

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НИ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 1 (18)

Ужгород 2017

УДК 327 (477)

Г 36

У збірнику наукових праць вміщено статті учасників Міжнародного круглого столу експертів «Роль країн Вишеградської четвірки в контексті трансформації ЄС та глобальних викликів сучасності», проведеного 5 травня 2017 р. НН Інститутом євроінтеграційних досліджень спільно з НДІ Центральної Європи та відділом міжнародних зв'язків Ужгородського національного університету.

Редакційна рада збірника:

- Студеняк І.П.** - доктор фізико-математичних наук, професор (голова)
Луговий В.І. - доктор педагогічних наук, професор
Лендъел М.О. - доктор політичних наук, професор
Вовканич І.І. - доктор історичних наук, професор
Устич С.І. - доктор соціологічних наук, професор

Редакційна колегія:

- Артьомов І.В.** - кандидат історичних наук, доцент (голова)
Кляп М.І. - кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор)
Тодоров І.Я. - доктор історичних наук, професор
Свеженцева О.І. - кандидат історичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науковою радою
НН Інституту євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 5 від 3 липня 2017 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПП,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.**

ISSN 2078-1431

© Навчально-науковий інститут
євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «УжНУ», 2017

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES

ISSN 2078-1431

**GEOPOLITICS OF UKRAINE:
HISTORY AND MODERN TIMES**

Collection of scientific papers

Issue 1 (18)

Uzhhorod 2017

UDK 327 (477)

The collection includes scientific papers prepared following the International round table "The role of the Visegrad countries in the context of the transformation of the EU and the global challenges of modern times", held on May 5, 2017, by Educational and Research Institute of European Integration Studies together with the Research Institute of Central Europe and The Department of International Relations of Uzhhorod National University.

Editorial Council

- I. Studenyak** - Doctor of Sciences (Physics and Mathematics),
Professor (Head of the Editorial Council)
- V. Luhovyi** - Doctor of Sciences (Pedagogics), Professor
- M. Lendel** - Doctor of Sciences (Politology), Professor
- I. Vovkanych** - Doctor of Sciences (History), Professor
- S. Ustych** - Doctor of Sciences (Sociology), Professor

Editorial Board

- I. Artyomov** - Candidate of Sciences (History), Associate Professor
(Head of the Editorial Board)
- M. Klyap** - Candidate of Sciences (Pedagogics), Associate
Professor (Executive Editor)
- I. Todorov** - Doctor of Sciences (History), Professor
- O. Svyzhentseva** - Candidate of Sciences (History), Associate Professor

This journal is recommended for printing by the Scientific Board of the Educational and Research Institute of European Integration Studies of the Uzhhorod National University (Protocol No. 5, July, 3, 2017)

**State registration Certificate of journal
KB № 20545-10345ПP was issued by
the Ministry of Justice of Ukraine at January, 15, 2014.**

ISSN 2078-1431

© Educational and Research Institute of
European Integration Studies State Univer-
sity «Uzhhorod National University», 2017

ЗМІСТ

Іван Мандрик. Єдність історичної долі та співробітництво народів і країн Центральної Європи	7
Ігор Тодоров, Наталія Тодорова. Трансформації зовнішньої політики ЄС та країн Вишеградської групи в умовах російського виклику міжнародній безпеці	16
Юрій Остапець. Вплив парламентських виборів 2013–2016 рр. на конфігурацію партійних систем країн Вишеградської четвірки.....	31
Володимир Приходько. Past continuous... Вибори- 2017 у Нідерландах, Франції та Німеччині – наслідки для європейської спільноти та України.....	53
Іван Черленяк, Олександр Волошин. Ціннісна уніфікація адміністративно-правового простору як стабілізаційний чинник еволюції ЄС	66
Іван Артёмов. Трансформаційні процеси у вищій освіті та науці країн В-4 : досвід для України	88
Віталій Андрейко. Проблеми та перспективи військового співробітництва у форматі V-4 і Україна.....	121
Юрій Мателешко. Вихід Британії з ЄС: політичні та економічні наслідки для України.....	134
Михайло Шелемба. Основні документи стратегічного розвитку державного управління для національного та регіонального рівнів: оцінка та порівняння з країнами ЄС	143
Юрій Копинець. Міграція як один із чинників політичних трансформацій Європи на сучасному етапі.....	159
Катерина Попович. Vexit: правові аспекти	167
Світлана Зуб. Україна–Вишеград: новий формат відносин.....	175
Тетяна Хоход. Вплив країн Вишеградської четвірки на сучасний розвиток Європейського Союзу.....	184

CONTENTS

Ivan Mandryk. Unity of Historical Destiny and Cooperation of Peoples and Countries of Central Europe	7
Ihor Todorov, Nataliya Todorova. Transformations of the EU's and the Visegrad countries' Foreign Policy in terms of Russian challenges to International Security	16
Yuri Ostapets. Influence of the Parliamentary Elections of 2013-2016 on the Configuration of the Visegrad Countries Party Systems	31
Volodymyr Prykhodko. Past Continious... Elections 2017 in the Netherlands, France and Germany - Implications for the European Community and Ukraine	53
Ivan Cherlenyak, Oleksandr Voloshyn. Valuable Unification of the Administrative and Legal Space as a Stabilizing Factor in the Evolution of the EU.....	66
Ivan Artiomov. Transformational Processes in Higher Education and Science of the Visegrad Countries: Experience for Ukraine.....	88
Vitaly Andreyko. Problems and Prospects of Military Cooperation in the form of V-4 and Ukraine	121
Yuri Mateleshko. The Brexit: Political and Economic Implications for Ukraine	134
Mykhailo Shelemba. Basic Documents of the Public Administration Strategic Development at the National and Regional Levels: Assessment and Comparison with the EU Countries	143
Yuri Kopynets. Migration as one of the Factors of the Political Transformation in Modern Europe	159
Kateryna Popovych. Brexit: Legal Aspects	167
Svitlana Zub. Ukraine-Visegrad: a new format for relations	175
Tetiana Khokhol. Influence of the Visegrad countries on the European Union modern development.....	184

Іван МАНДРИК,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри нової і новітньої історії та історіографії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЄДНІСТЬ ІСТОРИЧНОЇ ДОЛІ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО НАРОДІВ І КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Стаття розкриває єдність історичної долі та співробітництво народів Центральної Європи за попередні століття, особливо за панування тут династії Габсбургів. Основну увагу приділено тому, що об'єднувало регіон, котрий завжди був сферою боротьби великих держав за зміцнення своїх позицій. Показано, що створення у 1991 році регіонального Вишеградського об'єднання держав стало продовженням історичних традицій, цілком закономірним явищем.

Ключові слова: Вишеград, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, єдність, співробітництво, держава, незалежність, Центральна Європа, Габсбурги.

Статья раскрывает единство исторической судьбы и сотрудничество народов Центральной Европы в предыдущие века, особенно за период господства здесь династии Габсбургов. Основное внимание уделено тому, что объединяло регион, который всегда был сферой борьбы великих государств за укрепление своих позиций. Показано, что создание в 1991 году регионального Вышеградского объединения государств стало продолжением исторических традиций, вполне закономерным явлением.

Ключевые слова: Вышеград, Польша, Венгрия, Чехия, Словакия, единство, сотрудничество, государство, независимость, Центральная Европа, Габсбурги.

The article reveals the unity of historical destiny and cooperation of the peoples of Central Europe in the previous century, especially un-

der the rule of the Habsburg dynasty here. Special attention is paid to that what had united the region, which has always been the area of combating between major states to strengthen their positions. It is shown that the establishment in 1991 of the regional Visegrad union of states was a continuation of historical tradition, which is quite natural phenomenon.

Keywords: *Visegrad, Poland, Hungary, Czech Republic, Slovakia, unity, cooperation, state, independence, Central Europe, Habsburgs.*

Минуле Центральної Європи характеризується різноманітністю, багатобарвністю. Це несло в собі альтернативні варіанти, врахування конкретних історичних реалій, але практика породила політичні та концептуальні помилки, а то й трагічні наслідки. Життя спонукає дослідників різних країн поглиблено вивчати досвід поляків, угорців, чехів і словаків стосовно мирного співжиття протягом багатьох століть. Тим більше, що продовжують зберігатися фактори, що і надалі породжують спільні проблеми, котрі взємопов'язують між собою цю частину континенту. Для того, щоб історія писалася правдиво, саме суспільство повинне орієнтуватися на наукову істину про своє минуле.

Добре відомо, що Вишеградська група країн виникла у 1991 році (Польща, Чехословаччина, Угорщина), але менше уваги приділяється причинам появи на теренах Центральної Європи такого регіонального об'єднання. З 1993 року, після виникнення самостійної Словаччини, воно стало «четвіркою». Більше того, наступні чверть століття засвідчили його живучість, необхідність у наш час, бо його роль і вплив лише зростають у межах сучасного Європейського Союзу.

Нове керівництво цих країн (Вацлав Гавел, Лех Валенса, Йозеф Антал) чітко розуміло, що конче необхідно заповнити той зовнішньополітичний вакуум, котрий виник після ліквідації Варшавського договору, розпаду Радянського Союзу, об'єднання Німеччини, наростання напруги в сусідній Югославії. Додалися економічні виклики, а також проблеми національних меншин. Навіть міжнародні події найближчо-

го майбутнього важко було передбачити. Правда, була проголошена смілива програма приєднання до НАТО і ЄС, але на початку 90-х років вона видавалася надто далекою перспективою.

Швидкі геостратегічні зміни, що відбувалися в регіоні та Європі в цілому протягом кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття, радикально трансформували зміст та основні напрями міжнародної політики країн Центральної Європи. Вони постійно перебували в епіцентрі протистояння між Сходом та Заходом. На етапі демонтажу соціалістичної системи, відразу після закінчення виведення радянських військ, йшлося про вибір майбутнього статусу цих країн. Нормалізація стосунків між Угорщиною, Чехословаччиною і Польщею була прискорена не лише мистецтвом дипломатів, а й об'єктивним бажанням держав регіону вступити до НАТО, членство в якому можливе лише за умов дружніх відносин між країнами, відсутності територіальних претензій один до одного. Реалізація цих зовнішньополітичних напрямів була можлива лише в разі формування нової моделі відносин між державами регіону в рамках Вишеградської ініціативи.

Документ був підписаний представниками трьох держав 15 лютого 1991 року у лицарському залі Вишеградського замку, що розташований на березі Дунаю недалеко від угорської столиці – Будапешта. З того часу це регіональне об'єднання держав одержало назву «Вишеградська трійка», а з 1993 року, після роз'єднання Чехословаччини на Чехію і Словаччину, – «Вишеградська четвірка». Вибір угорського містечка був не випадковим, а глибоко символічним.

Ще у далекому 1335 році угорський король Карл Роберт уклав союз з чеським королем Яном, сприяв його примиренню з польським королем Казимиром I. У жовтні того ж року правителі Чехії, Польщі, Угорщини провели у Вишеграді конгрес, де уклали один з одним союзний договір. За Вишеградською угодою, Чехія за відмову від Польщі отримує Сілезію. Три королі спільно виступили проти встановлення віденським двором митних бар'єрів проти їхніх товарів, а

щоб їх реально уникнути, визначили нові шляхи сполучення для своїх купців (Буда – Естергом – Брно; Кошице – Брно; Кошице – північ, до Львова через Польщу) (3, с.53). Конгрес 1335 року у Вишеграді, його політичні та економічні рішення, мали показати усім зацікавленим народам тривалу історичну перспективу єдності дій цих країн, спільні риси їхньої долі, актуальність тіснішого регіонального співробітництва у різних сферах. Вишеградський замок був вибудований угорським королем Матяшем Корвіном (1458 – 1490 роки) і за його правління неодноразово був місцем зустрічей та укладення союзів з Чеським та Польським королівствами. Саме Матяш у 1469 році здобуває Моравію, Сілезію, а богемські стани обирають Ладислава (1471–1516 роки) наступником (1,с.197). У 1478 році він об'єднується з Матяшем і за Оломоуцьким миром з 1490 року стає угорським королем. У XV столітті вважалося природним явищем, що чеська та угорська держави об'єдналися під скіпетром єдиного короля. Після смерті Матяша Корвіна (1490 рік) Ладислав чеський був обраний на угорський престол. Різноманітна співпраця тривала аж до XVII століття, коли шляхи Угорщини і Чехії розійшлися; єдиним зв'язуючим містком між ними і надалі залишався спільний монарх. Цими землями поступово заволоділи Габсбурги.

Князь Трансильванії Іштван Баторі (Стефан Баторій) у 1575 році на сеймі був обраний шляхтичами на вільний польський престол. У наступні роки він зарекомендував себе діяльним та успішним намісником, талановитим військовим діячем.

Починаючи з XVI століття, новим етапом в історії Центральної Європи стало встановлення панування династії Габсбургів. Саме завдяки її державотворчій діяльності знову вдалося створити велике державне об'єднання, котре здатне було захистити цей обширний регіон (4, с.7). Спочатку йшлося про турецьку загрозу, пізніше російську та німецьку. У ході трьох поділів Польщі у другій половині XVIII століття та після Віденського конгресу 1814-1815 років частина

польських земель ввійшла до складу Австрійської імперії. Проіснувала Австро-Угорська імперія аж до осені 1918 року. Єдність регіону і його відмінність від решти континенту складалася протягом століть, але особливо рельєфно це прослідковується у XVIII – XIX століттях. Нові штрихи додало і XX століття.

На погляд сучасного чеського дослідника Рудольфа Кучери, Габсбурзька монархія була наднаціональною монархією, наполовину німецькою, наполовину слов'янською, але одночасно й угорською, єврейською, італійською тощо (4, с.8). Її біди почалися після того, як до Центральної Європи проникли західні ідеї про доцільність створення єдиної національної держави, що привело регіон до цілковитої деструкції. Багато сучасних істориків сходяться на тому, що зникнення дунайської монархії можна вважати кінцем Центральної Європи. Трагедією стало те, що в кінцевому підсумку сюди просунулась східна російська імперія, яка на тривалий час захопила регіон, нав'язала йому свої руйнівні тоталітарні цінності (4, с.8).

Австро-угорська дуалістична угода 1867 року означала, що в обох половинах Габсбурзької імперії на папері фактично були встановлені конституційні порядки. Криза 60-х років XIX століття завершилася без великих політичних та соціальних потрясінь, тобто реальним компромісом верхів, панівних сил двох сильніших націй з понад десятка інших народів імперії. Виділивши дві нації (австрійських німців та угорську), угода тим самим загострила національні проблеми як монархії в цілому, так і кожної з двох її частин. Компромісні рішення лише тимчасово стабілізували політичний розвиток імперії. Особливе незадоволення висловлювали чехи та галицькі поляки, що входили до австрійської частини двоєдиної імперії. Територія сучасної Словаччини, як і нашого Закарпаття, починаючи з X століття, була повністю інтегрована до складу Угорського королівства, де перебувала аж до 1918 року. Скажемо, що столиця Словаччини – Братислава до угорської революції 1848 року, під угорською назвою

Пожонь, була місцем засідань Державних зборів Угорщини, тобто фактично її столицею.

Для народів регіону характерною особливістю стала відсутність державності, втрачена уже багато століть тому (чехи, угорці, поляки), а словаки її ніколи й не мали. Після Великої французької революції кінця XVIII століття прискорюється процес етнічної консолідації, виникнення національної ідеї, котра особливо зросла у ході революційних подій 1848-1849 років. У становленні національної ідеології велику роль зіграли культура й історія. Політика онімечення, русифікації, колонізації, мадяризації, котра систематично проводилася впродовж десятиліть, не привела до асиміляції інших народів регіону.

У ході капіталістичного розвитку Центральної Європи зростає роль єврейства, котре в економічному та інтелектуальному плані займало помітне місце. Однак у зв'язку з історичними умовами, у політичному житті воно не могло повністю зайняти місце національної буржуазії. Чисельність єврейського населення неухильно зростала, з чим змушені були рахуватися державні керівники. У другій половині XIX століття заявив про себе й політичний антисемітизм, який не мав широкої соціальної основи. Тут скажемо, що у світлі сучасних міграційних проблем та європейських дискусій країни Вишеградської четвірки мають власний досвід стосовно свого ромського населення. У цих країнах цигани проживають протягом століть, вони пристосувалися до специфічних місцевих умов, як правило, знають мову більшості, сприймають основні культурні надбання, користуються громадськими та колективними правами, але говорити про їхню цілковиту інтеграцію ще зарано, бо ромська проблема існує. Інша справа, що про неї сучасні політики та державні діячі воліють не говорити. Гадаємо, що керівники Угорщини, Чехії, Словаччини та Польщі враховують і цей «досвід», коли так ревно виступають проти визначених квот Європейського Союзу щодо поселення до своїх країн трудових мігрантів з Азії та Африки.

Протягом XIX – початку XX століття показовою була незавершеність демократичних перетворень, слабкість інститутів правової держави. Політична система ніяк не узгоджувалася з принципами демократії, бо у регіоні не було навіть натяку на народовладдя. Особливо це було характерно для Польщі, Угорщини, у меншій мірі для Німеччини та Австрії. Панівні сили, особливо аграрії, легально захищали свою політичну владу тим, що обмежили участь збіднілих мас у виборах, відтіснили опозиційні сили, не бажали позбутися станових привілеїв. Політична опозиція, як правило, була непослідовною, оскільки заперечувала необхідність важливих демократичних перетворень, проявляла нереальний підхід до основних суспільних проблем.

Характерною особливістю став факт наростання національних вимог народів регіону. Поряд з ними лунали зовнішні заклики до слов'янської єдності, побудови Серединої Європи, створення балканських союзів. Дійсно, народи регіону дуже залежали від зовнішніх обставин, від політики великих держав. У XIX столітті регіон став полем зіткнення інтересів Росії та Німеччини, що породжувало постійну міжнародну напругу. Слабим державним об'єднанням дедалі більше ставала Австро-Угорщина, що з плином часу ставало дедалі очевиднішим. Тут не були здійснені необхідні реформи. Так, відомий чеський політик Франтішек Палацький у праці “*Idea státu Rakouského*” висунув ідею федералізму та автономізації, що протиставлялася націоналізму малих народів імперії. Напередодні Першої світової війни подібні обіцянки не були сприйняті й з боку спадкоємця престолу Франца-Фердинанда.

Народи Центральної Європи проживають на просторі, що знаходиться між Німеччиною та Росією, тому їм протягом століть доводилося у кращому випадку приставати до того чи іншого берега. Це стало необхідним після посилення Габсбургів та створення об'єднаної Німеччини на Заході, зміцнення Московського царства та розширення Російської імперії на Сході. Після Першої світової війни обидві ці країни мали свої

чіткі геополітичні інтереси у цьому регіоні, що й стало очевидним з кінця 30-х років та в ході Другої світової війни. За задумом творців Версальської системи, новостворені та відроджені Чехословаччина, Польща, у меншій мірі Угорщина, мали, по-перше, попередити просування східних комуністичних поглядів, по-друге, протистояти німецькому тискові.

У 1918 – 1920 роках на місці колишніх імперій виникли нові національні держави, чії території часто не збігалися з етнічними кордонами. Національний склад населення цих країн залишався строкатим, до того ж у Польщі та Чехословаччині повторювалася національна політика довоєнних часів. У 20-х – 30-х роках ХХ століття Польща та Чехословаччина проводили асинхронну політику у стосунках з Німеччиною і Радянським Союзом, що зашкодило обом країнам. Погіршувало між ними суперечки і так зване «тешенське питання», тобто територіальні претензії Польщі до Чехословаччини. Взагалі треба сказати, що у міжвоєнний період у регіоні утвердилися напівавтократичні режими (окрім Чехословаччини), проходило постійне політичне коливання між демократією і автократією.

Перебування з XVI століття словаків в одній державі з чехами при династії Габсбургів сприяло розширенню їх економічних і культурних зв'язків, тим більше, що мова словаків і чехів була дуже близька. Перші проповідники ідей реформації серед словаків були з Чехії, Моравії, Сілезії (2, с.64).

Дружні відносини між поляками та угорцями, їхня взаємопідтримка впродовж століть, що збереглася у пам'яті обох народів, навіть стали легендарними.

Нарешті хочемо самі собі поставити запитання: чому центральноєвропейські країни так активно підтримують державну незалежність нашої України, її європейські пріоритети? Попри інші причини, на нашу думку, це обумовлено тим історичним досвідом, що вони не хочуть мати такого неадекватного сусіда, яким може будь-коли стати Росія. Усе-таки між ними і Росією розташована Україна, яка бореться проти російських імперських зазіхань на чужі землі, у

тому числі у Центральній Європі. Політики та еліта розуміють, що будь-яка зміна геополітичної карти у Східній Європі неодмінно приведе до тиску на центральну частину нашого континенту.

Таким чином, історична спадщина тісно пов'язана з сучасністю і часто відповідає на її запити. У минулому завжди можна знайти аналогії, оскільки традиції та пам'ять допомагають кожному новому поколінню вирішувати проблеми, які стоять перед ними.

Після Другої світової війни країни Центральної Європи стали сферою переважаючого впливу Радянського Союзу. Волелюбні народи намагались змінити тоталітарний тиск, навіть будувати соціалізм «з людським обличчям». Про це свідчать повстання у червні 1956 року у польському місті Познані, народна революція осені 1956 року в Угорщині, «Празька весна» 1968 року. Всі вони зазнали поразки, бо були придушені радянськими танками. Політичні та соціально-економічні зміни кінця 80-х – початку 90-х років також пройшли тут майже синхронно, мирно, знаменували поворот країн регіону до утвердження основ демократії та ринкової економіки.

Можна б навести ще й інші важливі особливості з історичного минулого регіону, котрі об'єднують його народи й країни, але ще багато складових потребують нових ґрунтовних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Кіндер Г., Хільман В., Гегрт М. Всесвітня історія / Переклад з німецької. – К.: Знання – Прес, 2007. – 664с.
2. Пугач Е.П. История Словакии / Е.П. Пугач.– ХНУ, Харьков, 2013. – 344с.
3. Kučera Rudolf. Közép-Európa története egy cseh politológus szemével. Budapest: Korma Könyvek, 2008. – 165 о.
4. Gunst Péter (szerk.) Magyar történelmi kronológia. Budapest, 1970. – 415 о.

УДК 327:341.24:338.1

Ігор ТОДОРОВ,
доктор історичних наук, професор
Наталія ТОДОРОВА,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄС ТА КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ВИКЛИКУ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ

У статті розглянуто політику ЄС і країн Вишеградської групи у вимірі російських викликів. З'ясовано витoki російської агресії, досліджено сучасні загрози міжнародній безпеці, що випливають з російської агресії, впливи російської пропаганди в країнах Вишеградської групи, визначено значення європейської солідарності в умовах російської інвазії в Україну.

Ключові слова: ЄС, Вишеградська група, російська агресія, НАТО, сучасні виклики міжнародній безпеці.

В статье рассмотрены политика ЕС и стран Вишеградской группы в контексте российских вызовов. Выявлены истоки российской агрессии, исследованы современные угрозы международной безопасности, вытекающие из российской агрессии, показано воздействие российской пропаганды в странах Вишеградской группы, определено значение европейской солидарности в условиях российского вторжения в Украину.

Ключевые слова: ЕС, Вишеградская группа, российская агрессия, НАТО, современные вызовы международной безопасности.

The article deals with the EU's and the Visegrad countries' policy in terms of Russian challenges. It determines the causes for Russian

aggression, studies modern threats to international security arising from Russian aggression, the influence of Russian propaganda in the Visegrad countries. It emphasizes the importance of European solidarity in terms of the Russian invasion in Ukraine.

Keywords: *the EU, Visegrad Group, the Russian aggression, NATO, current challenges to international security.*

Серед головних викликів та загроз міжнародній безпеці можна виокремити три групи: 1) агресивні експансіоністські зовнішньополітичні стратегії Росії; 2) кризові явища в Європейському Союзі (Брекзїт, неконтрольована міграція, економічні проблеми, популізм і євроскептицизм); 3) непередбачуваність політики нової адміністрації США.

Особливе місце серед глобальних геополітичних викликів займає сучасна російська зовнішня політика, що характеризується готовністю до використання військової сили задля досягнення геополітичних цілей. РФ несе величезну загрозу для регіональної та глобальної систем безпеки, особливо зважаючи на російський військовий потенціал, зокрема у сфері стратегічних ядерних озброєнь, а також на реваншистські настрої сьогоденної владної верхівки.

Питання студіювання сучасного стану зовнішньої політики ЄС і, зокрема, країн Вишеградської групи в умовах російського виклику мають неабияке наукове і практичне значення. Наукові розвідки в цій царині поки є доволі нечисленними. Зокрема, окремі аспекти дослідили О.Власюк, П.Гай-Нижник, В.Горбулін, Ю.Радковець, М.Розумний, І.Рущенко, П.Хоменський та інші [1].

Метою статті є розгляд політики ЄС і країн Вишеградської групи у вимірі російських викликів. Досягнення цієї мети відбувалося шляхом вирішення таких завдань: з'ясування витоків російської агресії; дослідження сучасних загроз міжнародній безпеці, що впливають з російської агресії; визначення значення трансатлантичної солідарності в умовах російської інвазії в Україну.

Реалізація визначених мети та завдань здійснювалася на основі використання, передусім, міжнародно-правових, іноземних та національних нормативно-правових актів [2], матеріалів вітчизняних та зарубіжних медій.

Європейська єдність, яка була загартована холодною війною та боротьбою з міжнародним тероризмом, зараз переживає не кращі часи. Спираючись на спільні цінності, серед яких: демократія, свобода особистості, права людини, верховенство права, євроатлантична спільнота знаходиться під шаленим тиском Російської Федерації. Небажання РФ керуватися загальноприйнятими цивілізованими правилами та нормами поведінки держави у сучасному світі свідчить про її наміри повернутися до такої моделі світового порядку, де панує право сили, визнається право сильної держави втручатися у внутрішні справи слабкої, де замість економічних стимулів діють шантаж і погрози. Росія з її ядерним потенціалом та енергетичними можливостями перетворилася на суттєву загрозу демократичним цінностям сучасного світу. Міжнародні механізми, створені для підтримки миру і стабільності у світі, виявилися неготовими до такого розвитку подій.

У березні 2014 р. РФ порушила всі принципи міжнародного публічного права. Більшість цих принципів зафіксовані у численних міжнародних правових актах: Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. та інших, учасником яких була і є Російська Федерація. Росія фактично дезавуювала Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією і Україною, відповідно до якого сторони взяли на себе зобов'язання поважати територіальну цілісність один одного. Після окупації Криму контрольовані, керовані і фінансовані спецслужбами Російської Федерації збройні формування проголосили створення «Донецької народної республіки» і «Луганської народної республіки». Фактично розпочався збройний конфлікт міжнародного характеру – війна, в якій безпосередню і

активну участь бере РФ військами, найманцями, поставками озброєнь, техніки, боєприпасів. І головне: створення і функціонування т.з. «ДНР» і «ЛНР» є продуктом виключно спецслужб Російської Федерації.

Провідні безпекові інституції, передусім ООН та ОБСЄ, продемонстрували свою неспроможність своєчасно ухвалювати адекватні рішення для протидії військовій агресії, обмежуючись лише виявленням стурбованості, занепокоєння та закликами припинити агресію. Події довкола України засвідчили також недостатню ефективність політики Європейського Союзу та НАТО. Політика «залучення» РФ, або її умиротворення, що базувалася на загальній позиції ставлення до неї як до передбачуваного і надійного партнера, зазнала поразки. Факти свідчать про посилення небезпеки масштабного збройного зіткнення, насамперед на Європейському континенті.

Ще в 1992 р. відбулася бесіда між першим українським послом у Москві В.Крижанівським і російським депутатом С. Бабуріним, де на запитання посла, якими у Росії бачать перспективи наших відносин, той сказав: «воссоединение или война». А коли Крижанівський запитав: «а ви не передбачаєте, що ми можемо співпрацювати як добрі сусіди?», Бабурін відповів: «я вам четко объяснил: воссоединение или война» [3].

У 2007 р. РФ вийшла з Договору про звичайні збройні сили в Європі, чим усунула контроль за переміщеннями своїх збройних сил і зняла всі флангові обмеження. Це створило сприятливі умови для проведення РФ повномасштабних військових навчань на Кавказі, перегрупування значних сил і вторгнення у Грузію 2008 р. Схожий сценарій було реалізовано і в Україні 2014 р. Користуючись відсутністю відповідальності в межах згаданого Договору, РФ нині вживає заходів щодо розміщення в АР Крим потужного військового угруповання й носіїв ядерної зброї. Нарощуючи власний військовий потенціал, РФ стимулює нову гонку озброєнь і таким чином збільшує ризики збройних конфліктів у Євро-

пі. Не може не турбувати те, що воєнна доктрина РФ передбачає використання ядерної зброї навіть в умовах звичайного збройного конфлікту [4]. Загроза ядерного шантажу стає дедалі очевиднішою з огляду на небезпечні висловлювання російських політиків і журналістів у ситуації конфронтації РФ із Заходом. РФ стверджує, що нові загрози, які виникають по периметру її південних кордонів, вимагають модернізації її ядерного арсеналу.

Росія позиціонує себе в якості світової держави, яка прагне змінювати світовий порядок на власний розсуд. Військова напруга на кордонах РФ з сусідніми країнами не зменшується, бо Кремль цілком свідомо її підтримує. Виклики з боку Росії зростають. Росія хоче брати участь у вирішенні всіх важливих світових питань. Вона вважає, що має право на сферу впливу в пострадянських країнах, що їм за визначенням притаманний обмежений суверенітет. Росія також впевнена, що вона є цивілізаційною альтернативою Заходу. Російська Федерація ставить перед собою завдання, які полягають у підриві європейської єдності, у розмиванні тих цінностей, на яких базується західне суспільство. І адекватної відповіді від Заходу Росія поки не отримує. Ескалацією насильства на Сході України Росія постійно випробовує на міцність європейську єдність. І поки доволі успішно. Будь-які зустрічі у нормандському форматі поки йдуть на користь тільки Росії. Тому західні лідери реально нічого, крім «глибокої стурбованості», сказати не можуть.

Російська пропаганда надзвичайно поширена і переконлива. У Росії завдання не стільки спеціально спотворити імідж України, скільки використовувати війну – інформаційну й власне бойові дії на Донбасі – як засіб розколу Євроатлантичного простору. Складається враження, що Росія, довго прикидаючись договороспроможним партнером Заходу та системним політичним гравцем, насправді ним не була. РФ має великий досвід в організації підривної роботи. Радянський Союз проводив масовану пропаганду в західних країнах. Зокрема, впливаючи на політичні рухи у Європі. І

було б спрощено пояснювати все корупцією. Хоч часом корупційна складова занадто очевидна. Російська пропаганда на Заході ефективно впливає на європейське суспільство. Росія дуже вміло користується різними інформаційними засобами, граючи на відмінностях в Європі та на відмінностях між США та Європою. Росія намагається розколоти трансатлантичний альянс, підтримуючи партії з євроскептичною та антиамериканською риторикою.

Варто зазначити, що в країнах Вишеградської групи відбувається особливо потужна пропагандистська діяльність РФ. Механізми її реалізації є різними: власне проросійська дезінформація, спотворення фактів конфлікту на Донбасі, створення проросійських організацій та створення сайтів новин, які висвітлюють події у потрібному ракурсі. Основна теза російської пропаганди – Європа (ЄС і НАТО) незабаром розвалиться. Тому країнам В-4 слід дружити з Росією. Меседжами також є створення ворожого образу США та поширення дезінформації щодо «нацистської» влади в Україні та великої кількості в ній неонацистських організацій [5]. Російська пропаганда посилилась в Інтернеті та сфокусована на молодому поколінні. Близько 30% молодих людей довіряють інтернет-медіа, які часто поширюють дезінформацію та не вірять офіційним ЗМІ. В цьому контексті не дивними виглядають результати опитування в країнах В-4 у березні 2017 р. Так, відповідаючи на запитання про роль Росії в Європі, одразу 75% словаків заявили, що Росію слід розглядати як партнера у питаннях європейської безпеки і залучати її до європейських безпекових структур. Такої ж думки дотримуються 59% чехів, 54% угорців і 35% поляків. Водночас Польща стала єдиною країною Вишеградської групи, більшість мешканців якої вважають, що Росія становить тривалу загрозу для безпеки в Європі. Такої думки дотримується 51% поляків. У Чехії так думають 36% опитаних, в Угорщині 26%, а у Словаччині – 22% [6].

Важливим чинником російських впливів є те, що РФ залишається одним з найбільших постачальників вуглеводних

енергоносіїв до ЄС, який все ще є залежним в цьому плані від російських поставок. Енергетична залежність Старого Світу від російських енергоносіїв стала фактором, що сприяє формуванню у багатьох європейських урядів лояльного ставлення до Москви та її політики. У деяких столицях (насамперед у Будапешті, Відні, Римі) побоюються повторення наслідків російсько-українських газових воєн і хочуть підстрахуватися, встановивши з Росією режим «особливих відносин». Енергетична залежність Старого Світу від російських енергоносіїв стала фактором, що сприяє формуванню у багатьох європейських урядів лояльного ставлення до Москви та її політики. Багато європейських товаровиробників закликають політиків до відновлення добрих відносин з РФ і скасування обмежувальних заходів. В ЄС схильні значно перебільшувати свої втрати від запроваджених проти Росії санкцій і «продуктового» ембарго у відповідь. При цьому називають не підтвержені фактами багатомільярдні суми, в які найчастіше включають не тільки упущену вигоду, але й показники зниження російського експорту в ту чи іншу країну, зараховуючи їх до власних втрат. Проте під секторальні санкції ЄС проти РФ потрапили лише товари й технології військового і подвійного призначення, високотехнологічне обладнання для видобутку нафти. Євросоюз також посилив обмеження щодо надання позик та інвестиційних послуг для низки російських банків і компаній (переважно оборонних концернів). Прагнучи створити в європейському суспільстві «правильні» настрої, росіяни паразитують на схильності європейців до пацифізму, використовують консерватизм та антиамериканізм, закликають до спільних «духовних скріп» і традиційних «сімейних цінностей», експлуатують русофільські й слов'янофільські сентименти, маніпулюють на страхах перед новим розширенням ЄС та «неонацистами в Києві». Застосовуючи елементи soft power, у тому числі й через свої посольства і представництва «Россотрудничества», Кремль намагається змінити громадську думку країн Євросоюзу. Фінансові можливості «Газпрому», «РЖД», «Роснефти», «Лукойла» та інших представників великого ро-

сійського бізнесу дозволяють росіянам популяризувати в Європі «русский мир» і поширювати міфи про «спонсорований американцями переворот у Києві» [7].

Референдуми у Нідерландах і Великій Британії, вибори в США, Австрії, Болгарії, Франції пройшли під тиском Кремля, вкрай зацікавленого в зміні настроїв у Європі й навіть у руйнуванні ЄС. Американський історик Т.Снайдер переконаний, що напад на Україну – це частина масштабного плану Москви щодо поділу Європи. Якщо ЄС розвалиться на безліч держав, Росія буде виглядати сильнішою на їх фоні [8].

До того ж, ЄС все ще не має власної безпекової політики, що активно використовують терористи усіх кольорів і напрямів. Відсутність у трансатлантичної спільноти єдиного бачення ситуації, оскільки дехто вже хотів би повернутися до політики з РФ «As usual», тобто, як раніше, та скасувати санкції. А водночас – відвернутися від України.

Захід має зрозуміти, що путінська Росія – це не партнер, а реальна загроза для світового порядку. У Варшавській декларації саміту НАТО щодо трансатлантичної єдності, прийнятій одногосно і підтриманій всіма 28 країнами-членами Альянсу, в липні 2016 р. було констатовано, що країни зіткнулися із безпрецедентною низкою проблем у сфері безпеки, зокрема з діями Росії, особливо в Україні, спрямованими на те, щоб підірвати заснований на правилах порядок в Європі. Об'єднавши свої міцні трансатлантичні зв'язки, прихильність до демократії, свободи особистості, прав людини і верховенства права, альянс буде продовжувати прагнути до миру, безпеки та стабільності в усьому євроатлантичному просторі, відповідно до принципів Статуту ООН. Проте водночас йшлося про готовність до конструктивного діалогу з Росією, щоб чітко роз'яснити наші позиції і, в першу чергу, щоб мінімізувати ризики військових інцидентів, у тому числі за рахунок відповідних заходів транспарентності. Такі положення декларації свідчили про відсутність адекватного сприйняття сучасної Росії. Проте в документі оптимістично вказано на віру в цілісну, вільну і мирну Європу [9].

Різні члени ЄС по-різному бачать вирішення, здавалося б зниклої проблеми – захист від військового тиску Росії: одні шукають можливості замирення з Росією (це ті, хто далі від російських кордонів), інші (хто ближче і має власний історичний досвід російської агресії) закликають до рішучого спротиву Москві. Проте не всі, зокрема Угорщина, що відчула радянське вторгнення в 1956 році, відверто співпрацюють з В.Путіним. За оцінками аналітика CSIS, на відміну від країн Балтії, які виступали за більшу військову присутність НАТО на своїй території, прибережні держави Чорного моря також не є такими єдиними в своїх оцінках щодо російської загрози. Так, Болгарія та Туреччина, як правило, виступають за «більш легку» присутність НАТО в своєму регіоні, а тому Альянс щосили намагається знайти компроміс. Обидві країни мають тісні комерційні зв'язки та політичні контакти, які суттєво впливають на розвиток відносин між ними та РФ. Загалом Альянс в поточних умовах має дещо обмежені можливості у тому, щоб максимально адекватно відповісти на виклики та загрози, що мають місце в регіоні Чорного моря. Поки головною метою залишається вибір максимально економічно доцільного та з військової точки зору ефективного способу забезпечення безпеки в регіоні, який би дозволяв продемонструвати згуртованість НАТО та забезпечував би утримання Росії від подальших агресивних дій в регіоні [10].

Певною мірою сучасна позиція європейського суспільства зумовлена, на думку О. Стяжкіної, небажанням усвідомити те, що Росія й Україна – дві різні країни, що Росія напала на Україну. Щоб усвідомити це, треба включити дуже багато ресурсів – інтелектуальних, інформаційних, ресурсів колективної пам'яті та самоусвідомлення. Але ресурс колективної пам'яті не включається, бо Європа наштовхується на власну травму Другої світової війни. Пам'ять про власну колаборацію з Гітлером, про окупацію, про дуже складні системи післявоєнного врегулювання продовжує бути токсичною. Поставити Україну на одну шальку терезів із власним пережитим досвідом Другої світової й після – болісно не-

можливо, від цієї травматичної думки Європа рятується втечею. Слова «окупація» і «колаборація» — це вмикання механізмів пам'яті про «умиротворення агресора», про розчленування Чехословаччини й Польщі, про Голокост, про концтабори... [11].

Значною мірою провокативне гасло «Єдина Європа – від Лісабону до Владивостока» чути не тільки з Кремля, а й з багатьох європейських столиць. Очевидно, що завдання вибудувати надійний захист від агресивної політики Росії неможливо поєднати із завданням інтенсивної політичної та економічної співпраці з Росією. Україна ж зацікавлена у жорсткій і монолітній політиці НАТО і ЄС щодо Росії, бо це вагомий чинник нашого незалежного існування. Позицію України поділяє багато хто в Євросоюзі, особливо серед країн Східної Європи, проте багато тих, хто просто не зважає на українські (і за великим рахунком і власні) інтереси [12].

На думку Президента України П. Порошенка, ціна агресії має зростати, аж поки Москва не почне поважати міжнародні норми «Ми не повинні боятися Росії і не повинні поступатися їй ні тепер, ні в майбутньому. Давайте здивуємо Росію нашою рішучістю, здивуємо Росію силою нашої єдності, здивуємо Росію нашою солідарністю перед лицем агресії». Надання Україні сучасного устаткування, включаючи радіоелектронне обладнання, антирадарні системи, буде інвестицією в нашу спільну безпеку, а не лише в безпеку нашої держави, бо Україна бореться не лише за свою незалежність, а й за майбутнє вільного світу [13]. Політика умиротворення не зупинить агресора, а будь-яка угода з Росією за спиною України лише погіршить ситуацію.

Європейська спільнота хоче бачити Росію такою, яка, по-перше, поважає територіальну цілісність своїх сусідів та не використовує військову силу для залякування. По-друге, може бути конструктивним партнером у вирішенні як регіональних, так і глобальних викликів. По-третє, є надійним та прозорим постачальником енергоресурсів до Європи і, нарешті, економічно відкритою, плюралістичною державою,

в якій поважають права людини. Проте такі бажання є відверто нездійсненними в осяжному часі. У найближчі роки пострадянський простір буде залишатися зоною конфлікту, оскільки Росія підриває усі намагання регіону реформуватися та інтегруватися до західної системи [14].

Водночас не можна не помічати певні позитивні зрушення в консолідації Заходу перед російськими діями. Економічний вплив Росії на своїх сусідів і Європу зменшується, що обумовлено як санкціями, так і падінням цін на енергоносії. Через санкції європейським виробникам довелося швидко переорієнтуватися на нові ринки, в тому числі і на китайський. Західні санкції проти Росії спочатку видавалися недовговічними – ділові кола виступили проти них, а ставлення до Росії в Європейському Союзі, який вимагає одностайності у зовнішньополітичних рішеннях, було яким завгодно, тільки не одностайним. Проте тепер здається сумнівним, що трансатлантичні санкції закінчатся так, як передбачали скептики, а саме: ЄС здасться і викине на ринг рушник. Іронія сьогоднішнього моменту полягає в тому, що ЄС, котрий так часто трактувався як «м 'який» по відношенню до Росії, став оплотом Заходу [15].

Екс-директор ФБР США Дж.Комі на початку травня 2017 р. заявив, що Росія – це найбільша загроза з усіх на Землі, виходячи з її намірів і можливостей. Висловлювання Комі означає, що цивілізований світ починає прозрівати. Росія дійсно може стати причиною загибелі нашого світу, якщо вчасно не допомогти їй зі зміною режиму і переформатуванням. Існує думка, що, якби російські державні структури не генерували б нестабільність у світі, не було б ані «Ісламської держави», ані міграційної кризи в Європі, ані війни в Україні [15].

Нові фундаментальні виклики єдності європейській спільноті має примусити Захід зробити кілька висновків з подій останніх років: по-перше, Росія цілеспрямовано намагається дестабілізувати Європейський континент, тому США та Європа повинні докорінно змінити свої погляди на європейську безпеку. По-друге, російська сторона виявляє схиль-

ність до неочікуваних дій, і Захід повинен до цього ретельно підготуватися. По-третє, Росія використовує повний спектр неконвенційних та конвенційних інструментів залякування та впливу на сусідів.

Показова в цьому сенсі підсумкова декларація саміту «великої сімки» наприкінці травня 2017 р. Лідери G7 вважають, що тривалість санкцій проти Росії чітко прив'язана до виконання нею своїх зобов'язань у рамках Мінських угод та її поваги до суверенітету України. Вони готові в подальшому вживати додаткові заходи з метою збільшити фінансові втрати Росії, якщо її дії того вимагатимуть. Водночас G7 підтвердила свою відданість політиці невизнання анексії Криму, втім про санкції тут не йшлося. Навіть було зазначено, що, попри розбіжності з Росією, вони виступають за її залученість у вирішення регіональних криз і спільних викликів [16].

Отже, необхідно не лише на словах підтверджувати європейську солідарність, забезпечити ефективне стримування агресора, підвищити швидкість прийняття рішень НАТО, поглибити скоординованість стратегій ЄС і НАТО щодо Росії. Росія постійно намагається переконати світове співтовариство у своїй правоті, використовуючи для цього всі можливості. Сила пропаганди, грошей та інших видів впливу призводить до того, що позиція Росії відстоюється не лише окремими прошарками населення, а й певними політичними силами і політиками.

Список використаних джерел

1. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О.С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.; Радковець Ю. Деокупація тимчасово окупованої території України — не в планах Заходу <http://bintel.com.ua/uk/article/09-18-De-Occupation/>; Розумний М.М. Виклики національного самовизначення : монографія / М.М. Розумний. – К. : НІСД, 2016. – 196 с.; Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: Матеріали Всеу-

- країнської науково-практичної конференції (Київ, 2016 р.) / Упор. П. Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2016. – 352 с.; Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: Монографія. Харків: ФОП Павленко О.Г., 2015; Світова гібридна війна: український фронт: монографія. За заг. ред. В.П.Горбуліна. – К.: НІДС, 2017. – 496 с.; Хоменський П. Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі // Зовнішні справи. – 2015. – № 10.
2. Варшавська декларація НАТО щодо трансатлантичної єдності, одноголосно підтриманої всіма 28 країнами-членами альянсу. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133168.htm?selectedLocale=en; Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>; Концепция внешней политики Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_27822/; Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443; Про Стратегію кібербезпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>; Указ Президента України №103/2017 Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670>; Военная доктрина Российской Федерации от 25 декабря 2014 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>
3. День. – 2015. 23 червня.

4. Военная доктрина Российской Федерации от 25 декабря 2014 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>
5. Російська пропаганда в країнах Вишеградської четвірки: вплив і способи протидії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/rosiyska_propaganda_v_krainakh_vishegradskoi_chetvirki_vpliv_i_sposobi_protidii/
6. Public opinion in Hungary, Poland, Czech Republic and Slovakia. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iri.org/sites/default/files/four_country_full_presentation_may_24_2017.pdf
7. Силіна Т., Кравченко В. Викрадення Європи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://gazeta.dt.ua/international/vikradennya-yevropi-1-.html>
8. Снайдер: «Напад на Україну - це частина масштабного плану Москви щодо поділу Європи». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/994036-snyder-napad-na-ukrajinu-tse-chastina-masshtabnogo-planu-moskvi-schodo-podilu-evropi.html>
9. Варшавська декларація НАТО щодо трансатлантичної єдності, односторонньо підтриманої всіма 28 країнами-членами альянсу. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133168.htm?selectedLocale=en
10. NATO and Russia in the Black Sea: A New Confrontation? <https://www.csis.org/analysis/nato-and-russia-black-sea-new-confrontation>
11. Олена Стяжкіна: «Україна для мене — диво, і я хочу записати це на папері»: https://gazeta.dt.ua/interview/olena-styazhkina-ukrayina-dlya-mene-divo-i-ya-hochu-zapisati-ce-na-papери-242224_.html
12. Євросоюз: запекла дискусія між прихильниками і супротивниками незалежної України <https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2168676-evrosouz-zapekla-diskusia-miz-prihilynikami-ta-suprotivnikami-nezaleznoi-ukraini.html>
13. Ціна агресії для Росії має зростати. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: socportal.info/2017/04/06/tsina_agresiji_dlja_rosiji_maje_zrostati_poroshenko.html.
14. Західні експерти про глобальну і регіональну політику Росії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainian.voanews.com/a/russia-global-and-regional-politics/3329310.html>

15. We Built the Russia Sanctions to Last. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wsj.com/articles/we-built-the-russia-sanctions-to-last-1490050833>
16. Портников В. Чому через Росію може загинути цілий світ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/article/2017/05/04/chomu_cherez_rosiyu_mozhe_zagynuty_cilyy_svit
17. G7 Taormina Leaders' Communiqué [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.g7italy.it/sites/default/files/documents/G7%20Taormina%20Leaders%27%20Communique_27052017_0.pdf

Юрій ОСТАПЕЦЬ,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології і державного управління,
декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВПЛИВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2013–2016 рр. НА КОНФІГУРАЦІЮ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ

Охарактеризовано загальні особливості функціонування і розвитку партійних систем Центрально-Східної Європи.

Проаналізовано парламентські вибори в Чехії (2013 р.), Угорській Республіці (2014 р.), Республіці Польща (2015 р.), Словацькій Республіці (2016 р.). Показано вплив результатів виборів на формат партійних систем. Розраховано індекси Педерсена, Галлахера, ефективної кількості партій, агрегації за результатами виборів.

Зроблено висновки щодо перспектив розвитку партійних систем та причин високого рейтингу правих партій у досліджуваних країнах.

Ключові слова: *парламентські вибори, партійні системи, країни Вишеградської групи, праві партії, антисистемні партії.*

Охарактеризованы общие особенности функционирования и развития партийных систем Центрально-Восточной Европы.

Проанализированы парламентские выборы в Чехии (2013 р.), Венгерской Республике (2014 р.), Республике Польша (2015 р.), Словацкой Республике (2016 р.). Показано влияние результатов выборов на формат партийных систем. Рассчитаны индексы Педерсена, Галлахера, эффективного количества партий, агрегации за результатами выборов.

Сделаны выводы о перспективах развития партийных систем и причинах высокого рейтинга правых партий в странах, которые исследовались.

Ключевые слова: парламентские выборы, партийные системы, страны Вышеградской группы, правые партии, антисистемные партии.

There were characterized general specifics of Central Europe party system's functioning and development. There were analyzed parliament elections in Czech Republic (2013), Hungary (2014), Republic of Poland (2015) and Slovak Republic (2016). It was shown the influence of election results on the party system's format.

There were calculated the indexes of Pedersen, Gallagher, effective number of parties, aggregation according to the results of elections.

There were made the conclusions about the perspectives of the party system's development and reasons of the high rating of the right wing parties in examined countries.

Keywords: elections, party systems, Visegrad Group countries, right-wing party, antisystemic parties.

Розвиток партійних систем в суспільствах, що трансформуються, пов'язаний з логікою демократичного транзиту. Дослідженням трансформаційних процесів займається окрема галузь порівняльної політології – «теорія переходу» (theory of transition), яку започаткував американський політолог Д. Растой [6, с. 5 – 15].

Аналізуючи перехід до демократії, транзитологи виокремлюють при цьому кілька стадій. Загальноприйнятою є схема переходу до демократії американських політологів Ф.Шміттера та Г.О`Доннела, яка включає такі фази переходу: лібералізації, демократизації, ресоціалізації. Фаза лібералізації розпочинається кризою авторитарних чи тоталітарних режимів та кризою ідентичності еліт, яка закінчується їх розколом. Фаза демократизації вирізняється інституційними змінами в політичній системі. Характерною ознакою цього етапу є інститут установчих виборів, який і започатковує основи майбутнього політичного устрою. На цьому етапі формуються такі політичні інститути, як політичні партії, виборча система та інші. Під час ресоціалізації

відбувається освоєння і засвоєння громадянами демократичних цінностей і правил гри та поступове включення їх до нової політичної системи, тобто формується громадянське суспільство. Інші автори називають цю стадію стадією консолідації [8, с. 35]. Таким чином, логіка становлення партійних систем у суспільствах, які трансформуються, підпорядкована вказаній вище логіці політичного транзиту. Закінчується така еволюція консолідацією партійної системи. Консолідація партійних систем, на думку російського дослідника А. Щербака, вимірюється двома показниками: 1) зниженням рівня фрагментації партійної системи (зменшенням кількості парламентських та електоральних партій); 2) зниженням рівня електоральної неусталеності (зменшення кількості голосів виборців, які на кожних виборах голосують за різні політичні сили) [13, с. 47].

Суттєвий вплив на еволюцію партійної системи в умовах трансформації має об'єктивний процес розвитку партійних структур в сучасному світі. Така закономірність існує і описана науковцями. Йдеться про історичні етапи інституціоналізації політичних партій. В політичній науці виокремлюють такі етапи: 1) аристократичні угруповання; 2) політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі політичні партії; 5) картельні політичні партії, партії «нової хвилі» (партії постматеріальних цінностей) [4, с. 8]. Відтак політичні партії, які утворюються в нових демократіях, як правило, діють на принципах функціонування всеохоплюючих і картельних партій.

Німецький дослідник В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на конфігурацію партійних систем в посткомуністичних країнах [3, с. 45 – 46]:

1. Характер трансформаційного конфлікту. Йдеться про те, у якій формі відбувався трансформаційний конфлікт: як пакт, укладений між елітами, чи як колапс старого режиму під тиском народних мас. Загалом дослідники називають шість основних форм (ідеальних типів) зміни авторитарних систем: а) поступова еволюція; б) зміна систем під керівництвом

твом старої еліти; в) зміна системи під тиском знизу; г) пакт еліт; д) колапс режиму; ж) розпад держави і утворення нових держав [11, с. 123–127]. Особливості трансформації в Східній Європі були пов'язані з роллю старих еліт і правлячих комуністичних партій.

2. Наявність «історичних» партій. Такі партії мають суттєвий вплив на еволюцію партійних систем за умови, що «історичні» партії в достатній мірі інституціалізовані, а період авторитарного / тоталітарного режиму тривав недовго.

3. Вплив політичних інститутів. Серед усіх інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління (парламентська, президентська чи їх модифікації) та виборча система.

4. Наявність традицій клієнтелізму. Клієнтелізм у поєднанні з різними формами регіоналізму і патерналізму характерний для немоdernізованих суспільств.

5. Вплив соціально-політичних розмежувань. Традиційні лінії соціетальних розмежувань доповнюються в Східній Європі лінгвістично-етнічними. Крім цього, на початковому етапі трансформації головним є розмежування по лінії – підтримка / не підтримка режиму.

Перші політичні партії країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) не були засновані на чинних соціально-політичних поділах і швидше позиціонували себе як універсальні, всеохоплюючі партії, оскільки намагалися репрезентувати весь народ, суспільство в цілому. Саме тому перші опозиційні сили не називали себе партіями, а здебільшого «союзами», «рухами», «форумами», «фронтами» тощо. Наприклад, Рух за демократичну Словаччину, Угорський демократичний форум, Громадянський форум (Чехія).

Така стратегія «всеосязності» мала успіх лише на перших (установчих) виборах. У подальшому партії починають професіоналізуватись, займати власні електоральні ніші, ставати «соціально орієнтованими». Але тенденція до «всеосязності» залишається однією з характерних ознак партійного будівництва в країнах ЦСЄ.

Розвиток сучасних партійних систем у країнах ЦСЄ окреслений трьома переломними моментами поставторитарної історії партій у регіоні: 1) колапсами авторитарних/тоталітарних режимів; 2) наслідками перших (установчих) виборів; 3) особливостями та наслідками євроінтеграційних процесів.

Львівський політолог А.Романюк у розвитку партійних систем країн ЦСЄ виокремлює 3 етапи. Перший етап – період між першими установчими і другими вільними демократичними виборами. Партійні системи мали формат обмеженого і поляризованого плюралізму. Перші були властиві, наприклад, Польщі, Угорщині, а другі – Чехії, Словаччині.

На цьому етапі характерними були такі типи партій: а) «нові політичні партії-рухи», б) клієнтелістські партії; в) історичні партії; г) посткомуністичні партії; д) реформовані комуністичні партії; ж) протестні/антисистемні партії.

Другий етап почався після других виборів та тривав приблизно до вступу більшості країн ЦСЄ до Європейського Союзу. Він характеризувався подоланням нестабільності партійної системи та домінуванням одного політичного угруповання (1991–1996 рр. для Чехії, 1991–1997 рр. для Польщі, 1991–1998 рр. для Словаччини).

Для цього етапу також властиві яскраво виражені проекти «партій влади» – політичних суб'єктів, що створюються лідерами, які володіють основними ресурсами у сфері виконавчої влади. До таких партій можна віднести польський «Безпартійний блок підтримки реформ», «Рух за демократичну Словаччину», «Словацький демократичний і християнський союз», чеську «Громадянську демократичну партію». «Партії влади» утворювались з широких демократичних рухів, а їх ідеологічною основою був антикомунізм.

Третій етап розпочався після інтеграції країн ЦСЄ у структури Європейського Союзу. Характерними є багато-партійні системи з домінуючою партією, двоблокові системи та системи поміркованого плюралізму [7, с. 370–375].

Отже, ключовими ознаками партійних систем у регіоні є такі: 1) партійні системи мінливі і фрагментовані; 2) зв'язок між виборцями й партіями є нестійким, а електоральна мінливість високою; 3) ідеологічне позиціонування партій визначено неоднозначно; 4) соціополітичні поділи, які звично трансформуються у політичні партії, є нечіткими і неокресленими; 5) членство та довіра до партій є незначними, а тому превалюють не масові, а кадрові та картельні партії.

Результати виборів у контексті чергового парламентського електорального циклу в країнах Вишеградської четвірки 2013–2016 рр., з одного боку, показують характерні особливості еволюції партійних систем країн ЦСЄ, а з іншого – дають можливість виокремити нові тенденції їх функціонування та розвитку.

Чеська Республіка. 25 жовтня 2013 р. відбулися поза-чергові парламентські вибори в Чехії. Парламент складається з Палати депутатів (200 місць) та Сенату. Нижня палата парламенту обирається за пропорційною виборчою системою.

Отже, дострокові парламентські вибори в Чехії відбулися 25–26 жовтня 2013 р. Явка виборців становила 59,48%. У виборах взяли участь 23 партії, з них до парламенту пройшло сім. Рейтинг правих партій і, насамперед, Громадянської демократичної партії (ГДП), після червневих арештів високопоставлених чиновників та відставки уряду П. Нечаса, опустився до історичного мінімуму. Цим повною мірою готувалися скористатися «ліві» – соціал-демократи й комуністи, яким прогнозували перемогу на виборах. Однак настрої в чеському суспільстві виявилися дещо іншими.

Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП) отримала 20,45% голосів виборців (за прогнозу близько 30%) і мала 50 депутатів у парламенті. Справжнім переможцем виборів виявився мільярдер і агропромисловий магнат А. Бабіш зі своїм рухом «Акція незадоволених громадян – 2011» (АНО 2011). Це політична сила ліберального спрямування, яка була створена в 2011 р. і несподівано набрала 18,65%.

Саме «незадоволені громадяни» визначили перебіг чеських виборів. Протестні настрої також вивели на політичний олімп відверто популістську фігуру – чеха японського походження Т. Окамуру та його рух «Світанок прямої демократії». Політична сила Т.Окамури, який має доволі радикальні погляди як на вирішення питань державного управління (через механізм прямої демократії), так і на міграційну політику (він закликає встановити жорсткі обмеження для мігрантів), отримала сенсаційні 6,88% голосів виборців.

Громадянська демократична партія, яка ще півроку тому була правлячою політичною силою в Чехії, отримала 7,72%, втративши більшість своїх виборців. Така метаморфоза чітко ілюструє трансформацію електоральних настроїв чехів: від традиційного вибору між «лівими» й «правими» до більш радикальних, протестних і менш прогнозованих уподобань.

Третьою найсильнішою партією виявились комуністи (КПЧМ), за яких проголосувало 14,91 % виборців. У новий парламент також пройшла ПП «ТОР 09» К. Шварценберга з 11,99% і християнські демократи із 6,78% [9].

Поза межами парламенту опинилась Партія зелених (3,19 %), Чеська піратська партія (2,66 %), Партія вільних громадян (2,46 %), і пропрезидентська «Партія громадянських прав – Земановці» (1,51 %). Інші партії набрали менше 1 % голосів. Результати виборів подано в таблиці 1.

За результатами перемовин утворено урядову коаліцію на чолі з Б.Соботкою у складі Чеської соціал-демократичної партії, ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», Християнсько-демократичного союзу – Чеської народної партії.

Отже, найбільшими політичними партіями упродовж тривалого часу в Чехії були – Громадянська демократична партія та Чеська соціал-демократична партія, які й виступали головними суперниками на виборах. Однак вони не були настільки потужними, щоб у Чехії сформувалася двопартійна система, адже без підтримки інших суб'єктів партійного життя вони не могли самостійно сформувати уряд.

Таблиця 1

Результати виборів до Палати депутатів чеського парламенту у 2013 році

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ЧСДП	20,45	50 (25 %)
ПП «ANO 2011»	18,65	47 (23,5 %)
КПЧМ	14,91	33 (16,5 %)
ПП «ТОР 09»	11,99	26 (13 %)
ГДП	7,72	16 (8 %)
ПП «Світанок прямої демократії»	6,88	14 (7 %)
ХДС-ЧНП	6,78	14 (7%)

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати, за результатами виборів виглядав таким чином: ЧСДП (соціал-демократична партія), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична партія), ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», ПП «ТОР 09», ПП «Світанок прямої демократії» (популістські, центристські партії), ГДП, ХДС-ЧНП (праві партії).

Угорська Республіка. *Вибори до Державних Зборів 6 квітня 2014 р. відбулися за новою електоральною формулою і в контексті змін, прийнятих у новій Конституції. У 2012 р. разом з прийняттям нової Конституції був змінений і виборчий закон. Основні зміни: а) вибори стали однотуровими; б) скасовано обмеження явки виборців (у попередньому законі явка повинна була скласти не менше 50 % у першому турі і 25 % – у другому); в) зменшилась чисельність Державних Зборів з 386 до 199 чол., з них: 106 місць розподіляються по одномандатних виборчих округах (раніше було 176),*

93 місця розподіляються за партійними списками (раніше було 210 місць за регіональними і партійними списками); г) виборчий бар'єр залишається 5 %. У разі двопартійного списку – 10 %, для трьох і більше партійних списків – 15 %; д) національні меншини можуть подавати свої списки і повинні досягти виборчого бар'єру в 5 % від всіх голосів за меншини. Новою Конституцією Угорщини визнано 13 національних меншин: болгарська, грецька, хорватська, польська, німецька, вірменська, ромська, румунська, русинська, сербська, словацька, словенська та українська. Якщо список меншини не отримав потрібних 5 % голосів, то визнана конституційно меншина має право мати в парламенті свого представника з дорадчим голосом; ж) право голосу отримали закордонні угорці. Вони мають право голосувати за партійні списки. В той же час слід відзначити, що закордонні угорці не можуть мати суттєвого впливу на результати голосування. За оцінками експертів це лише 1–2 депутатські мандати. Відтак такий дозвіл має скоріше консолідаційний, геополітичний, ніж електоральний ефект [10, с. 87].

За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС – ХДНП» проголосувало 44,87 % виборців, які взяли участь у голосуванні. ПП «Фідес» (Угорський громадянський союз) – одна з найбільших політичних партій Угорщини, лідером якої є В.Орбан. За очолюваний соціалістами п'ятипартійний альянс лівоцентристів «MSZP–Egyutt–DK–PM–MLP» (Угорська соціалістична партія – Разом – Демократична коаліція – Угорська ліберальна партія – Партія угорського діалогу) виборці віддали 25,57 % голосів, праворадикальну партію «Йоббік» (ПП «За кращу Угорщину») підтримали 20,22 % виборців, ПП «Політика може бути іншою» (LMP) – 5,36 %. У голосуванні взяло участь 60, 48 % виборців [10, с. 88].

Загальні результати виборів 2014 р. до Державних Зборів Угорщини подано в таблиці 2.

Таким чином, правляча коаліція на чолі з чинним прем'єр-міністром В. Орбаном вдруге отримала конституційну більшість у парламенті (перший раз у 2010 р.).

Таблиця 2

**Результати виборів до Державних Зборів Угорщини
6 квітня 2014 року**

Партія	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загальнодержавний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
ФІДЕС / ХДНП	96	(44,87%) 37	133	66,83
УСП (Альянс лівоцентристських сил)	10	(25,57%) 28	38	19,10
ПП «За кращу Угорщину» («Йоббік»)		(20,22 5) 23	23	11,56
ПП «Політика може бути іншою»		(5,36%) 5	5	2,51
Всього	106	93	199	100

Відтак результати парламентських виборів 2014 р. показали еволюцію угорської партійної системи в бік системи з домінуючою партією, якою є ПП «Фідес».

Слід додати, що угорські політологи, коментуючи несподіваний ріст прихильності до партії «За кращу Угорщину» («Йоббік»), зазначають, що такого успіху партія досягла завдяки непрофесійній діяльності попереднього уряду Ф. Дюрчані, амбівалентному ставленню ПП «Фідес» до політичного радикалізму та продуманому організаційному будівництву партії. Основну підтримку ПП «Йоббік» отримала у східних регіонах Угорщини, які вважалися вотчиною соціалістів, де вона зарекомендувала себе активним борцем проти ромського населення.

Найбільш вражаючим у голосуванні 2014 р. було те, що майже чверть молоді (віком від 18 до 29 років) проголосувала за «Йоббік». Найсильнішими бастионами підтримки «Йоббік» були бідні міста північного сходу Угорщини, охо-

плени деіндустріалізацією і високим рівнем безробіття. Багато виборців голосували за крайніх правих просто через втрату довіри до політики. Якщо в 2004 р. максимум 6% дорослого населення поділяли подібні переконання, то в 2014 р. ПП «Йоббік» стала третьою фракцією в угорському парламенті.

Ідеологічний профіль парламентських партій Угорщини є таким: ПП «Фідес» (права партія), УСП (соціалістична), ПП «Йоббік» (ультраправа партія), ПП «Політика може бути іншою» (партія постматеріальних цінностей).

Отже, за результатами виборів можна зробити висновок, що в Угорщині менше ніж за 10 років відбувся різкий зсув суспільних настроїв вправо, і як наслідок більшість у Державних Зборах належитимуть ПП «Фідес» та ПП «Йоббік».

Республіка Польща. 25 жовтня 2015 р. відбулися вибори до польського парламенту. Нижня палата (Сейм) нараховує 460 депутатів. Виборча система, за якою обирається нижня палата парламенту, пропорційна. Польща поділяється на 41 виборчий округ, у кожному з яких, залежно від його розміру, обирають від 7 до 19 депутатів Сейму, тоді як 100 сенаторів обираються прямим голосуванням в одномандатних округах. Прохідний бар'єр для Сейму встановлено на рівні 5% для політичних партій та 8% для виборчих блоків, а мандати розподіляють за пропорційним принципом методом д'Онדה. Результати виборів подано в таблиці 3.

Таблиця 3

**Результати виборів до польського Сейму
25 жовтня 2015 року**

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Право і справедливість»	37, 58	235 (51 %)
ПП «Громадянська платформа»	24,09	138 (30 %)

ПП «Кукіз 15»	8,81	42 (9 %)
ПП «Сучасна»	7,6	28 (6 %)
Польська селянська партія	5,13	16 (3,4 %)
Німецька меншина	–	1

Напередодні парламентських виборів у травні 2015 р. у Польщі вже відбулися президентські вибори. На них переміг А. Дуда – кандидат від консервативної партії «Право і справедливість» (ПіС).

До цього влада в країні тривалий час (8 років) належала правоцентристам з ПП «Громадянська платформа» (ГП), які разом з Польською селянською партією мали більшість у нижній палаті парламенту. Президентом також був представник ГП Б. Коморовський. Уряд з 2007 р. очолювали політики від ГП (спершу Д. Туск, далі – Е. Копач). Перемога А. Дуди ознаменувала початок політичних змін у Польщі та стала тривожним сигналом для Євросоюзу, оскільки цей політик до виборів займав євроскептичну позицію – хоча й не настільки радикальну, як європейські країни праві на зразок Марін Ле Пен (ПП «Національний фронт») або Н. Фараджа (Партія незалежності Сполученого Королівства).

Перемогу на чергових парламентських виборах отримала ПіС, здобувши 37, 58 % голосів виборців. Основні програмні положення партії-переможниці виборчих перегонів 2015 р. такі: а) підтримує жорсткий люстраційний процес; б) виступає за тісну співпрацю з НАТО; в) виступає за значиму роль католицької церкви у суспільному житті і приведення певних політик у відповідність із релігійною доктриною; г) категорично засуджує загарбницьку політику Росії.

В той же час, щоб не надто обурювати людей, а перш за все – завойовувати прихильність масового виборця, «Право і справедливість» активно використовувала популістські заклики: знизити пенсійний вік з 67 до 65 років, зменшити податкове навантаження на найбідніших, водночас збільшу-

ючи податки на діяльність банків, мереж супермаркетів та підвищити соціальні виплати [1].

Оскільки лідер партії ПіС Я. Качинський у Польщі має надто великий негативний рейтинг, більший за антирейтинг партії, тому він висунув на президентські перегони маловідомого політика А. Дуду, а виборчий список на парламентських виборах запропонував очолити Б.Шидло.

Друге місце зайняла ПП «Громадянська платформа», яка неодноразово перемагала на виборах і очолювала урядову коаліцію 8 років поспіль. За сутністю вона є правочентристською партією.

Третій результат – 8, 81 % мала ПП «Кукіз-15», лідером якої є рок-музикант П. Кукіз (утворена 28 липня 2015 р.). На травневих президентських виборах він набрав майже 21% голосів виборців. Його порівнюють з українським О. Ляшко, але тільки не з сільською лексикою, а з орієнтацією на сучасну аполітичну молодь. Характеристики партії – популізм, жорстка емоційна критика опонентів, антисистемність.

Політична партія «Новочесна» (дослівний переклад – «Сучасна», утворена 31 травня 2015 р.), отримала четвертий результат (7, 6 %). Підтримує подальшу європейську інтеграцію та є ліберальною за своєю ідеологією. Її керівник Р. Петру – лідер Товариства польських економістів, яке відзначається чіткою прихильністю до ринкової економіки. Одним з його засновників є автор польських реформ Л. Бальцерович.

Польська селянська партія (ПСП) здобула 5, 13 % голосів виборців і посіла п'яте місце. Політична програма ПСП заснована на аграрній доктрині. Партія виступає за державний інтервенціоналізм в економіці (особливо в області сільського господарства) і зниження темпу приватизації. ПСП виступає проти введення лінійного оподаткування, відновлення смертної кари, легалізації евтаназії і абортів, реєстрації гомосексуальних шлюбів, легалізації легких наркотиків та відділення церкви від держави.

Кілька слів слід сказати про Коаліцію об'єднаних лівих, яка на попередніх виборах мала 18, 8 % голосів вибор-

ців (50 депутатських мандатів). Новий формат альянсу був сформований у липні 2015 р. Союзом демократичних лівих сил, «Твоїм рухом» Я. Палікота, Польською соціалістичною партією, Робітничим союзом і Партією зелених для спільної участі на парламентських виборах. Альянс не отримав місць у парламенті, оскільки набрав лише 7,55 % голосів виборців, а для проходження потрібно було 8 %.

Таким чином, у Сеймі вперше з 1989 р. не будуть представлені ліві партії. Своїй поразці Об'єднана лівниця має завдячувати новій ПП «Разом», яка не увійшла до коаліції і в кінцевому результаті набрала 3, 6 % голосів виборців, розпорошивши таким чином голоси лівого електорату та отримавши державне фінансування.

ПП «Разом» створили молоді політики радикальних лівих переконань. Її називають партією гіпстерів і лівих ідеалістів. Про неї більшість виборців уперше почула за кілька днів перед виборами, під час дебатів за участі лідерів восьми політичних сил, переможцем яких назвали представника ПП «Разом» А. Зандберга. Він був автентичний, позитивно вирізнявся на тлі «старих» політиків, що визнавали навіть його політичні опоненти. Добрий виступ А.Зандберга спричинив те, що 1–2% виборців, які мали голосувати за Об'єднану лівницю, остаточно віддали свої голоси за ПП «Разом», а відтак до Сейму не потрапила жодна з них [1].

Таким чином, Сейм Польщі за ідеологічним спрямуванням мав такий вигляд: ПіС і ГП (правоцентристські консервативні партії), ПП «Сучасна правоцентристська ліберальна партія», ПП «Кукіз 15» (популістська партія), ПСП (центристська селянська партія).

Словацька Республіка. 5 березня 2016 р. відбулися вибори до Національної Ради Словацької Республіки (150 депутатів). Виборча система пропорційна. Участь у виборах брали 23 політичні партії, з них 12 – нові політичні сили. За результатами виборів бар'єр у 5 % подолали 8 партій. Результати виборів до Національної Ради подано в таблиці 4.

Таблиця 4

**Результати виборів до Національної Ради
Словацької Республіки 5 березня 2016 року**

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Напря́м – СД» (Smer – SD)	28,3	49 (32,6 %)
ПП «Свобода і солідарність» (SaS)	12,1	21 (14 %)
ПП «Звичайні люди і незалежні особистості – Нова» (OL'aNO – Nova)	8,6	19 (12,6 %)
Словацька національна партія (SNS)	8,6	15 (10 %)
ПП «Народна партія – Наша Словаччина» (L'SNS)	8	14 (9,3 %)
ПП «Ми – родина» (Sme Rodina)	6,6	11 (7,3 %)
ПП «Міст – Гід» (Most – Hid)	6,5	11 (7,3 %)
ПП «Мережа» (Siet')	5,6	10 (6,7 %)

Серед 8 політичних партій, які отримали депутатські мандати, 6 партій дотримуються правої риторики (правочентристські і праві партії), крім ПП «Напря́м – СД» і угорської партії «Міст – Гід».

Успіх неофашистів та антисистемних партій, роздрібнений парламент, невиразний формат коаліції – ось так можна охарактеризувати результати парламентських виборів у Словацькій Республіці.

Серед 15 партій, які не подолали виборчий бар'єр, можна виокремити такі: партії угорської національної меншини в Словаччині (Угорський християнсько-демократичний альянс, Партія угорської коаліції), Християнсько-демократичний рух (партія мала депутатські мандати у всіх парламентах, починаючи з 1992 р.), Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (у по-

передньому парламенті мала 11 мандатів), ПП «Чейндж», Комуністична партія Словаччини, Партія прямої демократії та інші.

Несподіванкою виборів стала перемога ультраправої проросійської «Народної партії – Наша Словаччина» (2009 р., М.Котлеба). Партія активно просуває політичні кампанії антициганського, антимігрантського і антимусульманського характеру, апелюючи при цьому до захисту словацької національної ідентичності та захисту традиційних християнських цінностей. Це антисистемна, неофашистська партія, яка ратує за вихід Словаччини з євроатлантичних структур [2].

Таким чином, до словацького парламенту у 2016 р. пройшли 4 нові політичні сили: Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа», «Народна партія – Наша Словаччина».

За результатами виборів Р. Фіцо була утворена коаліція, до якої увійшли ПП «Напряма – СД», Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» (всього 79 депутатів).

Слід зазначити, що утворення коаліції – це не тільки наявність певної кількості депутатських мандатів, необхідних для формування уряду, а й нові вектори політики, нові домовленості та перспективи. Утворення такого формату коаліції вказує на такі особливості словацького політикуму:

1. Відбулося історичне примирення словацьких націоналістів (СНП) та партії угорської меншини «Міст – Гід». Починаючи з 1990 р. конфлікт з Угорщиною та угорською менщиною був однією з найгостріших тем у словацькій політиці. Антиугорська риторика була основою, сенсом існування СНП. Відповідно головним пунктом програми у свій час впливової Партії угорської коаліції була вимога створення автономної угорськомовної республіки на півдні країни. Таке примирення стало можливим завдяки зміні лідера СНП, яким став поміркований політик А.Данко. З його приходом риторика націоналістів змінилася: головним ворогом перестали бути угорці, ними стали мусульмани. Примиренню сприяли і заяви В.Орбана та Р.Фіцо, які обмінялися

люб'язностями з приводу відносин між двома країнами та особистих дружніх стосунків.

2. Слабкість опозиції. Після виборів була спроба створити й інший формат коаліції на чолі з лідером ліберальної партії «Свобода і солідарність» Р. Сулікою. До неї мали би увійти ПП «Звичайні люди і незалежні особистості» (І.Матовіч), ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа». Але дві останні партії віддали перевагу Р.Фіцо, оскільки І.Матовича вважають політичним авантюристом, а Р.Сулік був несприйнятним за його скептичне ставлення до Євросоюзу.

3. Участь у коаліції з партією Р.Фіцо ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» стала несподіванкою для їхніх виборців, оскільки під час виборчої кампанії лідери вказаних партій позиціонували себе як альтернативу корупційному уряду Р.Фіцо. Таке позиціонування було навіть «стартовим політичним капіталом» для ПП «Мережа». Якщо таке рішення лідерів буде невдалим, то вказані партії матимуть примарні шанси отримати підтримку громадян на наступних виборах [2].

Отже, за результатами виборів до Національної Ради Словацької Республіки суттєво змінився формат партійної системи (з 6 до 8 політичних партій): партійна система залишилася без домінуючої партії, якою була за результатами парламентських виборів 2012 р. ПП «Напряв – СД» і натомість набрала обрисів двоблокової партійної системи. Ідеологічний профіль партій-переможниць є таким: ПП «Напряв – СД» (лівоцентристська партія), ПП «Мережа», ПП «Міст – Гід», ПП «Ми – родина» (правоцентристські партії), ПП «Звичайні люди і незалежні особистості», ПП «Свобода і солідарність», Словацька національна партія (праві партії), «Народна партія – Наша Словаччина» (ультраправа партія).

Емпіричні показники діяльності і функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки подані в таблиці 5: індекс ефективної кількості електоральних партій (Лекеп), індекс ефективної кількості парламентських партій (Лекпп), Індекс неусталеності партійних уподобань М.Педерсена (Іп),

індекс фракційності (Іф), індекс агрегації (Іа), Індекс диспропорційності Галлахера (Іг).

Таблиця 5

Емпіричні показники функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки

Країна	Іекпп	Іекеп	Іф	Іп	Іг	Іа
Чехія, 2013	5,6	7,6	0,87	20,9	2,6	4
Угорщина, 2014	2	3,2	0,49	3,3	2,6	8,2
Польща, 2015	2,7	4,6	0,65	21,6	10,5	10
Словаччина, 2016	5,8	7,6	0,84	19,7	4,7	3,2

За результатами розрахованих індексів можна зробити такі висновки:

1. Порівняно високий рівень неусталеності партійних уподобань: Чехія – 20,9, Польща – 21,6, Словаччина – 19,7 свідчить як про появу нових політичних сил, які отримали депутатські мандати, так і про «перетікання» голосів виборців від одних інституціоналізованих партій до інших. В той же час вказані значення індексів, хоч і є високими, все ж констатують стабільність партійних систем.
2. Величина індексу агрегації вказує на можливість швидкого утворення коаліцій партіями, які отримали найвищий результат на виборах: Угорщина – 8,2, Польща – 10. І, навпаки, величина 3,2 для Словаччини і 4 для Чехії вказують на проблемність при утворенні урядових коаліцій.
3. Величина індексів ефективної кількості електоральних і парламентських партій та індексу фракційності вказують на тенденції домінування однієї партії в партійних системах Угорщини і Польщі та на двоблокові багатопартійні системи у Словаччині і Чехії.

4. Значення індексу Галлахера вказують на відносно високий рівень пропорційності при перетворенні голів виборців у депутатські мандати.

Висновки. У всіх країнах Вишеградської групи вирішальну вагу в електоральному процесі мають дві основні групи виборців. Перша – це ситуативний електорат, який розподіляє свої симпатії між ключовими гравцями «партій влади» – консерваторами, соціал-демократами (соціалістами) і лібералами. Друга електоральна група – протестний електорат, зорієнтований як на традиційні опозиційні сили – радикал-націоналістів, радикал-соціалістів і «зелених», так і на нові протестні рухи, які не вписуються в традиційну схему партійних трендів.

Головною особливістю електорального циклу 2013–2016 рр. стало вельми очевидне підтвердження пережитих європейською політичною системою глибоких трансформацій. Їх суть полягає в неухильному розмиванні тієї незаперечної монополії на політичну владу, яку ще в недавньому минулому мали системні партії традиційного європейського політичного мейнстріму.

Практично повсюдно в ході виборів останніх років у країнах Європейського Союзу слабшають позиції системного партійно-політичного істеблішменту і, відповідно, посилюється роль тих партій, які прийнято характеризувати як популістські. Сьогодні для їх позначення входить в обіг новий і більш вдалий термін – *challenger parties* («партії, які кидають виклик»). У цьому сенсі найбільш значними виглядають електоральні успіхи, яких досягли в останні роки ліві популісти в Греції та Іспанії, а також праві популісти у Великобританії, Данії, Франції, Австрії та Швейцарії. Причини цього дуже різноманітні й в кожному конкретному випадку мають свою країнову специфіку. Разом з тим їх спільним знаменником є зростаюче невдоволення мас моделлю вироблення політичних рішень – моделлю, яка дає, як відмічають деякі політологи, «можливість громадянам міняти лише уряд, але не політику» [14, с. 12].

Відтак є підстави очікувати певної ерозії центристської політики основних системних партій і відповідного посилення радикалістських тенденцій в європейській політиці. Тривале домінування центристської політики в значній мірі вихлостило сутнісні відмінності між головними системними партіями європейського мейнстріму. На цьому тлі активізацію радикалізму певна частина виборців сприймає як свідчення появи у них реальних політичних альтернатив.

Альтернативні (антисистемні, «нової хвилі», популістські) партії характеризуються такими основними рисами. По-перше, вони протиставляють себе політичним партіям, які представляють основний політичний клас, і вважають себе єдиними силами, здатними захистити інтереси всього народу. Всі ті партії, які вважають себе опозиційними, як стверджують лідери популістських партій, насправді такими не є. Тільки партії типу Національного фронту у Франції, Національної дії в Швейцарії є істинно опозиційними. По-друге, подібні партії і їх лідери критикують істеблішмент за раціональну і наукову риторику, виступаючи за необхідність «зрозумілості» політики, її відповідності здоровому глузду. По-третє, у своїй діяльності вони використовують антиавторитарні мотиви, визначаючи існуючу демократію як «фальшиву», «авторитарну». Їхній моральний код базується на протиставленні хорошого суспільства і поганої політики, «хороших низів» і «поганих верхів». По-четверте, критика великих партій супроводжується підкресленням своєї маргінальності, периферійності, антисистемності. Невеликий розмір цих партій часто трактується як показник їхньої «новизни», свідчення їхньої «невинності» щодо «брудної» великої політики. По-п'яте, «антисистемні партії» атакують сучасну політику, використовуючи агресивний стиль опозиційної боротьби. Такі партії не визнають компромісів і ратують за «нову демократію». Вони розглядають себе в якості «жертв» сучасної політики пануючих еліт, які не тільки нібито маніпулюють народом, а й пригнічують всяку живу альтернативу. По-шосте, ідеологічною основою подібних партій висту-

пає «харизматичний популізм». По-сьоме, притаманність їх месиджам антиміграційних, євроскептичних настроїв.

Отже, Європа переживає зростання популярності ультраправих. Вони є головними євроскептиками і союзниками Кремля, а деякі займають відкрито антиукраїнські позиції. Російсько-український конфлікт лише посилив кооперацію Кремля з європейськими ультраправими. Навіть ті ультраправі, які підтримували дружні відносини з українськими націоналістами, стали на бік Росії в конфлікті з Україною.

Європейські ультраправі бачать у путінській Росії авторитарну і неоконсервативну модель управління, яку вони хотіли б мати у своїх країнах. Крім ідеологічного зв'язку, ультраправі Європи бачать у Росії союзника в їхніх бажаннях розвалити Європейський Союз і послабити роль НАТО в Європі. Успіхи ультраправих будуть і далі сприяти дестабілізації ситуації в Європейському Союзі.

Список використаних джерел

1. Логінов Я. Польща після виборів: кінець ери Громадянської платформи / Я.Логінов // Дзеркало тижня. – 2015. – № 41 (30 жовтня – 6 листопада).
2. Логінов Я. Словаччина після виборів: успіх неофашистів і коаліційна безвихідь / Я.Логінов // Дзеркало тижня. – 2016. – № 9 (11 березня – 18 березня).
3. Михалева Г. Российские партии в контексте трансформации / Г. Михалева. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009 – 352 с.
4. Остапець Ю. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: монографія / Ю.Остапець, Є.Гайданка, А.Ключкович, Н.Марадик / Серія «Studia Regionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». – Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. – 256 с.
5. Политические системы современных государств. Энциклопедический справочник: в 4 т. – Т. 1: Европа / МГИМО (У) МИД России. – М.: ОАО «Московские учебники и картолитография», 2009 – С. 137 – 150.

6. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. Растоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5–15.
7. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія / А. Романюк, В. Литвин. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 548 с.
8. Романюк О. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій / О. Романюк. – Харків: ХДАК, 2011. – 376 с.
9. Самусь М. Парламентський «вінегрет» по-чеському / М. Самусь // Дзеркало тижня. – 2013. – № 40 (1 листопада – 8 листопада).
10. Ткач Д. Влада та опозиція в Угорщині: зміна облич чи зміна курсу? / Д. Ткач // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса. – 2014. – Вип. 2 (70). – С. 75–90.
11. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – «Российская политическая энциклопедия», 2003. – 368 с.
12. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник / Ю. Шведа. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 750 с.
13. Щербак А. Коалиционная политика и дефрагментация партийной системы: сравнительный анализ (на примере Польши, России и Украины) / А. Щербак // Общественные науки и современность. – 2003. – № 4. – С. 47–62.
14. Электоральные процессы в Европейском Союзе (середина второго десятилетия XXI века). – М.: Ин-т Европы, 2016. – 114 с.

Володимир ПРИХОДЬКО,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

PAST CONTINIOUS... ВИБОРИ- 2017 У НІДЕРЛАНДАХ, ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ – НАСЛІДКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ТА УКРАЇНИ

Розглядаються наслідки виборів 2017 року у країнах - членах ЄС в контексті їх впливу на трансформацію Європейського Союзу. До глобальних викликів сучасності для ЄС віднесено «грецьку», «міграційну» кризи, активізацію терористичної матриці, безпосередню чи посередницьку участь згаданих країн у збройних конфліктах з міжнародним тероризмом та авторитаризмом. Показано, як відродження американського неоконсерватизму та неоізоляціонізму породило низку протиріч і дискусій між США та країнами ЄС і НАТО. Констатується «гібридна» політика Російської Федерації у площині загрози з екстремістськими та націоналістичними політичними силами європейських країн, масштабізація російського медійного впливу. Розглянуто, як реагує Євросоюз та НАТО на результати народного волевиявлення у членських країнах, пошук європейськими інституціями адекватних і результативних відповідей на виклики часу та його вплив на європейську інтеграцію України.

Ключові слова: диспропорції, нерівномірність розвитку, неоізоляціонізм, євроскептики, гібридна політика, Європа різних швидкостей, Європа регіонів, інституційна трансформація, глокалізація.

Рассматриваются последствия выборов - 2017 в странах - членах Европейского Союза в контексте их влияния на трансформацию Европейского Союза. К глобальным вызовам современности для ЕС отнесены «греческий» и «миграционный» кризи-

сы, активизация террористической матрицы, непосредственное или посредническое участие упомянутых стран в вооруженных конфликтах с международным терроризмом и авторитаризмом. Показано, как возрождение американского неоконсерватизма и неоиолиационизма привело к возникновению ряда противоречий и дискуссий между США и странами ЕС / НАТО. Конституруется «гибридная» политика Российской Федерации в плоскости заигрывания с экстремистскими и националистическими политическими силами европейских стран, масштабизация российского медийного воздействия. Рассмотрены реакция Евросоюза и НАТО на результаты народного волеизъявления в членских странах, поиск европейскими институтами адекватных и результативных ответов на вызовы времени и его влияние на европейскую интеграцию Украины.

Ключевые слова: диспропорции, неравномерность развития, неоиолиационизм, евроскептики, гибридная политика, Европа разных скоростей, Европа регионов, институциональная трансформация, глокализация.

Consider the implications of the election in 2017 in the countries - members of the European Union in the context of their impact on the transformation of the European Union. The global challenges of our time to the EU classified «Greek» crisis, «migration» crisis, the intensification of terrorist matrix, directly or mediating these countries involved in armed conflict against international terrorism and authoritarianism. It is noted as the revival of American neoconservatism and neo isolationism generated a number of contradictions and discussions between the US and the EU and NATO, «hybrid» policy of the plane flirting with extremist and nationalist political forces of European countries, Russian media exposure. Consider how responsive the European Union and NATO on the results of people's will in member countries, European institutions search for appropriate and effective responses to the challenges of time and its effect on European integration of Ukraine.

Keywords: disparities, uneven development, neo isolationism, Eurosceptics, a hybrid policy, Europe of different speeds, Europe of regions, institutional transformation, glocalization.

Контраверсивно, та все ж... Невже мав рацію свого часу геніальний психоаналітик, батько аналітичної психології та філософії культури, автор концепції підсвідомого Карл-Густав Юнг в оцінці світових імперій, твердячи що «багатомільйонна нація являє собою щось навіть не людське. Це ящірка або крокодил, або вовк. Моральність її державних діячів не перевищує рівня твариноподібної моральності мас, хоча окремі діячі демократичної держави в стані дещо піднятися над загальним рівнем. Монстр – ось що таке нація. Кожен повинен остерігатися нації. Це щось жахливе. Як може подібне мати честь або слово. Ось чому я за малі нації. Малі нації передбачають малі катастрофи. Великі нації передбачають великі катастрофи» [1] .

Невже досвід XX століття – спроби побудови «Великих» Сербії, Німеччини, Румунії, Польщі, Росії, Австро-Угорщини, практики функціонування Великої і Малої Антанти, Версальської системи та Ліги Націй й справді є підтвердженням юнгової неприязні до наддержав та високої вірогідності їх подальшого розпаду ?

Евентуальність обраної проблематики не позбавляє такого собі «нормандейвісівського» відчуття [2] знаковості останніх подій міжнародного життя для процесів розвитку європейського співтовариства. Розглядаючи наслідки парламентських і президентських виборів 2017 року у Нідерландах (березень), Франції (травень-червень), Великобританії (червень), Німеччині (вересень), не можна не сприймати їх як відображення впливу глобальних викликів сучасності на трансформацію Європейського Союзу у цілому та кожної з членських країн, а також потенційних набувачів членства в ЄС, одним з яких, попри всі проблеми економічного спаду та політико-безпекової кризи 2012–2016 рр., залишається Україна.

Чверть століття функціонування наддержавних інституцій та законодавства ЄС забезпечило народам співтовариства не тільки синергію сталого розвитку та високі параметри якості життя, але й позначило такі проблеми, як внутрішню нерівномірність розвитку членських країн, диференціацію у

рівні життя країн ЄС та країн, що розвиваються, нівелюючий вплив наднаціонального істеблішменту, наявні прогалини у функціонуванні колективних та національних безпекових, правоохоронних та міграційних систем.

У цілому позитивні для подальшої діяльності ЄС вибори у Нідерландах та Франції, соціологічні дослідження рейтингів лідируючих партій у Німеччині [3] свідчать також про те, що їх результати несуть на собі відбиток таких масштабних і неоднозначних за проявами соціально-економічних та політико-правових і безпекових явищ, як «грецька» фінансова та «міграційна» кризи, активізація терористичної матриці у Франції, Великобританії, Німеччині, участь згаданих країн у збройних конфліктах з угрупованням ІДІЛ та в Сирії, розв'язанні проблем анексії Криму та окупації окремих районів Сходу України Російською Федерацією.

«Зміна варті» в Білому Домі, відродження неоконсерватизму та неізоляціонізму в політиці нового, непередбачуваного лідера США і підтримуючої його частини американського великого бізнесу та істеблішменту призвели, з одного боку, до фактичної і викличної для об'єднаної Європи підтримки BREXIT-у Америкою і зміцнення особливих політичних відносин США та Великобританії, цього, за висловом У.Черчилля, непотоплюваного авіаносця США в Європі [4]. З іншого – відкрили цілу низку протиріч і дискусій між США та країнами ЄС і НАТО. Зокрема 43-й саміт лідерів країн G-7 (м. Траорміна, Сицилія, Італія) та Брюссельський саміт НАТО (травень 2017р.) показали, що у таких питаннях, як забезпечення функціонування НАТО, подолання диспропорцій у затратах на оборону і безпеку, підтримка існуючих режимів світової торгівлі та діяльність СОТ, вихід США із Паризького кліматичного пакту та характер подальших відносин з Росією і дотримання санкцій щодо неї США та європейській стороні доведеться підтверджувати задекларовану єдність у першу чергу [5].

Активізувалась «гібридна» політика Російської Федерації у площині загравання з екстремістськими та націоналістич-

ними політичними силами, вихідцями з пострадянської діаспори, прошарками населення Європи, що зросли на грядках, засіяних ще світовим комуністичним і робітничим рухом. Використовуються всі можливості для діалогу з політичними діячами, які позиціонуються як «enfant terrible» європейської політики. Масштабізація російського медійного впливу зробила помітною симпатію лідера РФ до євроскептиків і представників національних еліт, невдоволених бюрократичною практикою та централізмом офіційного Брюсселя [6].

Як реагує Євросоюз та НАТО на вищезгадані виклики і загрози? Чи впливають результати народного волевиявлення у членських країнах на стратегічні пріоритети його діяльності, пошук адекватних і результативних відповідей на виклики часу? Як це відображається на європейській інтеграції України?

Відзначимо, що у політико-дипломатичній сфері наслідки президентських виборів у Франції та перемога на них євроорієнтованого кандидата призвели до зміцнення франко-німецького тандему та швидкого перезавантаження партнерських відносин Президента Французької Республіки та Федерального канцлера Німеччини [7].

Перебіг передвиборчих змагань у ФРН свідчить, що провідні політичні сили очолюються прихильниками розвитку ЄС, а це за будь-якого результату виборів забезпечить наступність проєвропейського курсу країни [8]. Незважаючи на критичне ставлення чималих прошарків виборців до надання фінансової допомоги Греції та ліберально-гуманістичної міграційної політики уряду, системні механізми демократизації, денацифікації та соціально-ринкової економіки, закладені після 1949 р. великими німцями Аденауером, Ерхардом і Брандтом діють, демонструючи здатність самооновлюватися та демократичним шляхом шукати відповіді на запити суспільства та часу.

У інституціональній сфері набули прав дійсних членів ЄС та НАТО Хорватія та Чорногорія відповідно. У випадку останньої, всупереч цілеспрямованій протидії сил, орієнто-

ваних на політичну співпрацю з Російською Федерацією [9]. Перемога на парламентських виборах в Нідерландах привела до повного і остаточного завершення ратифікації Угоди про асоціацію та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС [10].

Римська декларація ЄС та Версальська зустріч керівників країн ЄС – Франції, Німеччини, Італії та Іспанії (березень 2017 року) продемонстрували готовність європейського співтовариства після BREXIT-у шукати і вибудовувати ефективні, у т.ч. «різношвидкісні» механізми переходу економіки співтовариства до вищих економічних укладів, стандартів безпеки і соціального розвитку, врахування національних інтересів і особливостей та забезпечення політичного паритету країн-членів союзу незалежно від їх питомої ваги у формуванні ресурсів ЄС. Виокремлюється новий – соціально-демографічний пріоритет розвитку європейської спільноти, який передбачає включення мігрантів до ринку праці ЄС, перезавантаження усєї міграційної політики на засадах поєднання потреб економіки з гуманістичними та безпековими критеріями [11].

У сфері досягнення стратегічних пріоритетів ЄС та завдань трансформації Союзу країн симптоматичною виглядає заява канцлера Німеччини про те, що «часи, коли ми (держави-члени ЄС) могли цілком покладатися на когось іншого, вже великою мірою минули». Голова німецького уряду наголосила, що «європейці мають дійсно взяти власну долю у свої руки», підкреслила необхідність збільшення зусиль «держави держав» та кожної з членських країн до розбудови сфери колективної європейської оборони і безпеки [12].

Про глибоку та змістовну роботу лідерів країн та керівних органів ЄС над «домашніми завданнями» у ході виборів у економічній та інституційній сфері свідчить Біла книга майбутнього ЄС, презентована Головою Єврокомісії Ж.К.Юнкером, та план бюджетно-фінансової реформи ЄС, запропонований колишнім міністром економіки Франції і нинішнім єврокомісаром з фінансів ЄС П. Московічі [13].

Як вже відзначалося вище, можливості процесу дезінтеграції, акцентовані у ході виборчих компаній і референдумів BREXITом, нідерландськими та французькими євроскептиками, їх східноєвропейськими і балканськими партнерами і однодумцями неминуче змушують країни та інституції ЄС до удосконалення механізмів врахування національних інтересів при розробці та реалізації узгодженої політики Союзу, інтенсифікації процесів усунення диспропорцій у розвитку членських країн та європейських субрегіонів.

До створення плацдарму нових цінностей Європейського Союзу закликають, зокрема, польські неоконсерватори при владі та їх партнери в громадянських секторах України і країн Балтії. Так, обраний у 2015 р. президент Польщі Анджей Дуда заявив, що хоче створити новий міждержавний партнерський альянс від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів, ідея якого давно відома під назвою «Міжмор'я». Інші представники польської еліти закликають до інтенсифікації співпраці Франції, Німеччини та Польщі на площині Веймарського трикутника [14].

Подібні національні та так би мовити «цехові ініціативи» свідчать про те, що на наступному етапі розвитку ЄС поєднання у інтеграційних процесах незаперечних переваг глобалізації із суверенною політичною та соціально-економічною ідентичністю членських країн є неминучим.

Трансформація ЄС у процесі та після BREXIT-у відкриває значні перспективи для нового етапу розвитку Європи регіонів. Якби дискусії не велися навколо ідеї «Інтермаріуму – Міжмор'я», це в першу чергу торкається інтересів країн Вишеградської групи, які разом з трьома країнами Балтії та Україною складають Балто – Чорноморський безпековий, економічний, енергетичний, транзитний і культурний простір та Карпатський (Центрально-Східний) регіон Європи, пов'язані тисячолітньою історією контактів та досвідом спільного проживання і розвитку у складі кількох наддержав.

Незважаючи на те, що останнім часом вони випробовують на собі прояви низки проблем, викликаних розміщен-

ням мігрантів за квотами ЄС на національних територіях та обмеженнями у застосуванні Шенгенського режиму (Угорщина, Румунія, Болгарія), об'ємною участю у фінансуванні програм оздоровлення економіки Греції (Угорщина, Словаччина), внутрішньополітичною боротьбою навколо законодавства у галузях регулювання вищої освіти, мас-медіа, неурядового сектора та боротьби з корупцією (Румунія, Польща, Угорщина), санкціями щодо російської економіки (Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща, Болгарія), гібридною та інформаційною війною з боку РФ («подвійне громадянство» в українсько-угорських відносинах, «історична пам'ять» у польсько-українських відносинах), можна без перебільшення очікувати на нарощування інвестицій в рамках ЄС, перехід до вищих укладів освітньої, інноваційної, зеленої економіки та якісно нових щаблів сталого розвитку.

Реальні економічні результати постіндустріального розвитку у цій групі країн-членів ЄС у вигляді розвитку масштабного внутрішнього ринку у Польщі, аутсорсингу виробничих потужностей та індустріальних парків у Чехії, Угорщині, Румунії, створення Центральноєвропейського «автомобільного Детройту» у Словаччині, наслідком яких стало докорінне і випереджаюче зростання темпів розвитку постсоціалістичних економік, питомих показників ВВП на душу населення, середньої заробітної плати та якості освітніх і медичних послуг не залишають місця для припущень щодо консервації депресивності цих країн та регіонів в якості, так би мовити, «внутрішніх колоній» в ЄС [15].

Перспективною у цьому плані виглядає активізація співпраці України та країн Вишеградської групи, початок переорієнтації української дипломатії та зовнішньоекономічної політики держави до «realpolitik» регіональної співпраці [16], конструктивні спроби перенести інноваційні методи державного управління регіональною та транскордонною співпрацею регіонів півночі Європи на багатосторонню міжнародну співпрацю у Карпатському (Центрально-Східному) регіоні Європи [17].

Таким чином, зростання популярності крайніх правих політичних сил в ЄС, зафіксоване у результатах голосування на парламентських і президентських виборах у Нідерландах, Франції, на референдумах у Великій Британії та Нідерландах, прихід до влади Президента Трампа в Америці, міграційна криза та інші чинники скерували лідерів ЄС до пошуку рішень для подолання глобальних викликів, які стали більш ніж очевидними.

Попри численність запропонованих сценаріїв майбутнього ЄС, в якості неодмінного пріоритету реновації та трансформації «держави держав» розглядаються нові механізми безпекової та правоохоронної політики і діяльності. Терористичні атаки ІДІЛ і гібридна агресія Росії неподалік східного кордону ЄС, нарощування російського та ісламістського політичного і медійного впливу в європейському суспільстві та інтенсифікація експорту до Європи неліберальних цінностей винесли в центр виборчих змагань теми зовнішньої та внутрішньої безпеки.

Стратегічна мета збереження за Євросоюзом позицій глобальної економіки світу та зміцнення його соціально-демографічної основи об'єктивно може стимулювати процес відкриття перед Україною, Туреччиною, Грузією та Молдовою перспективи членства в ЄС, а також вдосконалення існуючих та розробку нових форматів взаємин з країнами та регіонами країн – не членів ЄС, зокрема як з Великобританією, Норвегією, Швейцарією, так і з Шотландією та Північною Ірландією.

Як вже відзначалося, на наступному етапі розвитку ЄС необхідне поєднання у інтеграційних процесах незаперечних переваг глобалізації із суверенною політичною та соціально-економічною ідентичністю членських країн. Існуючий досвід реалізації Європейської політики добросусідства та програми Східного партнерства, Європейської арктичної політики, Європейської політики північного виміру, функціонування Вишеградської групи, транскордонних євrorегіонів створює усі необхідні передумови для реалізації Єв-

ропейським Союзом та країнами-сусідами, в т.ч. Україною, інноваційної моделі глокалізації, розрахованої на далекосяжну перспективу.

Головним змістом та сутнісними і модерними чинниками функціонування такої моделі Європи регіонів могли б стати: примноження людського капіталу, міжнародні консорціуми університетів та наукових центрів; індустріальні та науково-технологічні парки vs трудова міграція та відтік мізків; кластерний розвиток регіонів та субрегіонів, в т.ч. транскордонних vs асиметрії і диспропорції потенціалів бюджетів і національних законодавств та депресивність територій. Ефективна реалізація такої моделі надасть додаткової стійкості самому Європейському Союзу.

Список використаних джерел

1. К. Г. Юнг. Критика психоанализа / пер. с нем. и англ. под общей ред. В. Зеленского — Санкт-Петербург: Гуманитарное агентство «Академический проект», 2000 – 304 с., – С.212.
 2. Дейвіс, Норман. Європа: Історія / пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. — К., Видавництво Соломії Павличко “Основи», 2001. – 1463 с.
 3. Вибори в Нідерландах і їхній вплив на Україну. – Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28370269.html>
 - Партія Меркель значно відірвалася в рейтингах від соціалістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/partiya-merkel-znachno-vidirvalasya-v-reytingah-vid-socialistiv-242695_.html
 4. Тененбаум Б.Великий Черчилль.Хозяин своей судьбы /Борис Тененбаум. – М. : Яуза : ЭКСМО, 2013. – 368 с. – С.364.
 5. Ключові висновки саміту G-7 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://foreignpolicy.com/2017/04/10/3-big-takeaways-from-the-g-7-summit/>
 - В'ячеслав Голуб. Саміт G7 на Сицилії: тест на солідарність Заходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/statti-ta-interviu/samit-g7-na-sytsylii-test-na-solidarnist-zakhodu>
- Міжнародний центр перспективних досліджень. Брюссель

- ський саміт НАТО – головні підсумки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [_http://icps.com.ua/bryusselskyu-samit-nato-holovni-pidsumky/](http://icps.com.ua/bryusselskyu-samit-nato-holovni-pidsumky/)
- Виктор Константинов. Рік під знаком Трампа, або чотири головні проблеми Євросоюзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/europe/2017-02-14/god-pod-znakom-trampa-ili-chetyire-glavnyie-problemyi-evrosoyuza/10234>
6. Георгій Почепцов. Як Росія експортує до Європи антиліберальні цінності. Аналіз пропаганди у Східній Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://detector.media/withoutsection/article/124743/2017-04-03-yak-rosiya-eksportue-do-evropi-antiliberalni-tsinnosti-analiz-propagandi-u-skhidnii-evropi/>
- Ростислав Хотин. Лише половина країн-членів ЄС справді переймається агресією Кремля – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28450217.html>
7. Макрон зустрівся з Меркель: курс на відродження Європи. В єдиній Європі має бути менше бюрократії і більше приватних інвестицій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.kiev.ua/news/20172026-makron-zustrivsvya-z-merkel-kurs-na-vidrozhennya-evropi>
8. Виктор Савинок. Возвращение свободных демократов: кто получит «золотую акцию» в Бундестаге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2017/05/23/7066022/view_print/
9. Західні Балкани повертають назад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/backsliding-western-balkans-kosovo-servia-bosnia/UK/index.htm>
- Гюнтер Фелінгер для The Atlantic Council. Чого Україна може навчитись у Балкан? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aprioriua.blogspot.co.ke/2017/05/blog-post_82.html
10. Нідерланди ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/нідерланди-ратифікували-угоду-про-асоціацію-між-україною-та-ес/a-39047172>
11. Римська декларація ЄС: чотири пріоритети розвитку Євросоюзу http://www.euointegration.com.ua/news/2017/03/25/7063585/Aline_Robert_|_EURACTIV.fr._Big_four'_call_for_new_European_dynamic,_multi-speed_EU [Електронний ресурс]. – Режим досту-

- пу: <http://www.euractiv.com/section/future-eu/news/big-four-call-for-new-european-dynamic-multi-speed-eu/>
Лідери ФРН, Франції, Іспанії та Італії підтримали Європу «різних швидкостей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euro-integration.com.ua/news/2017/03/7/7062644/>
12. Atlanticist' Merkel rams home frustration with Trump after summits [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-germany-merkel-trump-idUSKBN18P0VV?il=0>
Віктор Савінок. Самотність Європи. Що стоїть за гучною заявою Ангели Меркель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2017/05/30/7066407/>
13. Leaders to decide on EU future by end of year [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euobserver.com/political/137069>
П'ять сценаріїв після Brexit: Юнкер представив план щодо майбутнього ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2017/03/1/7062396/>
P.Moscovici: Euro zonai reikalingas bendras parlamentas ir biudžetas Skaitykite daugiau: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/p-moscovici-euro-zonai-reikalingas-bendras-parlamentas-ir-biudzetas-57-804320>
Любов Акуленко (УЦДЄП). Глобальні виклики для ЄС: 5 сценаріїв і реальність. ЄС шукає рішення для подолання глобальних викликів. Як з цим працювати Україні? 1137, квітень 13, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/2017/04/13/globalni-vikliki-dlya-yes-5-stsenariyiv-i-realnist/>
14. Анджей Дуда виступає за створення блоку держав від Балтійського до Чорного морів – See more at: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/216158>.
Польське радіо. 2015-08-05.
Андрій Бондаренко. Інтермаріум: криза глобалізації вже в Європі? // Спільне. – 25.05.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/ru/intermarium-kriza-globalizatsiyi-vzhe-v-yevropi/>
15. Економіка Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
16. Президенти України і країн «Вишеградської четвірки» домовилися про новий формат співпраці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/prezidenty-ukrainy-i-stran-vyshegradskoy-chetverki-v-bratislave-dogovorilis-о-novom-formate-sotrudnichestva-569698.html>

Спікери парламентів країн Карпатського регіону зустрінуться у червні в Трускавці – Парубій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/political/415234.html>

Степан Кубів провів зустріч із Віце-прем'єр-міністром Республіки Польща Матеушем Моравецьким [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249933258

М.О.Лендъел.Україна та Вишеградська четвірка: стан і перспективи розвитку відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1861/>

17. Стратегія українсько-словацького транскордонного співробітництва 2020 [Електронний ресурс] / V. Benc, A. Duleba, Martin Angelovic, Katarina Sira, Tetjana Chavarga, Oleh Luksha, Oksana Stankevich, Ivan Hevci, Nataliya Nosa-Pylypenko, edited by M. Goch and V. Pylypenko. – Uzhhorod: Agency Drim, 2014. – 46 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_ENG.pdf

Стратегія Карпатського євро регіону. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond Стратегія Карпатського євро регіону – 2020 / Vladimír Benč, Adina Dumitru, Andrea Geszteredi, Béla Kézy, Gabriel Kiss, Tetyana Kulyk, Oleh Luksha, Mónika Komádi, Brigitta Majorné László, Mária Nad'ová, Nataliya Nosa-Pylypenko, Carmen Olah, Vadym Pylypenko, Oksana Stankiewicz-Volosianchuk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategKarpatia.jpg>

Vladimír Benč, Adina Dumitru, Andrea Geszteredi, Béla Kézy, Gabriel Kiss, Tetyana Kulyk, Oleh Luksha, Mónika Komádi, Brigitta Majorné László, Mária Nad'ová, Nataliya Nosa-Pylypenko, Carmen Olah, Vadym Pylypenko, Oksana Stankiewicz-Volosianchuk/

The Institute of Social Sciences, CSPS SAS Košice, Institute for transborder cooperation Uzhgorod. Program SK08: „Slovakia – Ukraine: Cooperation across the Border“. „Information provision and implementation of innovative approaches to cross-border cooperation between Slovakia and Ukraine“ (project no. CBC01030).

Маріан Гайдош, Сергій Устич, Атле Стаалесен, Станіслав Конечні, Олександр Мушінка . Деніса Шапошова, Володимир Приходько, Олеся Бенчак, Олег Пилипенко, Євген Ященко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eeagrants.org/>

Іван ЧЕРЛЕНЯК,

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри бізнес-адміністрування,
маркетингу та менеджменту

Олександр ВОЛОШИН,

магістрант кафедри бізнес-адміністрування,
маркетингу та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЦІННІСНА УНІФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ ЯК СТАБІЛІЗАЦІЙНИЙ ЧИННИК ЕВОЛЮЦІЇ ЄС

Розглянуто особливості публічної політичної відповідальності суб'єктів владних відносин у країнах ЄС; відмічена наявність обов'язкового зв'язку політичної, юридичної та моральної відповідальності; вказано на існуючу проблематику окреслення кола суб'єктів політичної відповідальності; розглянуто проблему оцінювання та формування системи оцінювання політичної діяльності; окреслені шляхи вирішення проблеми повноти кола суб'єктів відповідальності та необхідності балансу інститутів відповідальності як державних, так і громадянських.

Ключові слова: політична відповідальність, юридична відповідальність, суб'єкт політичної відповідальності, політична діяльність, громадянське суспільство.

Рассмотрены особенности политической ответственности субъектов властных отношений в странах ЕС; отмечено наличие обязательной связи политической, юридической и моральной ответственности; указано на существующую проблематику определения круга субъектов политической ответственности; рассмотрена проблема оценивания и формирования системы оценивания политической деятельности; намечены пути решения проблемы полноты круга субъектов ответственности и не-

обхимости баланса институтов ответственности как государственных, так и общественных.

Ключевые слова: политическая ответственность, юридическая ответственность, субъект политической ответственности, политическая деятельность, гражданское общество.

Постановка проблеми. Особливі вимоги до відповідальності публічних інституцій базуються на їх ролі у вирішенні суспільних проблем та специфіці задіяних засобів – до легального і легітимного примусу включно. Неналежне або неефективне використання публічної влади призводить до втрати довіри не тільки до її носіїв, але й до державних інститутів влади. Складність забезпечення відповідальності у такому випадку визначається тим, що суб'єкт влади певною мірою виявляє схильність до поведінки і діяльності згідно з власними інтересами та потребами. За таких умов суспільство об'єктивно потребує універсальної та ефективною концепції, яка буде спроможна підпорядкувати приватний інтерес носіїв влади загальним потребам, цілям та завданням. Таке підпорядкування гарантується поєднанням (накладанням) трьох специфічних за предметом форматів: юридичної, політичної та моральної відповідальності. На жаль, практика публічного управління в Україні виявляє плутанину в розумінні їх відмінностей. Коло суб'єктів політичної відповідальності теж є занадто розмитим, часто суспільство не знає, хто відповідальний за ту чи іншу дію, яка призвела до негативних наслідків та не знає, щодо кого застосувати політичну відповідальність. Концепція доступності інформації, достовірності та її публічного розгляду на даний момент тільки декларується, а не розглядається органами публічного адміністрування як така, що необхідна для справного застосування інституту політичної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науковій літературі вже є помітна кількість досліджень феномену «політичної відповідальності». Різноманітні аспекти функціонування політичної відповідальності розглядають

у своїх працях такі українські науковці, як С. Балан, І. Кресіна, М. Самуйлік, С. Дубенко, В. Мельничено, Н. Плахотнюк, О. Кукуруз. Проте, як правило, досліджуються проблеми політичної відповідальності окремих суб'єктів відповідальності, зокрема уряду, парламенту, президента, а питанню правової природи та правової інституціональної основи політичної відповідальності приділено недостатньо уваги. Тому необхідність розширення наукових підходів до зазначеної проблематики є беззаперечною.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є дослідження особливостей політичної відповідальності суб'єктів державно-політичних відносин у фокусі дискреційних можливостей посадового статусу політиків країн ЄС.

Основна частина. Проблему ціннісної уніфікації адміністративно-правового простору як стабілізаційного чинника еволюції ЄС нами розглянуто крізь призму таких форматів взаємодії владно-політичної та суспільно-політичної практик.

1. Дискреційні можливості використання статусу та політико-правова відповідальність політиків та суспільно-політичних діячів у країнах ЄС

Загальний статус та відповідальність політиків і службовців постійно йдуть поруч. Отримання певного статусу завжди приводить до певних обов'язків, які, в свою чергу, приводять до можливої відповідальності суб'єкта. Умовно доцільно розподілити правову відповідальність суб'єкта владних повноважень та позаправову (або соціальну, в деяких випадках етичну) відповідальність.

Якщо правова відповідальність чітко регламентована кожною країною власним законодавством, а в окремих випадках – і на рівні міжнародних угод або інших норм, то з соціально-етичною відповідальністю позиція є більш складною.

Соціально-етична відповідальність базується на тих вимогах чи рамках соціуму, які вже тривалий час існують усно чи, можливо, навіть письмово. Письмове закріплення викликає гібридизацію «норми» про відповідальність з правовою нормою. Так, наприклад, кодекси етики державних службовців першого або А рангу, порушення якого може бути підставою для застосування дисциплінарного стягнення до порушника (наявне пряме посилення на законодавчу норму) – суб'єкта власних повноважень. Сформовані тим чи іншим шляхом рамки відповідальності політичного діяча забезпечують відповідні межі допустимої діяльності та бездіяльності політикуму.

На даному етапі виникає поняття дискреції. Як вбачається з положень Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятої Комітетом Міністрів 11.03.1980, під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду [1], тобто, коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин.

Таким чином, дискреція – це елемент управлінської діяльності [1]. Вона пов'язана з владними повноваженнями і їх носіями – органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами. Дискрецію не можна ототожнювати тільки з формалізованими повноваженнями – вона характеризується відсутністю однозначного нормативного регулювання дій суб'єкта. Він не може ухилитися від реалізації своєї компетенції, але і не має права виходити за її межі.

Дискреційні повноваження в більш звуженому розумінні – це можливість діяти за власним розсудом в межах закону, можливість застосувати норми закону та вчинити конкретні дії (або дію) серед інших, кожні з яких окремо є законними [2].

Отже, принцип дискреційного управління політиками чи державними службовцями міцно базується на самій основі їх статусу – можливість здійснення суб'єктами владних повноважень потребує певної свободи в діях, але в межах закону. Неefективні дії політика, які не вийшли за межі закону та були вчинені з необізнаності чи без умислу, – це сфера діяльності громадських організацій та кваліфікаційних установ, які можуть дати оцінку ефективності та відповідності дій суб'єкта. Умисне ж використання власного статусу та його можливостей службовцем за межами закону з певною метою вже повинне розглядатися компетентними правоохоронними органами. Відповідність та оцінка дій повинні займати не менш вагоме місце у науковій сфері досліджень та розробок, оскільки відсутність критеріїв та реальних можливостей їх застосування обмежує можливості громадськості та уповноважених органів державної влади на вжиття виключних заходів примусу щодо окремого суб'єкта владних повноважень.

Зловживання службовим чи іншим становищем завжди базується на певній дискреційності повноважень суб'єкта. Вбачається, що структура такого проступку, як вихід за межі дозволених дискреційних дій, базується на класичному підході формування проступку: наявність об'єкта та об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Якщо об'єктом в даному випадку виступають інтереси держави та суспільства, то об'єктивна сторона виявляється в діях або бездіяльності проти вищезазначених об'єктів. Суб'єктом виступає політик, державний службовець чи інша посадова особа, яка наділена владними повноваженнями. Суб'єктивна сторона ж виявляється умислом або його відсутністю.

Наявність чотирьох факторів необхідна для повного розуміння кожної окремої ситуації, що є підставою для розгляду певним «спеціальним» органом. Тим не менше, відсутність одного із них не є підставою для затвердження відсутності проступку як такого.

Відсутність умислу в діях суб'єкта владних повноважень свідчить про невідповідність особи займаній посаді. Відсут-

ність (або невідповідність – порушені інтереси не того об'єкта, що надав повноваження порушнику) об'єкта проступку не вказує на відсутність проступку, скоріше на те, що навіть з відсутністю певних «збитків» чи негативних наслідків суб'єкт все одно здійснив певні умисні дії. Дія чи бездіяльність суб'єкта ніяким чином не впливає на саму оцінку проступку, оскільки від кожного окремого порушення та їх контексту дія чи бездіяльність можуть однаково розцінюватися як негативні (незаконні) дії. Відсутність суб'єкта при розгляді такого проступку свідчить виключно про недостатню наявність або відсутність інформації, на підставі чого відповідний орган мав би можливість сформулювати відповідну позицію та викласти повний склад проступку.

Можна виділити наступні ознаки дискреційних зловживань:

- здійснюються незаконно, поза межами закону або всупереч постійним соціальним або етичним нормам громади, яка надала відповідні повноваження політику або службовцю;
- мають як національний, так і міжнародний характер, оскільки будь-яка діяльність службовця не тільки в країні перебування на посаді, а й в будь-якій іншій країні може бути такою, що порушує певні законодавчі або етичні норми;
- переважають умисні фінансові проступки та злочини, відповідно закріплені на законодавчому рівні;
- можуть бути як тривалими, так і одноразовими;
- в соціально-етичному плані більшість зі зловживань не має обмеження у часі – порушення, здійснені й 15 років тому, ще до обрання на посаду, можуть формувати підстави для дисциплінарного стягнення або громадського примусу;
- в правовому полі зловживання закріплюються в кримінальному або адміністративному законодавстві та мають чітку структуру й строки давності для можливості розслідування.

Дискреційні зловживання політиків та службовців з певним статусом приводять до негативних наслідків як для держави загалом, так і до суспільства в тому числі. Суспільство, в свою чергу, застосовує все більш нетерпимі форми негативної оцінки діяльності політичних діячів – страйки, мітинги, ініціювання референдумів, відкликання депутатів та тиск на службовців у межах закону – оскільки суспільство не наділене спеціальними повноваженнями, окрім одного – вільного вибору та звільнення власних представників. Цей принцип є наріжним каменем у формуванні громадського суспільства розвинутих країн світу, є базисом для політичного та адміністративно-службового устрою країни, законодавчим принципом тощо.

2. Панамський скандал та відповідальність політиків. Приклади. Прецеденти. Трактування правових норм. Трактування етичних норм

Причиною для «Панамського скандалу» стало оприлюднення в квітні 2016 року так званого Панамського архіву компанії Mossack Fonseca – 11,5 мільйона файлів, приблизний обсяг інформації – 2,6 терабайта [3]. Схоже, оприлюднення даних WikiLeaks базувалося на 1,7 гігабайтах інформації, майже в тисячі разів менше. Не вся інформація навіть на сьогодні є обробленою, і не між всіма документами знайдені відповідні зв'язки.

Частина документів з офшорних компаній Панами були отримані в ході спільної роботи німецької газети *Süddeutsche Zeitung*, Міжнародного консорціуму журналістів-розслідувачів (ICIJ) і Центру з дослідження корупції та організованої злочинності (OCCRP). Було виявлено в Панамському архіві понад 150 найвпливовіших людей планети – від політиків до зірок спорту і шоу-бізнесу, з яких 128 політиків з Євросоюзу, Бразилії, Китаю, України, Сербії, Азербайджану та інших країн. Серед найбільших діючих високопосадовців ЄС, які були за-

значені в публічно відкритих документах Панамського архіву, фігурує прем'єр-міністр Ісландії Сігмундур Гюннлейгссон та прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон [3].

Прем'єр-міністр Ісландії Сігмундур Гюннлейгссон був власником офшорної компанії Wintris на Британських Віргінських островах, яку разом з дружиною придбав у 2007 році. Офшорна компанія мала мільйони доларів облігацій в ісландських банках. Під час фінансової кризи кілька банків Ісландії були визнані банкрутами та не отримали державної підтримки, але Гюннлейгссон та його сім'я не зазнали збитків, оскільки повернули кошти через державне рефінансування. В кінці 2010 р. він продав 50% офшорної компанії Wintris своїй дружині за \$1 [4]. Свої офшорні компанії прем'єр Сігмундур Гюннлейгссон не декларував.

Гюннлейгссон наголошує, що не порушував жодних законів, а його дружина не отримувала фінансового зиску від його рішень. Згідно з документами, підписаними дружиною пана Гюннлейгссона Анною Сігурлауд Пальдоттір у 2015 році, офшорну компанію використовували для інвестування мільйонів доларів успадкованих грошей.

Виходячи зі змісту попередньо викладеного, можна розглянути зазначену ситуацію як фабулу кризь призму розподілу на складові проступки та подальшого аналізу. Збитків Ісландія внаслідок дій Сігмундура Гюннлейгссона щодо придбання компанії в офшорній зоні чи вже безпосереднього придбання через неї акцій та прямого інвестування в банки на території Ісландії не отримала. Але вже від дій, які відбувалися під час 2008-2009 рр., можна передбачити кореляційний зв'язок між кількістю банків, які потребували державної допомоги, кількістю банків, що отримали допомогу, та кількістю банків, у яких Гюннлейгссон мав інвестиції чи акції. Як вже зазначалося, Гюннлейгссон не отримав збитків, оскільки негативні наслідки кризи та обвал банків були нівельовані державою. Отже, всі банки, інвестором яких виступав Сігмундур Гюннлейгссон та/або його сім'я, отримали відповідну допомогу у вигляді рефінансування. Проглядається мож-

ливий вплив прем'єр-міністра на профільне міністерство, центральний банк або інші органи. Окрім цього, Гюннлейгссон не декларував відповідні кошти, які були інвестовані або які були отриманні внаслідок інвестицій. Отож, об'єктивний бік проступку характеризується активними діями – Сігмундур Гюннлейгссон певним чином сприяв наданню «власним» банкам необхідної державної допомоги з метою збереження власних коштів або навіть подальшого збагачення, а також недекларування коштів (інвестицій, акцій) в ісландських банках та відповідних доходів від них. Суб'єктом є Сігмундур Гюннлейгссон, з 2009 року як очільник Прогресивної партії, а з 2013 р. як прем'єр-міністр Ісландії. Суб'єктивна причина проступку явно виходить з умислу С. Гюннлейгссона зберегти кошти, вкладені як інвестиції в ісландські банки та загалом приховати факт наявності грошей в декларації про доходи.

Хоча, виділивши основні складові проступку, дійсною залишається необхідність детального дослідження всіх особливостей справи правоохоронними або антикорупційними органами Ісландії. Оскільки реального правового притягнення до відповідальності прем'єр-міністра Ісландії Сігмундура Гюннлейгссона не відбулась, але як політичний діяч він отримав відповідну оцінку та поніс відповідальність на рівні з очолюваною ним партією за свої дії. 5 квітня 2016 року він подав у відставку. Іншої правової відповідальності до Сігмундура Гюннлейгссона на даний час не застосовано [4].

Суспільство здійснює оцінку діяльності політиків та службовців час від часу, але особливо – під час виборів. Оскільки Панамський скандал виник відносно недавно, громадяни використали своє право на застосування політичного примусу – Прогресивна партія втратила великий ступінь довіри. На виборах у жовтні 2016 року третє місце отримала молода партія «Піратська партія» з 13,4% голосів внаслідок негативного ставлення до Прогресивної партії та Партії незалежності. Партія незалежності, що входить в правлячу коаліцію, отримала близько 30% голосів та, відповідно, найбільшу кількість мандатів, а за нею відразу розмістилася партія

«Ліво-зелений рух» з 17,1%. Прогресивна партія колишнього прем'єр-міністра Сігмундур Гюннлейгссон зайняла тільки 4 місце. Цікаво, що в Парламенті Ісландії 2016 р. центральні та ліві опозиційні партії отримали 34 з 63 мандатів [5].

Хоча потрібно розподіляти як типи відповідальності (правова чи соціально-етична), так і наслідки за ними. Проступок голови або «провідника» партії відбивається на політичному іміджі самої партії та її членів. Але якщо проступок кримінально або адміністративно караний, то один тип покарання не може бути замінений на інший, вони повинні взаємодоповнювати один одного і застосовуватися одночасно. Таким чином суспільство зможе більш агресивно та точно реагувати на відповідні події та уникати їх у майбутньому, навіть шляхом впевненості у невідворотності покарання та його сили.

Журналісти з'ясували, що покійний батько прем'єр-міністра Великобританії Девіда Кемерона Ієн Кемерон, можливо через офшорні компанії, уникав сплати податків. Згідно з розслідуванням, Ієн Кемерон допомагав створити і розвивати офшорну компанію Blairmore Holdings Inc. В 1982 році він був залучений в її діяльність аж до своєї смерті в 2010 році. З деяких джерел, сума, що перебувала у власності прем'єр-міністра Великобританії Девіда Кемерона, за панамськими архівами становила приблизно 20 тис. фунтів стерлінгів.

Про використання коштів Девідом Кемероном, отримання пасивних доходів з цих коштів нічого не відомо. Об'єктивна сторона фабули виявляється в незазначенні прем'єр-міністром цих коштів у своїй декларації. Об'єктом, звісно, будуть виступати інтереси суспільства і держави. Суб'єктом виступає прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон. Суб'єктивний бік не досліджений, але можна припустити, що Девід Кемерон умисно не вказав ці дані, хоча навіть випадкове незазначення таких даних не спростовує самого проступку. Чи є це загалом достатніми підставами правового примусу щодо прем'єр-міністра – сумнівно, але підстав для початку навіть неформальної перевірки оприлюднених даних в Панамському архіві – достатньо.

Такого суспільного незадоволення інформація про зв'язок Д. Кемерона з офшорною компанією, як у Ісландії, не викликало. Це було зумовлено і вагомою підтримкою населенням прем'єр-міністра в цьому питанні, обставини, за яких він ніби отримав відповідні кошти – смерть його батька. А також те, що у Великобританії набагато гостріше стояло питання міжнародного статусу країни. У зв'язку з так званим «Брексітом» – виходом Великобританії зі складу ЄС, Девід Кемерон склав повноваження прем'єр-міністра в липні 2016 року, не підтримуючи рішення опозиційних політиків. Було це пов'язане з оприлюдненими даними чи це виключно відображеня політичної позиції Девіда Кемерона, невідомо.

Панамський архів містить прізвища 643 українських громадян, які володіють 469 офшорними компаніями [6, с. 4], зокрема: колишній прем'єр-міністр України Павло Лазаренко, бізнесмен Мохаммед Захур, Президент України Петро Порошенко та діючий голова Одеської міської ради Г.Л. Труханов. Геннадій Труханов, відповідно до оприлюднених даних, має будівельний бізнес на Віргінських островах. У цих документах зазначено громадянство останнього як громадянина Росії, з відповідною адресою реєстрації: Московська область, м. Сергіїв Посад, вул. Паркова, 5. Служба безпеки України за зазначеним фактом почала розслідування, але за підсумками останньої не було виявлено ні підтвердження такого громадянства, ні наявності відповідних документів. Цей факт негативно був сприйнятий громадськістю міста Одеси, хоча й стихійні мітинги із закликами складання Трухановим повноважень не мали достатнього підґрунтя для більшості населення міста.

Щодо Президента України Петра Порошенка зазначається про створення трьох офшорних компаній, які П. Порошенко зі своїми представниками пов'язує виключно з продажем власної шоколадної компанії «Рошен» [7]. Хоча ці дані й не були юридично спростовані, але й складу проступку правоохоронними органами виявлено не було.

У списку більше сотні людей. Серед них – дочка колишнього прем'єр-міністра Китаю, син колишнього єгипет-

ського президента, прес-секретар короля Марокко, діти прем'єр-міністра Пакистану, син колишнього президента Гани, син прем'єр-міністра Малайзії, сестра колишнього короля Іспанії і багато інших високопосадовців [3].

Оприлюднення Панамських документів дозволило журналістам та громадськості здійснити оцінку дискреційних дій суб'єктів владних повноважень, оцінити ступінь та вагу їх проступків. Важливість контролю та оцінки діяльності діючих та колишніх політиків, посадовців та службовців посіла своє місце в теоретичній та практичній частинах формування ефективного державного керівництва та більш доцільної її структури.

3. Вибори у Франції – 2017 та роль феномену політичної відповідальності: прецедент Фійона

Вибори Президента Франції в 2017 р. також відбулися під скандал оприлюднених документів на двох із трьох основних кандидатів першого туру виборів – Франсуа Фійона та Марін Ле Пен. WikiLeaks опублікувало приблизно 5 тисяч документів [10] з приводу цих двох кандидатів. І якщо у випадку з Ле Пен проступок сформувався у вигляді фіктивного працевлаштування Катрін Грізе та Т'єри Леж'є в якості власних помічників депутата Європарламенту, то з Фійоном ситуація більш складна.

Опубліковані документи фіксували факт працевлаштування його дружини – Пенелопи Фійон помічником депутата з 1998 по 2007 роки, а пізніше як співробітниці видавництва журналу *Revue des Deux Mondes*, яким володіє близький друг Франсуа Фійона. За роботу помічником депутата Пенелопа Фійон отримала приблизно п'ятсот тисяч євро, а за вдавану роботу в журналі з 2012 по 2013 рік по п'ять тисяч євро щомісячно [8]. Таким чином, кількість неправомірно отриманої заробітної плати може сягати 900 тисяч євро. На підставі цих даних було відкрито слідство та вже проведені попередні слід-

чі дії, зокрема допитано Франсуа та Пенелопу Фійон, а також проведено обшук в Національній асамблеї з метою виявлення документів, що підтверджують працевлаштування.

За інформацією на 1 березня 2017 р. Франсуа та Пенелопа Фійон отримали повістку до суду у справі про розкрадання державних коштів і фіктивне працевлаштування.

Виходячи зі структури проступку, все більш-менш однаково для обох кандидатів. Обидва займають певну посаду та володіють статусом. Об'єктом виступали державні кошти, які втратила держава внаслідок їх дій – фіктивного працевлаштування. Суб'єктивний бік сторони виявляється в прямому умислі – вчинення таких дій випадково або без умислу є неможливим.

З цих випадків чітко вбачається зловживання службовим становищем суб'єктом владних повноважень. Хоча, враховуючи момент оприлюднення цих даних, висвітлюється не тільки сам факт проступку політика, але і певний політичний тиск на фаворита президентських перегонів Франсуа Фійона. Якщо брати до уваги Панамський скандал, то викриті політики та чиновники майже відразу отримали оцінку власним протиправним діям або бездіяльності. Це є спільною ознакою цих двох скандалів. Законодавство ЄС з цих питань є гармонізованим та ефективним. Окрім того, тиск з боку електорату забезпечує оцінку діям політиків та службовців не тільки під час виборів, але і між ними. Правоохоронні органи країн ЄС у випадку наявності підстав досить швидко реагують на такі оприлюднені документи та формують правову відповідальність для суб'єктів владних повноважень.

Типовою є ситуація, коли різного роду скандали, оприлюднення документів чи показання інших службовців під час розслідування призводять до суттєвих політичних змін в країні.

Чудовим прикладом балансу недоторканності та дискреційності повноважень є саме прецедент кандидата у Президента Франції Франсуа Фійона. Правова, політична та соціально-етична відповідальність повинна базуватися на проступку. Застосування примусу або притягнення до від-

повідальності суб'єкта владних повноважень під час виборів, референдумів та інших суспільно-політичних подій виявляється виключно «спробою інституційної узурпації влади», як висловився сам Фійон [9]. Звісно, якщо факти його проступків будуть доведені в судовому засіданні, то можна задатися тільки одним запитанням – чому ці дані, відомі певному колу осіб, не були оприлюднені раніше, ніж розпочалися вибори на посаду президента.

Відповідальність політика завжди балансує на рівні презумпції невинуватості та цілковитої «політичної смерті». Вчинення правового або політичного проступку завжди може призвести до політичної відповідальності, а ось до правової (кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної) не завжди. Оціночна категорія та суб'єктивна оцінка в таких справах відіграє не менш важливу роль, ніж повнота законодавчої норми та її здійснене інтерпретування на практиці.

Відповідальність за проступки, в тому числі і за вихід за межі законних дискреційних повноважень будь-якого політика чи службовця вбачається не тільки у самому застосуванні відповідальності як виду покарання, а також і в превенції цих дій та розробці більш ефективних меж дискреції та відповідальності суб'єкта владних повноважень.

4. Роль преси (ЗМІ) та експертно-оціночних систем оцінювання рейтингів політиків при формуванні інституту політичної відповідальності в країнах ЄС

З недавніх скандальних публікацій, які розкривають протизаконні та неетичні дії політиків та службовців, можна зробити висновок, що журналісти здійснюють вагомий, все більш суттєвий вплив на суспільство та процеси в ньому. Але занадто вільне ставлення до слова може мати негативні соціальні наслідки, деформувати політичну, соціальну, економічну, культурну орієнтацію як суспільства, так і окремого громадянина [11, с. 57].

Специфіка особливостей діяльності засобів масової інформації може мати наслідком маніпулювання масовою свідомістю, а також можливість девіантної журналістської поведінки внаслідок дефекту моралі: факт конструювання засобами масової інформації реальності шляхом контролю над кутом та порядком висвітлення подій.

Основи наукового розуміння місця засобів масової інформації в сучасному суспільстві базуються на праці трьох фахівців – Ф.С. Сиберта, У. Шрима і Т. Петерсона у їх роботі «Чотири теорії преси» [12]. Згідно з їх дослідженнями, існують чотири теорії преси: авторитарна, лібералістська, теорія соціальної відповідальності і радянська (комуністична). Кожна модель презентує своє розуміння свободи слова, своє трактування принципів взаємовідносин ЗМІ зі структурами влади і громадянами (аудиторією), своє трактування соціальної відповідальності ЗМІ тощо.

У зв'язку зі зміщенням акцентів на глобальну безпеку, основними активними та допустимими теоріями є лібералістська та теорія соціальної відповідальності. Захист традиційної лібералістської моделі у функціонуванні ЗМІ, яка одержала найбільше поширення у ЄС, може призвести до суттєвої деформації існуючих соціально-політичних моделей у демократичному суспільстві. Брак стримуючих факторів, притаманний цій моделі, робить її в сучасних умовах не менш небезпечною, ніж цензура.

Можливо, найбільш перспективною та гнучкою є модель соціальної відповідальності ЗМІ як такої, що дає змогу органічно поєднувати свободу преси з відповідальністю, забезпечує прояв спільних інтересів, інтеграцію суспільства, цивілізоване вирішення конфліктів, які виникають, роз'яснення громадянам спільних цілей і сприяння формуванню спільних цінностей, подання різних точок зору, відображення думок і позицій різних суспільних груп.

ЗМІ у державно-соціальній структурі повинні бути нейтральним каналом інформації між керівниками (політиками та службовцями) та керованими (суспільством). Та при-

близно з середини 1970-х років ЗМІ намагаються змінювати свою роль у цій моделі – з каналу передачі інформації вони прагнуть стати суб'єктом політичної комунікації завдяки можливостям інтерпретації інформації. Аналогічну думку висловлюють і Д. Бламлер та М. Гуревич у своїй праці «Криза публічних комунікацій»: «ЗМІ діють не просто як канал зв'язку, яким рухається політика, але і як активний учасник процесу формування політики» [13].

Оцінювання діяльності політиків та службовців, яке здійснюється уповноваженими державними органами, громадськими організаціями або тими самими ЗМІ, виходить на новий рівень. Якщо враховувати етичну та нейтральну «політику» ЗМІ, то постає питання визначення ефективності діяльності політиків, виокремлення критеріїв оцінки, системи та процесу здійснення оцінки.

Будь-яке оцінювання спрямоване на виявлення допущених помилок та недопущення їх в майбутньому шляхом формування певного «інституційного» досвіду суб'єкта владних повноважень. Підвищення ефективності діяльності в сфері державного управління полягає, перш за все, у переосмисленні та перерозподілі повноважень органів та установ держави, вдосконаленні механізмів реалізації цих повноважень. Структурна або кількісна зміна складу державних органів не приносить ефективних змін для державного апарату, а тільки ускладнює вже сформовані міжорганізаційні зв'язки та не формує позитивних зрушень в нижчих ланках.

Підвищення ефективності діяльності політиків та службовців повинне формуватися в рамках дійсних та необхідних суспільству функцій. Це пов'язане з тим, що ефективність діяльності державних органів визначається не величиною контрольованих ними сфер, а, скоріше, реальним дотриманням інтересів суспільства, ефективною діяльністю політичної системи та законодавчого регулювання відносин у суспільстві.

Деякі країни на національному рівні впроваджують спеціальні системи оцінки діяльності політиків, службовців та

цілих органів з метою ефективного контролю. Такі системи повинні забезпечити дійсний моніторинг і оцінку результатів, а також здійснювати періодичну внутрішню і зовнішню звітність після досягнутого прогресу.

Розвиток та еволюція державного апарату невідворотно приводить до втрати точності та актуальності сформованих критеріїв оцінки та процесу оцінки за старої структури державного апарату. Таким чином, потрібен спеціальний механізм оцінки діяльності суб'єктів владних повноважень.

Розвиток структури державного апарату та перехід його від класичної централізованої системи до більш відкритої децентралізованої в країнах англосаксонської правової системи привів до формування диференційованої системи оцінки ефективності діяльності різних державних органів, установ та підприємств у певній сфері.

На національному рівні країни впроваджують модель оцінки діяльності органів за власним вибором, хоча можна виділити дві найбільш поширені моделі:

1. Результативну – дослідження і використання результатів оцінки для управління результатом кінцевої діяльності із встановленням тільки верхніх меж витрат на таку діяльність шляхом затвердження використання коштів на одиницю витрат;
2. Витратну – дослідження ефективності витрат у відповідності до виділених бюджетних коштів.

На міжнародному рівні існують такі основні підходи до моніторингу і оцінки діяльності та реформ у сфері державного управління:

- 1) Підхід, розроблений за Програми SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management – Програма підтримки вдосконалення врядування та менеджменту) – є одним із найпрестижніших аналітичних центрів Європейського Союзу, який було започатковано 1992 року за ініціативи Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу.

- 2) Система показників, побудована на основі принципу «хорошого публічного управління», існує інтегральний показник GRICS (Governance Research Indicator Country Snapshot), розроблений Інститутом Всесвітнього банку.
- 3) Система кількісних показників «другого покоління публічного управління».

За першим показником технічна підтримка програми SIGMA здійснюється у рамках шести сфер [14]:

- державне управління фінансами, зовнішній аудит та державні закупівлі;
- державні послуги та управління людськими ресурсами;
- розвиток політики та координація;
- реформа державного управління;
- надання послуг;
- підзвітність.

При оцінці цілей реформ у відповідних сферах державного управління використовуються рекомендації ОЕСР, а якщо мова йде про певні міждержавні утворення, то затверджені на їх рівні стандарти (напр., стандарти та вимоги Європейського Союзу).

Інтегральний показник GRICS включає шість індексів, що відбивають ключові параметри державного управління [15]:

- право голосу і підзвітність суспільству (voice accountability) – готовність уряду до зовнішньої підзвітності через механізми зворотного зв'язку з громадянами і демократичні інститути;
- політична стабільність і відсутність насильства, злочинності і тероризму (political stability, lack of violence);
- ефективність державного управління (government effectiveness) – якість державних послуг, якість процесу вироблення політики, рівень бюрократизації;
- тягар адміністративного тиску і якість законодавства (regulatory framework) – здатність уряду формулювати і реалізовувати раціональну політику і правові акти, які сприяють розвитку приватного сектора;

- верховенство закону (rule of law) – міра упевненості різних суб'єктів у встановлених суспільством нормах, а також дотримання ними цих норм (наприклад, захисту прав власності);
- протидія корупції (control of corruption).

По кожному з шести індексів проводиться бальна оцінка на основі виміру даних з великого числа вторинних джерел, а також шляхом проведення цільових обстежень і вимірів сприйняття, що проводяться компаніями, які займаються оцінкою ризиків, агентствами з вивчення громадської думки.

Третій підхід розроблений відносно недавно за ініціативою Всесвітнього банку, заснований він на кількісних показниках так званого «другого покоління публічного управління» (second - generation governance indicators), призначених для виміру здатності органів виконавчої влади досягати своїх цілей [16]. Ці показники засновані на оцінці обмежень і можливостей виконавчої влади.

До обмежень відносять:

- формальні горизонтальні (підзвітність органам законодавчої і виконавчої влади);
- неформальні горизонтальні (свобода ЗМІ, професіоналізм державних службовців, конкуренція в приватному секторі);
- внутрішні вертикальні;
- зовнішні вертикальні.

Існують такі можливості в межах підходу:

- показники процесу (планування і підготовка бюджету, кількість зайнятих в державній службі, реалізація бюджету, адміністрування доходів та ін.);
- показники результативності (для бізнес-структур, для платників податків, для громадян, для одержувачів послуг та ін.).

Дискусії за показниками «другого покоління» все ще тривають, і остаточний набір початкових орієнтирів, порівняно з якими можна вимірювати ефективність діяльності, поки не сформований [15].

Таким чином, в епоху глобальних викликів безпеці суспільства та держав на особливу увагу заслуговує питання щодо соціальної вагомості та відповідальності ЗМІ в аспектах поєднання свободи преси з соціальною та політичною відповідальністю, із завданнями інтеграції суспільства, цивілізованого розв'язання конфліктів, що виникають у процесі представлення різних точок зору. Сучасна співпраця держави та ЗМІ потребують нового осмислення, напрацювання та впровадження відповідних демократичних механізмів такої взаємодії.

Висновки. Пошук ефективного універсального підходу до оцінки діяльності суб'єктів владних повноважень, який дозволив би проводити оцінку і аналізувати їх діяльність окремо або спільно (органів державного управління) з позицій їх здатності та успішності в досягненні мети підвищення суспільного добробуту, є важливим стабілізуючим фактором спільного політичного руху країн ЄС. Необхідно застосувати теоретичні концепції та використати практичний досвід для формування та розробки системи оцінювання, який дозволяв би інтегрально враховувати різні показники якості державного управління, спирався б на принципи «хорошого публічного управління» і орієнтувався на зовнішню оцінку діяльності органів виконавчої влади з боку суспільства та учасників владно-соціальних відносин.

В контексті посилення ролі ЄС межі будь-якої діяльності суб'єкта владних повноважень потрібно належним чином оцінювати та вносити відповідні коригуючі зміни в бік обмеження чи навпаки, розширення повноважень політика чи службовця з метою досягнення ефективних зрушень у сфері суспільного та державного добробуту. Роль дискреційних повноважень та здійснення незаконних дій необхідно поглиблено вивчати з метою впровадження якісних змін для контролю за такими діями чи особами – суб'єктами владних повноважень.

Список використаних джерел

1. Морозов Є. Дискреційні повноваження влади як підстава для «законної відмови» / Є. Морозов – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/25960.aspx>
2. Закурін М.К. Дискреція – дія на власний розсуд. Поняття та прояв / М.К. Закурін, – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/721/>
3. Панамський архів: як один анонім і 400 журналістів змінили світ / iPress.ua – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/mainmedia/panamskyu_arhiv_yak_odyn_anonim_i_400_zhurnalistiv_zminyly_svit_160582.html
4. Прем'єр Ісландії подав у відставку через «панамський скандал» / Укрінформ. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/1995207-premer-islandii-podav-u-vidstavku-cerez-panamskij-skandal.html>
5. Парламентские выборы в Исландии (2016) / Wikipedia. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_в_Исландии_\(2016\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Парламентские_выборы_в_Исландии_(2016))
6. Тарасенко Н. Політичні наслідки офшорного скандалу: український аспект [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко // Резонанс. – 2016. – № 35. – С. 3–15. – Режим доступу: <http://nbuviap.gov.ua/images/rezonans/2016/rez35.pdf>
7. «Панамський скандал»: політики виправдовуються, а експерти чекають нових вкидань / Сьогодні. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/world/panamskiy-skandal-politiki-opravdyvayutsya-a-eksperty-zhdut-novyh-vbrosov--705244.html>
8. Скандал довкола Фійона: кандидат отримав повістку до суду / Корреспондент.net. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/world/3821367-skandal-dovkola-fiiona-kandydat-otrymav-povistku-do-sudu>
9. Фійон назвав скандал навколо своєї дружини «спробою перевороту» / Укрінформ. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2167848-fijon-nazvav-skandal-navkolo-svoei-druzyni-sprobou-perevorotu.html>
10. В архівах WikiLeaks знайдено близько 5 тисяч документів на головних кандидатів в президенти Франції / Українські новини. –

2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukranews.com/ua/news/476192-v-arkhivakh-wikileaks-znaydeno-blyzko-5-tysyach-dokumentiv-na-golovnykh-kandydativ-v-prezidynty>
11. Дубов Д. Засоби масової інформації як якісно нові суб'єкти політичних комунікацій / Д. Дубов // Політичний менеджмент. Вид. №1. – 2007. – С. 57 – 65.
 12. Федотова Л.Н. Социология массовой коммуникации / Л.Н. Федотова. Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2003. – 400 с.: ил. – (Серия «Учебник для вузов»).
 13. Gurevitch M., Blumler J. The Crisis of Public Communication. - Taylor & Francis Group, 2001.- 230 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=yWyYbBcCx8kC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
 14. Співробітництво з програмою SIGMA у 2016-2017 рр. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/1377-%D0%B0-sigma>
 15. Соколов А.В. Сучасні підходи до оцінки якості державного управління / А. В. Соколов // Державне управління: удосконалення та розвиток – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=901>
 16. Ресурсний центр САФ Європейського інституту державного управління, м. Маастріхт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eipa.eu/en/pages/show/&tid=69>

Іван АРТЬОМОВ,
кандидат історичних наук, доцент,
директор ННІ євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ТА НАУЦІ КРАЇН В-4 : ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті висвітлюється специфіка інноваційної політики країн Вишеградської четвірки у сфері освіти і науки. Акцентовується увага на інтеграції науки, освіти та виробництва як напрямі підвищення конкурентоспроможності України, інфраструктурному забезпеченні вищих навчальних закладів на основі досвіду країн Вишеградської четвірки.

Ключові слова: трансформаційні процеси, інновації, вища освіта, Вишеградська четвірка, Україна.

В статье раскрывается специфика инновационной политики стран Вышеградской четверки в сфере образования и науки. Акцентируется внимание на интеграции науки, образования и производства как направлении повышения конкурентоспособности Украины, инфраструктурном обеспечении высших учебных заведений на основе опыта стран Вышеградской четверки.

Ключевые слова: трансформационные процессы, инновации, высшее образование, Вышеградская четверка, Украина.

The article focuses on the specifics of the innovation policy of the Visegrad countries in the field of education and science. The emphasis is on the integration of science, education and production as a way of increasing Ukraine's competitiveness, infrastructure provision of higher education institutions based on the experience of the Visegrad countries.

Keywords: transformational processes, innovations, higher education, Visegrad Four, Ukraine.

Трансформаційні процеси, що відбуваються в країнах Європейського Союзу під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів – явище об'єктивне і діалектично закономірне. Оскільки країни Вишеградської групи є нашими сусідами, їх вплив – суттєвий, особливо на Закарпатський регіон, який виступає з'єднуючою ланкою України з державами ЄС.

Враховуючи тісну співпрацю Ужгородського національного університету з університетами Словаччини, Угорщини, Польщі, Чехії, для нас надзвичайно важливим є їх досвід з впровадження інноваційних форм і методів роботи у вищій освіті та науковій сфері.

Підписання Угоди про асоціацію України з ЄС – новий крок на шляху інтегрування до європейських освітніх і наукових просторів за рахунок інноваційного розвитку української вищої школи [1]. Зазначимо, що в новому Законі України «Про вищу освіту» ключовою є інноваційна складова діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, у статтях 65,66,67,68 визначено організаційно-правові форми впровадження інновацій, внесено зміни щодо фінансової самостійності вищого навчального закладу.

Мова йде про опрацювання нової філософії освіти – освіти, яка б забезпечила комфортне існування людини у XXI ст. Західний світ намагається охопити її Болонськими деклараціями. І хоча головні напрями розвитку освіти в них визначені досить перспективно, запитань все ще залишається більше, ніж відповідей. Проблема загальної філософії освіти поступово утверджується як головна проблема сучасної світової освітньої політики.

Аналіз досвіду впровадження сучасних технологій навчання засвідчує, що інноваційні процеси у вищій освіті сприяють не лише істотному підвищенню теоретичної та практичної підготовки студентів, слухачів, а й насамперед методологічній переорієнтації закладів освіти на особистість, стають основою нової філософії освіти.

Для України інноваційний потенціал вищої школи може й має стати ресурсом для модернізаційного прори-

ву щодо розвитку високотехнологічних галузей економіки, перспективних наукових напрямів, формування сучасних соціально-культурних стандартів життя.

Інституційно-правове забезпечення інноваційної діяльності у вищій освіті та науковій сфері

Найважливішими джерелами інформації, що стосуються інновацій та інноваційності підприємств країн Європи, вважаються такі:

- Community Innovation Survey (CIS) [2] – міжнародна програма статистичних досліджень інновацій, що здійснюється з ініціативи та під егідою Європейської Комісії;
- European Innovation Scoreboard (Європейська таблиця результатів у сфері інновацій) [3]. – містить показники інноваційності, що стосуються таких аспектів, як людські ресурси для науки і техніки, видатки на діяльність у сфері досліджень та розвитку, патентна діяльність та ін. На основі цих показників Європейською Комісією був розрахований «інтегральний показник інноваційності», який використовується для визначення ефективності інноваційної діяльності країн-членів ЄС;
- Європейський звіт з інноваційності – документ, який показує, на якому рівні інноваційності перебуває кожен член ЄС та які кроки він повинен зробити, щоб підвищити ефективність інновацій.

У 2000 році у країнах Вишеградської групи були прийняті документи у сфері інноваційної політики (Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія), метою яких є орієнтація цих країн на науково-технічний та інноваційний розвиток. У цих документах висвітлюються основні напрями інноваційних стратегій і програми розвитку національних інноваційних лідерів на базі великих підприємств, холдингів, високотехнологічних виробництв, які мають пріоритетне значення для формування національної моделі промислового росту.

Словаччина

З 2007 року уряд Словацької Республіки схвалив низку стратегічних документів з питань науки, досліджень та розвитку, а також технологій та інновацій. Найбільш важливими є:

1. Довгостроковий план Державної науково-технічної політики на 2015 рік [4].
2. Стратегія впровадження довгострокового плану державної науково-технічної політики на період з 2015 до 2020 рр.
3. Оновлений довгостроковий план Національної політики в галузі науки і техніки на 2015 рік (Стратегія Фенікс).
4. Мінерва 1.0 (2005–2010) і Мінерва 2.0 (2011–2015) [5].
5. Інноваційна стратегія Словацької Республіки на період 2007–2013 роки.
6. Інноваційна політика Словацької Республіки на період 2008–2010 роки.
7. Інноваційна політика з 2011 по 2013 рр. у рамках Міністерства економіки Словацької Республіки [5].

Стратегії, прийняті в країнах В-4, не завжди мають чіткі керівні принципи для директивних органів. Їх фрагментація і затримки в прийнятті зробили інноваційну політику непослідовною і неефективною. Тим не менше, навіть якщо структура стратегічного планування зрозуміла, як у випадку з Польщею, інші проблеми, такі, як відсутність керівництва або забезпечення фінансових ресурсів у досягненні конкретних цілей, можливо, й досі виникають.

Ключові директивні інституції – Міністерство економіки і Міністерство з питань освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки (СР), які мають відносно широку мережу установ. Міністерство економіки відповідає за інноваційну політику, в той час, як Міністерство освіти, науки, досліджень і спорту відповідає за дослідження і розробки.

При Міністерстві економіки діють:

1. Словацьке інноваційне енергетичне агентство (SIEA).

2. Державне агентство з розвитку інвестицій і торгівлі (Саріо).
3. Словацьке агентство з питань бізнесу (SBA).
4. Інноваційний фонд.

Державні органи при Міністерстві освіти включають у себе:

1. Агентство наукової стипендії (VEGA).
2. Агентство з наукового розвитку.

Урядова рада з питань науки, технологій та інновацій є постійним експертним, консультативним та координаційним органом Уряду з питань науки, технологій та інновацій.

Крім того, інші міністерства також покликані сприяти науково-дослідним і дослідно-конструкторським роботам. Наприклад, Міністерство внутрішніх справ і Міністерство оборони має кілька інститутів, що займаються науково-дослідною діяльністю. Міністерство охорони навколишнього середовища є засновником кількох науково-дослідних інститутів, як от: Словацький гідрометеорологічний інститут, Науково-дослідний інститут водних ресурсів та Державний геологічний інститут. Протягом тривалого часу серед цих основних учасників був низький рівень співпраці та синхронізації дій.

Важливий крок в напрямі більш ефективної координації політики НТІ (наука, технології, інновації) був зроблений в 2013 році з прийняттям науково орієнтованої Стратегії Словацької Республіки (Smart Specialisation Strategy of the Slovak Republic). Цей документ являє собою консенсус, який був досягнутий за участі науковців, підприємців, бізнес-кластерів, регіональних державних структур, структур громадянського суспільства та спільних консультацій із зарубіжними фахівцями Європейської Комісії.

Науково-орієнтована Стратегія (Smart) є новою установкою на створення сучасної системи управління політики НТІ. Основним органом для управління реалізацією RIS3 є Державна рада з питань науки, технологій та інновацій. Постійний комітет Державної ради з питань науки, техно-

логій та інновацій буде створений в якості робочого органу з ключових владних питань. Інші міністерства та центральні органи державного управління також братимуть участь у цьому процесі. Існуюча мережа виконавчих установ буде трансформована у два самостійні органи: Агентство з досліджень і Технологічне агентство. Вони забезпечуватимуть реалізацію RIS3.

Угорщина

У зв'язку з перманентними політичними та соціальними змінами в країні уряду не вдається дотримуватися постійного курсу інноваційної політики, що у свою чергу не дає конкретних зрушень у цій сфері діяльності. Та, незважаючи на це, нинішня політика Угорщини у сфері НТІ під назвою «Національна стратегія з досліджень, розвитку та інновацій» (2013–2020 pp.) (National Research and Development and Innovation Strategy (2013–2020)) :

- визначає створення регіональних інноваційних систем;
- виокремлює основні риси в міжнародному інноваційному середовищі;
- пропонує огляд продуктивності НТІ;
- підкреслює сильні і слабкі сторони, базуючись на показниках за 2011р.;
- обговорює стратегічні варіанти;
- представляє бачення і встановлює цілі НТІ.

В Угорщині одним з перших регіонів, в якому на основі міжнародного досвіду функціонування РІС була підготовлена стратегія вдосконалення інноваційної системи, була Західна Трансданубія [5]. Ця стратегія була спрямована на середньостроковий десятирічний період, її метою була підготовка та ефективне управління нової РІС та мережі. Її основні завдання:

- створення нових установ для системи інновацій та вдосконалення існуючих, а також їх інтеграції в мережу;

- підвищення інноваційної діяльності бізнесу через організаційні програми стимулювання інновацій;
- забезпечення додаткової підтримки діяльності з виробництва наукомісткої продукції та продукції з високою доданою вартістю.

Прикладом для України може служити те, що для реалізації вищезазначеної стратегії були створені кілька організацій. Координаторами першого етапу реалізації інноваційної стратегії виступили West Pannon Regional Development Council (WPRDC) та West Pannon Regional Development Agency (WPRDA).

В результаті реалізації стратегії та пріоритетної політики уряду Угорщини щодо децентралізації влади в кінці 2004 р. разом з чотирма іншими регіональними організаціями WPRDA заснувала West Pannon Regional Innovation Agency (WPRIA), а вже у першій половині 2005 р. з подальшим об'єднанням була створена West Pannon Regional Innovation Council (WPRIC).

Так, за 13 років прямих іноземних інвестицій у Західній Трансданубії були введені нові технології та нові методи управління, підвищились кваліфікація місцевої робочої сили та рівень інноваційного потенціалу. Завдяки цьому в регіоні, на відміну від інших територій Угорщини, виникли нові організаційні моделі: промислові парки, інноваційні центри та інкубатори, нові форми діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, кластерні організації для посилення співпраці тощо.

Польща

У 2006 році польський уряд прийняв (незалежно від ЄС) Національну стратегію розвитку на 2007–2015 рр. [5]. Цей документ окреслив цілі розвитку Польщі і в той же час дав реальну основу для отримання і використання коштів з фондів ЄС. На основі цієї стратегії була прийнята ще одна програма – Принципи підвищення економічної інноваційності на 2007–2013 роки, спрямована на перетворення економіки Польщі в «економіку, засновану на знаннях».

Нинішня польська інноваційна політика безпосередньо впливає з документа під назвою Європа 2020: смартстратегії стійкого та інклюзивного зростання.

Політика НТІ в Польщі в основному розроблена двома міністерствами: Міністерством економіки і Міністерством науки та вищої освіти.

Міністерство науки та вищої освіти, у свою чергу, створило два відомства, відповідальні за підтримку політики НТІ в Польщі:

1. Національний центр досліджень і розвитку (NCBiR), який відповідає за прикладні науки.

2. Національний науковий центр (НКР), який відповідає за фундаментальні науки.

Окрім цільових програм, що підтримують інновації, міністерство також бере на себе основну відповідальність за управління польськими регіональними інноваційними системами (PIS), що спільно фінансуються зі структурних фондів ЄС, пов'язаних з плануванням інноваційної діяльності в період 2014–2020 рр.

Фонд польської науки також відіграє важливу роль. Фонд є неурядовою, неполітичною і некомерційною організацією, хоча створюється і підтримується за рахунок державного бюджету. Його головна мета полягає в підтримці польської науки через різні гранти, призи та стипендії. Він також відповідає за розподіл коштів зі структурних фондів, пов'язаних з системою RTDI.

Згідно з законом «Про науково-дослідні організації», науково-дослідницькими установами є:

- науково-дослідні інститути;
- науково-дослідні осередки, центральні лабораторії та інші організації, основним завданням яких є проведення науково-дослідної діяльності.

До основних інститутів, що задіяні в інноваційній діяльності, належать:

1. Міністерство національної освіти РП.
2. Міністерство економіки РП.

3. Міністерство регіонального розвитку РП (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego).
4. Інститут знань та інновацій РП (Instytut Wiedzy i Innowacji).
5. Integris — Об'єднання регіональних інноваційних стратегій (Sie Regionalnych Strategii Innowacji).

Науково-технічні пріоритети

Основними пріоритетами програми інноваційного розвитку є:

1. Дослідження та розвиток сучасних технологій. За цю сферу відповідає Міністерство науки та вищої освіти (MNiSzW).
2. Стратегія інновацій та ефективності економіки: «Динамічна Польща 2020» (Strategy for Innovation and Efficiency of the Economy: «Dynamic Poland 2020».)
3. Національна програма досліджень [6].
4. Інфраструктура в сфері досліджень та розвитку (відповідальне MNiSzW).
5. Капітал для інновацій (відповідальне – Міністерство економіки (MG)).
6. Інвестиції (відповідальне MG).
7. Поширення інновацій (відповідальне MG).
8. Польська економіка на міжнародному ринку (відповідальне MG).
9. Допомога технічна (відповідальне – Міністерство розвитку регіонів (MRR)).

Крім того, як припускають деякі експерти, досі безпосередня участь польського уряду в інноваційному та бізнес-секторі призвела до кількох неефективних рішень (Gadomski, 17.3.2014). Інвестиції в інновації, які тісно контрольовані державними органами, є не такими ефективними, як ті, що здійснені без участі політиків.

Чехія

Перша Національна інноваційна стратегія (НІС) [7] прийнята в 2004 році, після приєднання ЧР до ЄС (де інновації

вважаються пріоритетним загальноєвропейським завданням в умовах зростаючого конкурентного тиску у світовій економіці), являє собою прорив порівняно з традиційним підходом до інноваційної політики.

У НІС вперше у системній формі формулюється поняття інновацій, подаються інші визначення, що стосуються цієї проблематики (інноваційна фірма, інноваційне підприємство, офсетові програми, передстартове фінансування, трансфер технологій, науково-технічний парк тощо). При цьому використовується дефініція документа Європейської Комісії СОМ (2003) 112: «Інновація є оновлення та розширення шкали виробів та послуг, а також пов'язаних з ними ринків, створення нових методів виробництва, поставок та дистриб'юції, запровадження змін в управлінні, організації та умовах праці, кваліфікації робочої сили».

У документі окреслено законодавчі та організаційні заходи, які вживаються в рамках ЄС з метою створення сприятливого інноваційного середовища як в Євросоюзі в цілому, так і в окремих країнах (Швеція, Фінляндія, Ірландія).

Відповідно до рекомендацій, які містилися в НІС, відповідні органи влади, наукові інституції та підприємницькі спілки підготували документ «Національна інноваційна політика ЧР на 2005–2010 рр.» (НІП), який був схвалений Урядом ЧР у червні 2005 року. Якщо НІС заклав, так би мовити, ідеологію інноваційного розвитку країни, то НІП став основою для практичної реалізації системи заходів щодо істотного поліпшення інноваційної діяльності.

На сьогодні високого рівня розвитку сучасна чеська наука досягла завдяки активній підтримці з боку держави та реформуванню наукової системи. Урядом ЧР було визначено цілі та пріоритети сучасної науково-інноваційної політики.

Основні питання, пов'язані з принципами, формою організації та управління науково-дослідною сферою, популяризацією чеської науки, урегульовуються нормативно-правовими документами. Серед них необхідно відзначити такі програми:

- «Національна науково-дослідна політика на 2009–2015 рр.» [8];
- «Основні принципи діяльності уряду ЧР в галузі науки і техніки».

У цих нормативних актах чітко визначено роль науково-дослідної роботи в Чеській Республіці, функції держави і встановлено основні принципи, що регулюють діяльність уряду в галузі науки і техніки. У вересні 2011 р. чеський уряд схвалив такі нормативні акти: «Міжнародна стратегія конкурентоспроможності у Чеській Республіці», «Національна стратегія інновацій», підготовлені за участі Міністерства промисловості і торгівлі, Національної економічної ради, а також експертів, учених, фахівців науково-дослідних установ Чехії, Академії ЧР. Метою Національної стратегії інновацій є підвищення ефективності чеської економіки. Науково-дослідну діяльність та розвиток інновацій визначено важливою передумовою успішного економічного зростання країни.

Найважливіші питання щодо організації та управління чеської освіти та науки вирішуються в Міністерстві освіти, молоді та спорту – головному органі в системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері науки, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. Певні функції в цій галузі також виконують й інші міністерства: охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, сільського господарства й економіки.

Для проведення ефективної державної політики в науковій сфері Чехії функціонує Рада з досліджень, розробок та інновацій, яка є головним консультативним органом уряду Чеської Республіки (ЧР). Рада складається із 17 членів – представників науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів, Академії наук ЧР. Рада відіграє головну роль у виробленні стратегічних напрямів розвитку науково-дослідної діяльності у країні, подає пропозиції з розподілу бюджетних коштів на фінансування наукових програм і проектів, що схвалюються спільно з Міністерством фінансів.

У результаті проведених реформ у чеській системі науки було зведено до мінімуму втручання держави в наукову роботу, спрощено механізм фінансування наукових досліджень із державного бюджету, стимульовано конкуренцію в галузі науки і техніки, підтримано інтеграцію наукових досліджень у діяльність університетів, зміцнено зв'язки між університетами і Академією наук ЧР, надано підтримку міжнародному науковому інноваційному співробітництву. Університети та АН ЧР отримали можливість самостійно визначати пріоритетні напрями розвитку наукових досліджень, що стало поштовхом до формування конкурентоспроможного вищого освітнього закладу.

Базові положення інноваційної діяльності у вищій освіті і науці країн Вишеградської групи

Загальна стратегія розвитку науки та інновацій у Словаччині стала дороговказом для політиків і адміністраторів усіх рівнів. Крім університетів та науково-дослідних інститутів Словацької академії наук, основними ініціаторами та виконавцями плану інноваційних дій є новостворені центри перспективних технологій, центри передових досліджень і центри трансферу технологій, науково-технологічні парки та наукові центри. Вони тісно співпрацюють з великими й малими підприємствами, а також сприяють створенню нових інноваційних підприємств, яких на початковому етапі підтримує держава. Спільна та узгоджена робота всіх ланок ланцюга інновацій, організована за планом дій та загальною стратегією інноваційного розвитку, почала давати результати.

Розроблення стратегії інноваційного розвитку

Одним з основних пунктів стратегії інноваційного розвитку є капітал для інновацій. Під цим розуміється ініціювання інноваційної діяльності, підтримка фондів капіталу з підвищеним ризиком.

Наступними є інвестиції в інноваційні підприємства. Тут мається на увазі інвестування в дослідження та розвиток

на окремих фірмах, надання технологічних кредитів, нові інвестиції з високим інноваційним потенціалом, заохочення інвестицій, що мають важливе значення для економіки, інвестиції в туристичні продукти та послуги, які мають не тільки регіональне значення.

Ще одним важливим пріоритетом стратегії є поширення (дифузія) інновацій. Сюди належить підтримка кооперативних зв'язків, що мають не тільки регіональне значення, підтримка низки проінноваційних інституцій у сфері бізнесу, які мають не тільки регіональне значення, підтримка осередків інноваційності, а також управління інтелектуальною власністю.

Політична підтримка співпраці університетів з бізнесом в Словаччині в основному відображена в декларативних стратегічних документах. Одним з таких документів є «Довгостроковий план освітньої, науково-дослідної, творчої та іншої діяльності в університетах до 2014 року». Першим пріоритетом співпраці університетів з бізнесом в цьому документі названо поліпшення якості науки та освіти у словацьких вузах і зазначено, що сучасні підприємства будуть співпрацювати лише з тими академічними інституціями, які її забезпечуватимуть.

Підтримка з боку уряду цього напрямку спирається винятково на рекомендації і реалізується в основному через проекти, що фінансуються Європейським Союзом.

Так, для прикладу, Технічний університет м. Кошице має тісні зв'язки з місцевими і міжнародними промисловими партнерами. Співпраця з бізнесом реалізується, в першу чергу, через діяльність численних сучасних лабораторій, більшість яких була створена в рамках проектів з фінансуванням ЄС. Наприклад, кожна кафедра факультету електронної інженерії та інформатики має власну навчально-наукову лабораторію, яка забезпечує не тільки практичну складову навчальної програми, але й стає першим робочим місцем для багатьох студентів. Чимало лабораторій створено завдяки співпраці з найбільшими глобальними світовими виробниками ІТ техні-

ки, мережного устаткування та надавачами ІТ сервісів: CISCO Telepresence, CISCO IPv6 Lab, Laboratoty IBM, T-System. В комерційних проектах лабораторій поруч працюють професори, студенти і представники організацій замовників. Більшість аспірантів працюють над дисертаціями разом зі своїми потенційними роботодавцями. Студенти заохочуються до складання зовнішніх іспитів з метою професійної сертифікації (наприклад, професійна сертифікація у сфері інформаційних технологій для роботи з продукцією Cisco Systems).

Розвивається дистанційне навчання (e-learning). Реалізуючи принцип «навчання впродовж життя», університет надає знання зі спеціалізованих комп'ютерних програм, що необхідні для роботи працівникам підприємств.

Університет намагається розвивати нові напрями діяльності, пов'язані з бізнесом. Створено університетський центр інновацій, трансферу технологій і захисту прав інтелектуальної власності UCITT. Адміністрація університету всіляко намагається мотивувати викладачів та науковців до пошуку комерційних проектів. Університет залишає для власних потреб 15% прибутку за використання бренду, ризику та гарантії, решта розподіляється між виконавцями. Таким чином, у структурі заробітної плати науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу складова, отримана за рахунок різних проектів, становить до 40%.

Угорщина

Формування і розвиток інноваційного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності серед університетів інших країн європейського простору – один із пріоритетів розвитку освітньої системи Угорщини.

Науково-обґрунтована інноваційна політика Угорщини базується на таких джерелах:

- **Співпраця** між користувачами та/або виробниками. Нові гравці приєднуються до інноваційного процесу – ті, хто створює форми співпраці на основі створених знань, які породжують нові можливості.

- **Модульні конструкції**, окремі частини яких можуть бути ініційованими самостійно, але в поєднанні вони утворюють єдину інноваційну систему. Комплекс технологічних інновацій у децентралізованій системі реалізований через нову підтримку в координації та сертифікації.
- **Інформаційні та комунікаційні технології**, якщо їх вдається ефективно використовувати як єдиний інструмент для інновацій, то значною мірою сприяють трансформації діяльності.

Джерела генерації знань та інновацій, що ґрунтуються на описаних вище способах, наведені нижче (таблиця 1).

Таблиця 1

Джерела генерації знань та інновацій

	1	2	3	4
Джерела інновацій	Наукові дослідження	Потреби користувачів і їх запити	Модульні системи	Інформаційні та комунікаційні технології як інноваційний засіб
Важливі учасники і контакти	Створені підприємства університетами	Горизонтальні спільноти	Винахідники і модульні конструктори	ІКТ – постачальники, керівники, співробітники, зацікавлені сторони, клієнти
Трансфер знань у промисловість	Процеси і продукти, які мають безпосереднє значення для подальшого розвитку наукових знань	Практичні знання про те, що спільнота може досягти значно більше	Інтегративне знання. Видима інформація	ІКТ-обробляються за допомогою систем, кодифіковане знання

Знання та інновації в соціальному вимірі. Інновації, засновані на науці

Організаційна модель вільного переміщення – це істотна риса знань, яка довела свою ефективність. Відповідно до цієї моделі в державному секторі наукових досліджень, промисловий сектор може вільно використовуватися. Це знання утворює дуже важливий перехід до приватного наукового дослідження та інноваційної діяльності.

Результати суспільних знань збільшуються завдяки науковому дослідженню та індивідуальним інвестиційним деклараціям; як правило, це загальна база знань, яка для подальших досліджень надає більше переваг для компаній, що інвестують, ніж не вигідне конкурентне становище рівного доступу до знань.

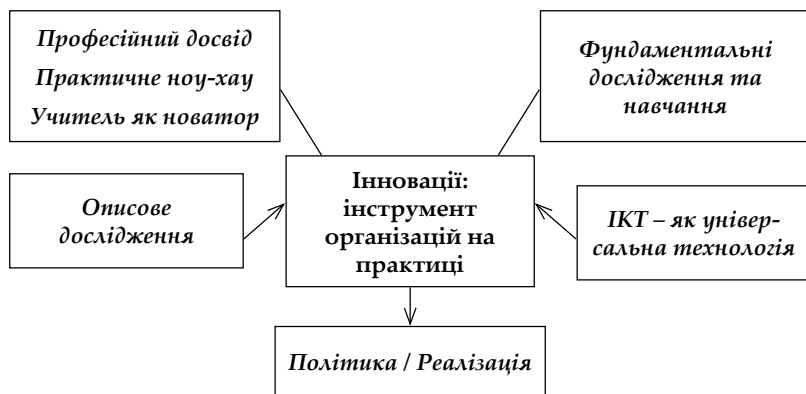
Сильні сторони угорської інноваційної системи:

- високий ступінь відкритості економіки;
- науково-дослідні досягнення високого класу, значні та ефективні досягнення у галузі фізики, математики, біології, хімії, медицини та інженерній науці;
- наука, технології та інноваційна політика підкріплена відповідною законодавчою базою;
- інститути та рамкові умови стрімко розвивалися і тепер допомагають у багатьох інноваційних відносинах.

Найбільш важливі завдання комплексної інноваційної політики:

- Угорщина має зміцнити фрагментовану інфраструктуру генерації знань – науково-дослідні інститути, університети і узгодити їх діяльність, щоб забезпечити відновлення і поліпшення їх здатності до реалізації значних цілей; внесок у досягнення стратегічних цілей національної економіки піддається вимірюванню;
- при прийнятті рішення і його підготовці слід застосувати суспільну та особисту відповідальність;

- для того, щоб розробити і впровадити довгострокову інноваційну стратегію стабільності – вертикальний напрям і горизонтальну координацію – повинні бути встановлені інституційні системи.

Отже, на нашу думку, можна виділити загальні позитивні риси вищенаведених РІС, досвід яких можуть застосувати на практиці і регіони України; це зокрема такі:

- важлива роль науково-дослідних установ і університетів в інноваційній діяльності;
- створення, за участю місцевих органів влади, організацій, які об'єднують в собі як підприємства, які займаються інноваційною діяльністю, так і наукові установи, які можуть виконувати роль генератора інновацій;
- значна увага приділяється державній підтримці інноваційної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, зокрема через механізм податкових пільг;
- можливість створення нових структур – промислових парків, інноваційних центрів, інкубаторів тощо;
- запровадження програм з розвитку інновацій в тих галузях промисловості, в яких регіон має високий конкурентний потенціал;
- тісна мережа зв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності.

Польща

Ринкова комерціалізація нового знання у формі нових продуктів чи технологій є досить складним процесом з великим ризиком. Цей процес вимагає високих і різноманітних повноважень, що, як правило, перевищують можливості наукового середовища та бізнесменів. Водночас діяльність об'єднання «наука–економіка» стримується низкою бар'єрів, що ускладнюють спільну роботу над комерційними проектами. У цих умовах сформувалися спеціалізовані суб'єкти, які діють з метою трансферу технологій з науки до економіки. Такі суб'єкти можуть називатися: центр трансферу технологій, технологічний центр, технологічне агентство, інкубатори інновацій, технологічний парк тощо. Для цієї категорії установ з відмінними в багатьох аспектах цілями, організаційно-правовою формою, структурою тощо прийнято вживати загальне визначення – центри інновацій, інституції-посередники, інфраструктура трансферу технологій.

Тому на практиці центри інновацій та підприємництва вважаються суб'єктами, що реалізують програми підтримки у сфері інноваційності та підприємництва в широкому розумінні цих слів.

Така діяльність відбувається у формах:

- поширення знань і вмінь шляхом надання консультацій і проведення навчань, збирання й поширення інформації, надання допомоги у трансфері технологій у рамках діяльності центрів трансферу технологій;
- надання підтримки під час створення нових підприємств у рамках наукових організацій і ВНЗ, що засновуються студентами, випускниками, аспірантами й науковими працівниками в так званих пре-інкубаторах та академічних інкубаторах підприємництва;
- надання комплексних послуг у певному місці за визначеним стандартом, в оточенні наукових інституцій, з метою підтримки започаткування інноваційної господарчої діяльності (інноваційні інкубатори, інкубатори підприємництва, технологічні центри);

- створення місць концентрації підприємств (кластерів) та інноваційного середовища шляхом об'єднання в рамках визначеної території послуг для бізнесу та різноманітних форм допомоги для технологічних фірм у рамках технологічних, наукових і промислово-технологічних парків;
- надання початкової фінансової підтримки (seed і start-up) у формі пара-банкових позичкових і гарантійних фондів; важливим ринковим доповненням цієї категорії є комерційно орієнтовані фонди венчурного капіталу (venture capital).

Центри інновацій є суттєвим елементом кожної сучасної інноваційної системи країни, яка розбудовує основи економіки, базовані на знаннях. Вони відповідають за побудову платформи діалогу та співпраці світу науки й бізнесу, створюючи умови для ефективного трансферу інформації, знань і технологій. Їх активність включає:

- **ініціювання та організацію співпраці** всіх партнерів, необхідних для ефективного реалізації інноваційного процесу;
- **визначення інноваційних потреб** фірм і комерційних можливостей у рамках наукових організацій;
- **удосконалення механізмів трансферу технологій;**
- **створення необхідних для економічного розвитку партнерства** різних приватних і публічних суб'єктів;
- реалізацію програм підтримки в регіонах.

На основі предмета діяльності, місії, цілей і неприбуткового характеру (*non-profit*), у польських умовах до організацій підтримки можна віднести такі види суб'єктів:

- організаційно та фінансово самостійні суб'єкти науково-дослідних організацій, активні в сфері комерціалізації нових технологій, такі, що надають підтримку розвиткові місцевої (регіональної) економіки.

Спроможність системи підтримки є функцією визначення потреб для розвитку та будування на її основі програм, що створюють можливість оптимального використання обмежених ресурсів. Це зокрема:

- **фонди та асоціації**, а також створені ними суб'єкти, що реалізують програми розвитку підприємництва та трансферу технологій;
- **суспільно-приватні товариства**, засновані з ініціативи та при великій організаційній та фінансовій участі державної й місцевої влади, що виконують діяльність, спрямовану на підтримку розвитку, не зобов'язані до генерування прибутків з метою розподілу останніх між пайовиками (агентствами місцевого й регіонального розвитку);
- організаційно та фінансово самостійні суб'єкти місцевої адміністрації націлені на підтримку інноваційності та розвиток місцевої економіки.

Роль центрів інновацій у сучасних економіках динамічно зростає. Це пов'язано з відходом від лінійної моделі інноваційного процесу, де домінували акти купівлі–продажу технологічних рішень. Сьогодні трансфер технологій є інтерактивним процесом, у якому присутні різноманітні петлі зворотних зв'язків між передавачами та приймачами інформації. Це виняткова форма процесу спілкування, яка включає різноманітні форми поширення інновацій та технічної освіти. Сьогодні традиційні форми трансферу доповнюються такими аспектами: створення малих технологічних фірм та підтримка інноваційних заходів у МСП; технологічний консалтинг і посередництво, інформування про нові технології; ініціювання мереж підтримки, співпраці та кооперації.

Зазвичай ініціатори змін, особи, які пробувають упровадити будь-які нові рішення до суспільного й господарського життя, зіштовхуються з різноманітними перешкодами – ментальними, фінансовими, політичними, організаційними.

Одним з очевидних ефектів було створення Польської асоціації організаторів бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів, яка розпочала інформаційну, пропагандистську, консалтингову, навчальну діяльність та лобювання.

Сьогодні, після 15-ти років набуття досвіду, відбувається повільна консолідація польської моделі інституційної підтримки інноваційної діяльності. Роль центрів інновацій знайшла своє втілення в *Національному плані розвитку* та в інших програмних документах щодо господарського розвитку країни.

Центри інновацій є пріоритетним інструментом реалізації Секторної операційної програми (СОП) – зростання конкурентоспроможності економіки.

Розвиток технологічних парків та інкубаторів безпосередньо записаний у пріоритеті 1, дії 3: «Створення сприятливих умов для розвитку підприємств». Як підтримку аналізованих ініціатив можемо розглядати інші дії. Наприклад, (1) «Зміцнення організацій, що підтримують діяльність підприємств» і (4) «Зміцнення співпраці між науково-дослідницькою сферою та економікою». Тут, передусім, ідеться про розвиток послуг підтримки бізнесу. Проекти можуть бути фінансованими з таких джерел: СОП «Розвиток людських ресурсів», пріоритет 2 – «Розвиток суспільства, що базується на знаннях», дія 3 – «Розвиток кадрів сучасної економіки та підприємництва»; з «Інтегрованої операційної програми регіонального розвитку» (ІОПРР), наприклад, пріоритет 1 – «Розбудова та модернізація інфраструктури, що служить зміцненню конкурентоспроможності регіонів», дія 5 – «Інфраструктура інформаційного суспільства», пріоритет 2 – «Зміцнення регіональної економічної бази та людських ресурсів», дія 3 – «Розвиток кадрів регіональної економіки», дія 4 – «Регіональні інноваційні стратегії», пріоритет 3 – «Місцевий розвиток» [9].

У другій половині 2005 року кількість активних центрів інновацій становила 77, натомість кількість реалізованих ініціатив – 86. У порівнянні з 2004 роком відбулося 60-відсотко-

ве збільшення кількості суб'єктів цього типу. Так, висока динаміка має кілька джерел:

- розвиток нової категорії центрів – академічних інкубаторів підприємництва, більшість з яких почала свою діяльність наприкінці 2004 – на початку 2005 років;
- у сфері підтримки інноваційності почали діяти Наукові одиниці розвитку (НОР) та професійні об'єднання (Вища технічна організація та воєvodські клуби техніки та раціоналізації);
- зростання активності недержавних ВНЗ;
- реалізація проектів пріоритету 1, дії 3 – «Створення сприятливих умов для розвитку підприємств» у рамках Секторної операційної програми «Зростання конкурентоспроможності економіки».

Більшість нових центрів були створені в результаті реалізації нових завдань суб'єктами, ринкове становище яких стало стабільним. Нові інституції є винятками. Низка аналізованих центрів діє у формі проектів з обмеженою організаційною та технологічною самостійністю. У кількох випадках стикаємося зі специфічною ситуацією дублювання центрів, наприклад, у технологічному парку, що розвивається, діє технологічний інкубатор або ж академічний інкубатор підприємництва діє в центрі трансферу технологій.

Протягом останніх років важливим елементом підтримки розвитку інфраструктури трансферу технологій була діяльність Польського агентства розвитку підприємництва (ПАРП), а саме:

- опрацювання аналітичних звітів щодо можливості впровадження, звітів про вплив на середовище та бізнес-планів для 13-ти промислових і промислово-технологічних парків (завдання, реалізовані спільно з Агентством розвитку промисловості);
- допомога у створенні й керуванні 23-ма центрами трансферу технологій, технологічними парками та інкубаторами.

Таблиця 2

№ п/п	Типи центрів інновацій у Польщі	Діючі	У процесі створення (оціночні дані)
1	Центри трансферу технологій	44	40
2	Технологічні інкубатори	7	15
3	Академічні інкубатори підприємництва	18	22
4	Технологічні парки (в тому числі науково- та промислово-технологічні парки)	8	19
	Загалом	77	86

Джерело: [6]

У результаті доопрацьовано низку проектів: технологічних і промислово-технологічних парків, технологічних та академічних інкубаторів. Важливою формою діяльності, що об'єднує середовища інституцій підтримки в окремих воеводствах, є розроблення регіональних інноваційних стратегій. У майбутньому на регіональному рівні, який координується Маршалківськими управліннями, очікується зростання ролі механізмів підтримки та числа авторитетних осіб, котрі приймають рішення.

Польські центри інновацій функціонують у різних організаційно-правових формах. Найчастіше стикаємося із суб'єктами сектора R&D (43,2%), звідси 72% становлять академічні загальноузівські, міжфакультетські центри або центри факультетів.

Протягом найближчих років очікується збереження динаміки створення нових центрів у зв'язку з такими передумовами:

- 1) записані в Лісабонській стратегії пріоритети країн ЄС ведуть до того, що використання Структурних Фондів дедалі більше націлене на побудову економіки, базовану на знаннях, у тому числі на розвиток орга-

нізацій та механізмів трансферу знань і технологій до малих і середніх підприємств;

- 2) розвиток нових форм активності ВНЗ; зростання конкуренції змушує їх до розширення сфери традиційних функцій ВНЗ (дослідницької і дидактичної), включаючи до них діяльність у сфері підприємництва й трансферу технологій;
- 3) реструктуризація Польської академії наук і наукових одиниць розвитку.
- 4) пошук академічними установами додаткових джерел фінансування, розширення сфери завдань бюро патентів, мереж контактних пунктів і центрів кар'єри;
- 5) розширення сфери завдань і поступова модифікація частини діючих центрів підприємництва в технологічні центри, що реалізують програми підтримки інновацій та трансферу технологій до МСП.

Для зміцнення діючих і створення нових організацій підтримки та розвитку підприємництва ключове значення має діяльність у таких сферах:

1. Створення програм підтримки інноваційності, підприємництва та розвитку МСП на національному, регіональному й районному рівнях, усюди, де для найефективніших інституцій є кошти (що виділяються в рамках конкурсів).
2. Поліпшення управління та участі в діючих програмах підтримки.
3. Розвиток освіти для консультантів бізнесу й експертів трансферу технологій; навчання й удосконалення колективів у сфері організації трансферу технологій та охорони інтелектуальної власності: післядипломне навчання, аспірантура, навчальні поїздки та стажування за кордоном у відомих ВНЗ США та Європи (а також китайських, тайванських та ізраїльських).
4. Підвищення рівня вмінь опрацювання й управління програмами трансферу та комерціалізації технологій.

5. Розвиток інфраструктури лобювання в регіонах, на національному рівні, а також при європейських комісіях; опрацювання та інформування про «історії успіху».
6. Розвиток таких регіональних систем інновацій, як мережі співпраці адміністрацій, науково-дослідних інституцій, центрів інновацій та підприємництва.
7. Допомога в підготовці аналітичних звітів про можливість виконання і складання бізнес-планів для нових центрів та забезпечення їх рівномірного розвитку по всій країні.
8. Розвиток міжнародних контактів і співпраці.
9. Розробка системи моніторингу діяльності організацій та програм підтримки.

Успішна діяльність гравців інноваційного поля на регіональному рівні передбачає:

- значну роль у втіленні на місцях плану національної інноваційної політики;
- активну участь у розвитку регіону;
- важливу роль у реалізації регіональної інноваційної стратегії;
- співробітництво та кооперацію регіональних технологічних та індустріальних кластерів;
- участь у спільних технологічних і наукових проектах;
- оптимальне використання центрального й місцевого бюджету для економічного розвитку;
- узгоджену роботу державних органів влади, відповідальних за розвиток і реалізацію національної наукової та інноваційної політики (міністерств, національних агентств, місцевих адміністрацій тощо);
- участь у виконанні національних програм розвитку;
- участь у пошукових наукових дослідженнях.

У Польщі, у Гданському інституті ринкової економіки було проведено дослідження регіональних інноваційних

систем (РІС). Згідно з ним, можна виділити такі їх сильні сторони:

- діяльність, спрямована на фінансову (в основному зі структурних фондів) підтримку інноваційної діяльності;
- наявність фінансових інструментів для підтримки НДДКР;
- зростаючу обізнаність та інноваційну культуру підприємств, установ та місцевих органів влади;
- зростання кількості інноваційно активних підприємств (збільшується рівень витрат на НДДКР та рівень зайнятості в цій сфері);
- зростання кількості установ з підтримки інновацій та установ з підтримки бізнесу;
- високий конкурентний потенціал фірм у деяких (традиційних для Польщі) галузях: харчовій промисловості, галузі машинобудування та деревообробної промисловості;
- збільшення кількості товарів і послуг інноваційного характеру;
- високий рівень активності бізнес-середовища;
- поліпшення доступу фірм до трансферу технологій на регіональному, національному та міжнародному рівнях;
- зростання частки експорту з високим ступенем переробки товарів;
- реалізація європейських проектів, пов'язаних з інноваційним розвитком;
- динамічний розвиток сектора малого і середнього бізнесу.

Між тим необхідно також окреслити деякі слабкі сторони РІС Польщі:

- кваліфікація деяких співробітників установ НДДКР є занадто низькою з точки зору їх здатності брати участь у підвищенні ефективності інноваційної діяльності;

- обмежені можливості співпраці з науково-дослідними установами та іншими підприємствами; застарілі технології та технічне обладнання багатьох підприємств;
- обмежена кількість стимулів для інноваційної діяльності (без значних податкових пільг або інвестиційної підтримки);
- обмеженість власних коштів підприємств для інвестування в інноваційну діяльність.

Чехія

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ стст. наукова система Чехії намагалась адаптуватись до політичних та економічних змін у країні.

Сьогодні уряд Чехії створює умови для надання ефективною державною підтримки системі НДДКР, що задовольняє потреби економіки країни на сучасному етапі адаптації до стандартів Європейського Союзу. Це зводить до мінімуму втручання держави в наукову роботу, спрощує механізми фінансування з державного бюджету, стимулює конкуренцію в галузі науки і техніки, підтримує інтеграцію наукових досліджень у діяльність університетів, зміцнює зв'язки між університетами й Академією наук, а також надає підтримку міжнародній науково-інноваційній співпраці [10].

За останні роки державні асигнування на науково-дослідну діяльність у Чехії виділяються в основному для університетських наукових центрів. Основні фінансові надходження, направлені на розвиток чеської науки, розподіляються між Академією наук ЧР і Міністерством освіти, молоді та спорту. Невелика частина коштів з державного бюджету надходить до Міністерства промисловості і торгівлі, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства сільського господарства, Міністерства охорони навколишнього середовища, Міністерства транспорту для фінансування цільових індустріальних програм і наукових проєктів, що підвищують конкурентоспроможність чеської економіки. У цілому в 2010 р. фінан-

сові надходження на розвиток науково-дослідної діяльності в Чехії становили близько 1,56 % ВВП (з цих коштів 49 % асигновано приватним сектором, 41% – державою, 10% – закордонними інвесторами).

Протягом останніх років Чехія дедалі більше приділяє уваги розвитку науки, однак тільки за рахунок державного бюджету наука не може повноцінно розвиватись, тому фінансування наукових досліджень здійснюється через впровадження системи грантів. Урядом Чехії, університетами та Академією наук ЧР створено фонди, що фінансують фундаментальні дослідження. Окремі наукові дослідження фінансуються агентствами, які створені міністерствами і відомствами, великими промисловими підприємствами, що зацікавлені в наукових розробках. Важливу роль у розподілі коштів відіграє Агентство з технологій (засноване у 2009 р.), що підтримує програми, прикладні соціальні наукові проекти, дослідно-конструкторські розробки, інноваційні дослідження тощо.

У Чехії великого значення набули зв'язки науки з промисловістю, впровадження наукових розробок у виробництво. У початковий період реформ передбачалось, що промислові науково-дослідні установи трансформуються в регіональні технологічні парки. Дослідницькі організації заснували Асоціацію наукових парків, яка мала створити базу для реорганізації науково-дослідних інститутів. Для впровадження технологій у виробництво було створено Асоціацію трансферу технологій й обміну. У політичних колах ця позиція не знайшла підтримки, у результаті чого 105 наукових установ були приватизовані й у своїй діяльності стали менше займатися науковими дослідженнями [11]. Були запроваджені державні програми «Парк» і «Трансферт», які надавали реальну підтримку малим і середнім підприємствам. Також відіграють важливу роль у фінансуванні наукових проектів місцеві бюджети.

Академічний сектор переорієнтувався на технічні науки і прикладні дослідження. Це створило можливість налагодити

ти більш тісні контакти з керівництвом наукових і технологічних парків. Науково-технологічні парки виникли і в самій Академії наук, хоча вони виявилися менш продуктивними, ніж створені на базі промислових підприємств.

Поступово сформувалися зв'язки між університетами й промисловими фірмами. Вони набули характеру дослідницьких експертиз нових технологій і наукових розробок, що застосовувались у виробництві. Однак в університетах Чехії така практика займає невеликий відсоток і у фінансовому відношенні пріоритет надається саме освіті, а не науковим дослідженням.

Серед найвідоміших університетів Чехії слід відзначити:

- Карловий університет;
- Університет економіки (VSE) (м. Прага);
- Університет фінансів та адміністрування (м. Прага);
- Університет ім. Т. Г. Масарика (м. Брно);
- Університет Західної Богемії (м. Пльзень);
- Вищу гірничу школу – технічний університет (м. Острава);
- Університет ім. Ф. Палацького (м. Оломоуц);
- Чеський політехнічний університет (м. Прага);
- Менделівський сільськогосподарський та лісотехнічний університет (м. Брно);
- Чеський сільськогосподарський університет (м. Прага);
- Університет Тамаша Бата (м. Злін);
- Університет Градец Кралова (м. Градец Кралове).

Усього в Чехії понад 35 вищих навчальних закладів. При університетах діють установи, які ведуть науково-дослідну діяльність. Зокрема, в університеті ім. Т. Г. Масарика функціонують: Міжнародний інститут політології, Інститут обчислювальної техніки, у Карловому університеті діють Інститут політології і міжнародних відносин, Інститут економіки, Інститут соціології, Інститут журналістики тощо.

За результатами дослідження, проведеного у 2010 р. іспанською науково-дослідною групою Scimago, було визначено рейтинг Академії наук ЧР і Карлового університету, згідно з

яким ці установи займають почесне п'яте і шосте місця серед науково-дослідних інститутів та університетів Центральної і Східної Європи. У цілому рейтинг охоплює 172 науково-дослідних інститути і університети зі Східної Європи та 2833 установи у всьому світі. У світовому рейтингу АН ЧР і Карловий університет зайняли 97 та 231 місце відповідно [12].

Основу для розвитку сучасної науково-технічної співпраці між Чеською Республікою та Україною було закладено підписанням угоди між урядом ЧР та Кабінетом Міністрів України про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво, угоди про співробітництво в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури ЧР на 2012–2014 рр., угоди про співробітництво в галузі освіти та науки на 2012–2015 рр. між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України і Міністерством освіти, молоді та спорту ЧР. Договірною-правова база з питань науково-технічного співробітництва між Чехією й Україною достатньо широка та охоплює різноманітний спектр взаємодії сторін у зазначеній галузі. Науково-технічне співробітництво між Україною та ЧР передбачає спільні науково-технологічні та науково-дослідні проекти; обмін науковцями, фахівцями, дослідниками та експертами з метою виконання наукових програм і проектів; обмін науковою і технічною інформацією, документацією, а також лабораторними зразками та обладнанням; організацію та проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок. Крім того, діє низка прямих угод про співробітництво між вищими навчальними закладами України та Чехії.

Співробітництво в галузі освіти відбувається також по лінії обміну студентами, аспірантами та викладачами вищих навчальних закладів обох країн.

Характерною рисою міжнародної співпраці наукових організацій Чехії став перехід на багатосторонню форму співробітництва з іноземними науковими установами. Особливо інтенсивно почала розвиватись міжнародна наукова співпраця з європейськими країнами. Завдяки підписаній

угоді про асоційоване членство країна отримала повний доступ до всіх програм і заходів Європейського Союзу в галузі науки і техніки.

Слід наголосити, що головним чинником інноваційного процесу в країні є промислові розробки. При цьому пріоритетними вважаються такі високотехнологічні галузі, як автомобілебудування та авіабудування, інформаційні, телекомунікаційні, нано- і біотехнології. Цільові дослідницькі програми здійснюють 22 державні організації та відомства. Діє Центр авіаційних і космічних досліджень.

Значну роль у забезпеченні інноваційного розвитку країни відведено установам Чеської академії наук та вищим навчальним закладам. В інститутах і університетах створено спеціалізовані технологічні центри, які надають послуги підприємцям в області трансферу технологій. Ці центри та інші спеціалізовані дослідницькі організації взаємодіють з промисловими підприємствами, створюючи консорціуми для роботи над конкретними проектами.

На особливу увагу заслуговує практика створення так званих інноваційних підприємницьких інкубаторів та науково-технологічних парків, яка набула широкого застосування в країні. Програми інноваційних інкубаторів надають підприємницьким суб'єктам низку фінансових та інших інструментів та послуг підтримки. Управління програмами здійснюється менеджментом інноваційних інкубаторів. У випадку науково-технологічних парків йдеться про великі проекти, які надають адміністративні та лабораторні приміщення в оренду підприємницьким та державним структурам, вищим навчальним закладам, а також малим інноваційним фірмам. Обсяг послуг тут менший, ніж в інкубаторах, але орендатори можуть використовувати вигоди високого рівня концентрації інноваційних суб'єктів в одному місці. За результатами міжнародного дослідження консалтингової компанії «Ernst&Young», нині Чехія входить в десятку країн, найбільш привабливих для вкладення інвестицій у розвиток науково-технологічних парків.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535
2. Community Innovation Survey (CIS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cso.ie/en/media/csoie/releasespublications/documents/multi-sectoral/2010/comminn0810/pdf>
3. European Innovation Scoreboard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf
4. Long-term Plan for the Science and Technology Policy of the Slovak Republic by 2015. Bratislava [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/Certifikacia/Documents/Long_Term_Plan_by_the_year_2015.pdf
5. Innovation Policies in the Visegrad Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibs.org.pl/projekty/files/Visegrad/Publication.pdf>
6. Бонковські А. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств: досвід Польщі та Європейського Союзу / Александр Бонковські, Міхал Клепка, Кшиштоф Матусяк, Єжи Стшелец, Кшиштоф Засядли. – Познань, 2005. – 186 с.
7. Národní inovační strategie České republiky. (National Innovation Strategy of the Czech Republic). Prague. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msmt.cz/index.php?lang=2>
8. Národní politika VaVaI v ČR na léta 2009 až 2015 s výhledem do roku 2020. (The National Policy of Research, Development and Innovations for the period 2009-2015 with an outlook to 2020). Prague. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vyzkum.cz/storage/att/316EDE80438A49F64BF884897F06F6C1/Narodni%20politika%20vyzkumu%20vyvoje%20a%20inovaci%20CR%20na%20leta%202009_2015.pdf
9. Національний план розвитку 2004–2006 рр., ухвалений Радою Міністрів Польщі 14 січня 2003 року, скоригований відповідно до рішення Ради Міністрів з 11 лютого 2003 року, Варшава, лютий 2003, С. 91-125.
10. Filacek A. Social Sciences and Humanities in Czech Republic // Theory of Science. – 2004. – Vol. 24, N 1. – P. 5–34.

11. Водопьянова Е. Страны Центральной и Восточной Европы: наука в пути / Е. Водопьянова // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 10. – С. 71–77.
12. Академия наук Чехии и Карлов университет признаны лучшими в Восточной Европе – Scimago [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.novoya.com/info/1500.html>

Віталій АНДРЕЙКО,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ФОРМАТІ V-4 І УКРАЇНА

Стаття присвячена вивченню основних принципів військового співробітництва України і країн Вишеграду, проаналізовано стан і перспективи міжнародного військово-політичного співробітництва України, трансформація яких пов'язана зі змінами військово-політичної ситуації у Європі та світі. Доведено, що Україна у системі міжнародних військових відносин має займати більш вагоме місце з огляду на роль її збройних сил у системі колективної безпеки. Розглядаються тенденції змін військових можливостей у контексті нових зовнішньополітичних пріоритетів, пов'язаних із позаблоковим статусом країни і розвитком партнерських відносин з державами Вишеградської четвірки та військово-політичними блоками.

Ключові слова: *військове співробітництво, безпека держав, глобалізація, європейська інтеграція, Вишеградська четвірка, Україна, збройні сили, V4.*

Статья касается изучения основных принципов военного сотрудничества Украины и стран Вышеграда, проанализированы состояние и перспективы международного военно-политического сотрудничества Украины, трансформация которых связана с изменениями военно-политической ситуации в Европе и мире. Доказано, что Украина в системе международных военных отношений должна занимать более весомое место ввиду роли ее вооруженных сил в системе коллективной безопасности. Рас-

смаправляются тенденции изменений военных возможностей в контексте новых внешнеполитических приоритетов, связанных с внеблоковым статусом страны и развитием партнерских отношений с государствами Вышеградской четверки и военно-политическими блоками.

Ключевые слова: *военное сотрудничество, безопасность государств, глобализация, европейская интеграция, Вышеградская четверка, Украина, вооруженные силы, V4.*

The article is devoted to the study of the basic principles of military cooperation between Ukraine and the Visegrad countries, analyzed the status and prospects of international military and political cooperation between Ukraine, the transformation is related to changes in the military-political situation in Europe and worldwide. Proved that Ukraine in international military relations should take a strong position with regard to the role of armed forces in the system of collective security. We consider the trends of military capabilities in the context of the new foreign policy priorities related to the non-aligned status and the development of partnerships with the countries of the Visegrad Four and military-political organizations.

Keywords: *Military cooperation, security of States, globalization, European integration, Visegrad, Ukraine, the armed forces, V4.*

Стрімке накопичення змін у світовій політиці, очевидна криза інститутів – міжнародного права, базових організацій на кшталт ООН, ОБСЄ тощо, звичних систем відносин – досягли якісно нового стану. Загальна трансформація композиції міжнародних відносин привела до кардинальної зміни поведінки конкретних країн. Цей процес набирає обертів. Міжнародна ситуація стає більш спонтанною. Чинник сили втрачає значення як спосіб підтримки стабільних взаємовідносин між основними гравцями на світовій арені. Це веде до послаблення суб'єктивності світової системи, внаслідок чого окремі її елементи починають діяти довільно, тобто менш прогнозовано [1].

Традиційні альянси змінюють формати, виникають нові відносини. Під сумнів поставлено здавалося б непорушний

союз Америки й Ізраїлю. Стрімкий стратегічний розворот здійснює Туреччина. Відчувши себе не частиною «колективного Заходу», а регіональною державою, вона шукає загальної мови із сусідами, наприклад з Іраном, що не боїться тиску з боку найвпливовіших держав світу. За нових умов визначення перспективи воєнно-політичного співробітництва, місця і ролі України в системі міжнародної і регіональної безпеки набуває надзвичайної актуальності.

Безпека держав у сучасному глобалізованому світі є основним завданням як військово-політичних блоків, так і окремих країн. Це завдання може бути реалізоване за умови створення ефективної системи стримування і противаг, а також протистояння можливим загрозам з боку потенційних агресорів або окремих терористичних угруповань та організацій. Події сьогодення підтверджують посилення потенційних загроз миру через зростання проявів нетерпимості, фанатизму на міжнаціональному, міжрелігійному та міжетнічному ґрунті. Останнім часом через міжнародну економічну кризу зростає соціальне напруження, загострюються військові та громадянські конфлікти, продовжується розповсюдження зброї масового ураження. Інтеграційні процеси та глобалізація держав призвели до того, що ситуація в окремих країнах може стати небезпечною для широкої коаліції та усього світу. Для реалізації цих завдань з підтримки та збереження миру для усіх країн головним є не тільки забезпечення обороноздатності своєї країни, а й активна участь у міжнародному військово-політичному співробітництві. Досвід міжнародної співпраці України свідчить, що миротворчі контингенти, у складі яких перебували українські військові, позитивно зарекомендували себе зі сторони і зробили вагомий внесок у вирішення та локалізацію збройних конфліктів під егідою ООН, ОБСЄ та інших впливових міжнародних структур. Питання визначення концептуальних засад військового співробітництва, основ використання збройних сил, принципи, функції та інші складові переважно базуються на нормах міжнародного права та регламентуються різними дво- або багатосторонніми угодами України.

Але глобалізований світ швидко змінюється, що потребує оперативного реагування на виклики сьогодення, розробки нових методів та підходів до військової співпраці з метою забезпечення єдності миротворчих позицій військово-політичного естеблїшменту цивілізованих країн світу.

Питання військового співробітництва України з країнами європейського континенту розглядалися вітчизняними вченими здебільшого у площині практичної реалізації завдань, які виконували збройні сили під егідою миротворчих організацій або перспектив членства України в НАТО. Низка досліджень присвячена розвитку відносин та військової співпраці з країнами Вишеграду. Країни Вишеградської четвірки (В4) змогли швидко адаптуватися до нових викликів та реалій ХХ–ХХІ стст. і оперативно реалізувати євроінтеграційну та євроатлантичну стратегію з набуття членства в Європейському Союзі та Північноатлантичному Альянсі. Це зумовило необхідність вивчення практики успішних трансформацій суспільно-політичного та економічного устрою країн Вишеграду у добу демократії з метою використання Україною її слушних складових. Ці проблеми потребують глибокого вивчення українськими дослідниками. Історіографічна частина дослідження складається з різних наукових видань, які безпосередньо або частково стосуються теми військового співробітництва України з країнами Вишеградської групи. Потрібно відзначити, що наша держава посідає важливе місце в системі міжнародного співробітництва країн Вишеграду. Співробітництво країн В4 з іншими країнами (у тому числі і Україною) визначені у наступних документах. Першим документом є «Додаток до Змісту Вишеградської співпраці» (2002 р.), в якому визначено характер співпраці у форматі В4+1: якщо з'являється пропозиція організувати зустріч у форматі В4+1, то спершу ця пропозиція обговорюється всередині групи, а потім головуюча країна об'єднання повідомляє третю сторону про спільне рішення і такий механізм реалізації співробітництва поширюється на всі рівні: від рівня президентів до рівня переговорів експертів [2]. На-

ступний документ – Декларація від 12 травня 2004 р., в якій зазначено про відносини між державами В4 і країнами, які прагнуть здобути членство в ЄС. Так, в документі вказано, що держави В4 готові допомагати цим країнам, зокрема обмінюватися досвідом, співпрацювати, сприяти впровадженню політики ЄС щодо країн Східної і Південно-Східної Європи [3]. Напрями розвитку співпраці країн Вишеградської групи з іншими країнами (в тому числі Східної і Південно-Східної Європи) також розроблені у «Керівних принципах щодо майбутніх сфер Вишеградського співробітництва» (від 12 травня 2004 р.) [4].

У 2004 р. зі вступом країн Вишеградської групи до ЄС розпочався новий етап у відносинах з Україною. Він позначений частими зустрічами високопосадовців у форматі В4+Україна, проявом зацікавленості країн-учасниць групи щодо зовнішньої внутрішньої політики України, підписання їх спільних заяв щодо України і дійовою підтримкою євроінтеграційного курсу нашої країни.

Країни В4 співпрацюють не лише між собою, але з іншими країнами у напрямі зміцнення східного виміру Європейської політики сусідства. Так, 24 листопада 2008 р. у Варшаві була оприлюднена Заява міністрів закордонних справ країн Вишеградської групи, Болгарії, Литви, Латвії, Швеції, Естонії та Румунії, в якій було зазначено, що інтеграція між ЄС та його східними сусідами має важливе значення. Саме тому міністри підкреслили свою повну підтримку ініціативи «Східне партнерство» і висловилися за те, щоб в рамках цієї програми ЄС запропонував нові форми співпраці зі східними партнерами і далекосяжні проекти, спрямовані на поглиблення відносин. Зокрема, через зміцнення підтримки Євросоюзу в адаптації законодавства східних партнерів, створення поглибленої зони вільної торгівлі, початок процесу, спрямованого на досягнення безвізового режиму з цими країнами, як довгострокової мети, а для початку зниження візових зборів. Очільники зовнішньополітичних відомств вважають, що для забезпечення успішного розвитку «Схід-

ного партнерства» повинна бути створена ефективна інституційна структура, в тому числі, можливо, посада спеціального координатора програми, організація зустрічей різних рівнів від міністерських до зустрічей високопосадовців профільних міністерств та робочих органів. Міністри підкреслюють, що «Східне партнерство» має спиратися на адекватне фінансування і сподіватися на Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку та інші міжнародні фінансові організації [5].

3 березня 2011 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ країн Вишеградської групи і Німеччини у Братиславі було відзначено прогрес, досягнутий у процесі підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Вони закликали Україну та Європейську Комісію завершити переговори щодо Угоди про асоціацію, у тому числі і Угоди про створення зони вільної торгівлі [6].

Країни Вишеграду часто запрошують на свої зустрічі третю сторону для обговорення досягнутого прогресу «Східного партнерства» та визначення подальших перспектив ініціативи. Зокрема, 5 березня 2012 р. на зустріч очільників зовнішньополітичних відомств країн В4 і Азербайджана, Вірменії, Білорусі, Грузії, Молдови, України були запрошені міністри закордонних справ Данії, Естонії, Латвії, Литви, Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки і Єврокомісар з питань розширення і Європейської політики сусідства [7].

25 вересня 2012 р. була прийнята Спільна Декларація міністрів закордонних справ країн Вишеградської групи та Бенілюксу щодо України. Документ стосувався внутрішньополітичної ситуації в Україні, зокрема, погіршення процесу демократизації. Очільники зовнішньополітичних відомств висловили занепокоєння тим, що ці тенденції негативно впливають на процес підготовки підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [8].

Підтримання України на міжнародній арені є вигідним для країн Вишеградської групи з позиції забезпечення себе

сильним і стабільним сусідом – країною-членом ЄС. Українські експерти зазначають, що співробітництво з державами В4 як на двосторонньому, так і багатосторонньому рівнях є однією з найбільш продуктивних форм співпраці України із державами ЄС [9, 134-135].

У квітні 2014 р. у спільній Заяві очільники зовнішньополітичних відомств країн Вишеградської четвірки засудили російську військову агресію і анексію Криму, а також політичні та військові дії, спрямовані на дестабілізацію східної частини України [10]. Трохи згодом країни Вишеградської групи привітали перемогу проєвропейських сил на виборах до Верховної Ради України в жовтні 2014 р. і вкотре у спільній Заяві міністрів закордонних справ було зазначено про прихильне ставлення до України в межах її міжнародно визнаних кордонів і невизнання незаконної анексії Кримського півострова Російською Федерацією [11]. У грудні 2014 р. очільники зовнішньополітичних відомств країн В4, перебуваючи з одноденним візитом в Києві, заявили про виділення 4,6 млн євро в якості додатка до фінансової підтримки ЄС для України [12].

Одним із напрямів співробітництва між Україною та державами В4 є галузь безпеки і оборони. З 2002 р. міністри оборони держав В4 проводять щорічні зустрічі для обговорення військових питань. Україна бере участь у цих засіданнях з 2005 р., а з 2007 р. стала присутня на зустрічах начальників генеральних штабів [13, 47-48]. У 2008 р. у Варшаві відбулася чергова зустріч міністрів оборони країн В4 у форматі В4+Україна (українська делегація на чолі з міністром оборони України Ю. Єхануровим), під час якої було обговорено стан та можливості європейської та євроатлантичної інтеграції України, пріоритетні напрями співпраці в оборонній сфері у форматі В4+Україна і на рівні двосторонньої взаємодії між військовими відомствами держав Вишеградської групи та Міністерством оборони України. В спільній заяві очільники військових відомств країн Вишеградської групи підтвердили, що підтримують продовження надання

допомоги в здійсненні реформ для реалізації українських євроатлантичних інтеграційних зусиль [14].

У 2009 р. пройшла подібна зустріч представників Міністерств оборони країн В4 і України у Будапешті. Держави Вишеградської групи запевнили в наданні допомоги щодо реалізації реформ в оборонній сфері, проведенні інформаційної кампанії щодо Альянсу. Про розвиток співпраці в оборонній сфері свідчать спільні навчання аеромобільних підрозділів батальйонного рівня «Козацький степ» (Польща), командно-штабні навчання «Швидкий тризуб» (Польща, Угорщина), навчання «Світла лавина» (Словаччина, Угорщина) [15, 43]; потужний спільний проект «Сприяння кооперації Вишеградських країн та України у реформуванні оборонної промисловості» (при значній фінансовій підтримці посольств держав В4 в Україні) [16]. Військове співробітництво відбувається також в рамках структур ЄС, НАТО, ООН. Зокрема, держави В4 брали участь у врегулюванні питань на молдовсько-українському кордоні через місію ЄС.

12 травня 2011 р. у м. Левоча (Словаччина) пройшла зустріч керівників оборонних відомств Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії та України у форматі В4+Україна, на якій було обговорено питання про створення в рамках ЄС Вишеградської бойової групи та можливість залучення до неї української сторони, що розглядалося як важливий крок до зміцнення європейської оборонної політики. Створення групи заплановано на перше півріччя 2016 р. Основною функціональною ознакою Вишеградської бойової групи повинна стати при необхідності швидка мобілізація (1500 військовослужбовців упродовж 10 діб мають дістатися до будь-якої частини світу) [17].

6 березня 2013 р. у Варшаві міністри оборони країн В4 підписали Лист намірів (Letter of Intent) про формування спільної бойової тактичної групи ЄС (далі БТГр). Загальна чисельність особового складу спільної БТГр ЄС передбачає три тисячі осіб (Республіка Польща – 1300–1600 військовослужбовців, Чеська Республіка – 700-800, Словацька Республі-

ка – 400, Угорщина – 300–350). Провідною країною з формування спільної БТГр ЄС визначена Польща.

Україна розглядається країнами Вишеградської групи як основний претендент на забезпечення спроможності спільної БТГр ЄС до стратегічних авіаційних транспортних перевезень [18, 45-46]. Участь нашої держави у цій організації створює перспективи для захисту власних національних інтересів. Запрошення України свідчить про відсутність можливості забезпечити необхідний бойовий потенціал країн В4 власними силами; а також про визнання України в якості серйозного військово-політичного актора. Крім того, оборонне співробітництво означає найвищий ступінь довіри між країнами [19]. У середині квітня 2013 р у м. Сопоті (Польща) пройшла зустріч керівників Генштабів країн В4, на якій також був присутній голова Генерального штабу України. Присутні командири визначили три напрями співпраці з Україною: участь у Вишеградській бойовій групі, проведення спільних навчань для військових, а також підтримка країнами В4 модернізації Збройних Сил України. Військове співробітництво між Україною та країнами В4 активно розвивається, має важливе значення та значні перспективи. У планах військового співробітництва України з країнами Вишеграду залишені тільки ті заходи, які мають практичну користь для наших збройних сил і пов'язані з тематикою майбутнього членства в Північноатлантичному альянсі. Військове співробітництво здійснюється за такими напрямками: оборонне планування; розвиток оперативних можливостей; участь у міжнародних операціях з урегулювання криз на виконання міжнародних зобов'язань України. Планується продовжити залучення українських військових до міжнародних миротворчих операцій як інструмента запобігання загрозам європейської безпеки.

Таким чином, Вишеградська група вважається одним із найуспішніших проектів регіональної інтеграції в Центральній-Східній Європі. Країни В4, виступаючи координуючим механізмом, змогли реалізувати свій євроінтеграційний та

євроатлантичний курс. Держави Вишеградської четвірки відносяться до 12 країн з «функціонуючою ліберальною демократією» і мають бали з демократичного показника 8,0–9,8 (за десятибальною шкалою). Повчитися можна і рівню єврооптимізму (78 % поляків та словаків позитивно ставляться до членства у ЄС – це найвищий рівень підтримки серед усіх країн-членів Євросоюзу) [20, 178-180].

Україна має важливе значення для країн Вишеградської групи (оскільки для Польщі і України спільними є інтереси державної безпеки та історичні традиції, для Словаччини Україна є важлива з точки зору економічного розвитку сходу країни, для Угорщини – наявністю угорської національної меншини в Україні, для Чехії – можливістю інвестування в Україну), які можуть допомогти реалізувати прозахідні амбіції України, будучи посередником між нею та Брюсселем.

До переваг країн Вишеграду належить краще розуміння ними внутрішніх проблем України і, як наслідок, – краще сприйняття політичних, управлінських порад та інструкцій нашою країною, що пропонуються експертами з країн В4, ніж фахівців з решти країн ЄС, і саме тому тісна співпраця України з Вишеградською групою наближує нашу країну до європейської спільноти. Взагалі це вигідно для нашої держави, насамперед у контексті реалізації національної стратегії міжнародної миротворчої діяльності, що передбачає створення сприятливих умов для просування політичних і економічних інтересів України, залучення потенціалу національної економіки та бізнесу для постконфліктного відновлення кризових регіонів.

Список використаних джерел

1. Володимир Мандрагеля. Воєнно-політичне співробітництво України: перспективи розвитку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/344>
2. Annex to the Content of Visegrad Cooperation (29 June 2002) [Electronic resource] // Visegrad Group: – Bratislava : IVF, 2000-

2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of>
3. Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union (12 May 2004) [Electronic resource] // Visegrad Group: – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1>
 4. Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation (12 May 2004) [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/cooperation/guidelines-on-the-future-110412>
 5. Joint Statement of the Foreign Ministers of the Visegrad Group Countries and of Bulgaria, Estonia, Lithuania, Latvia, Romania and Sweden. 24 November 2008 [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/2008/joint-statement-of-the-110412-4>. – Date of publication : 24.11.2008
 6. The Visegrad Group and Germany Foreign Ministers Statement on the Eastern Partnership. March 3, 2011 [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-visegrad-group-and>. – Date of publication : 03.03.2011.
 7. Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group, Estonia, Latvia and Lithuania. March 5, 2012 [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-v4-ee-lv-lt>. – Date of publication : 05.03.2012.
 8. Joint Statement by the Visegrad Group and the Benelux countries on the situation in Ukraine. The Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group (V4) and the Benelux countries (B3) have called on the government of Ukraine to improve rule of law and respect for human rights in the country. 25 September 2012 [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-statement-by-the>. – Date of publication : 25.09.2012.
 9. Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин : Матеріали міжнар. конференції «Україна і Ви-

- шеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин», 13–14 травня 2010 р. / Research Center of the Slovak Foreign Policy Association ; упоряд. В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава : АДІН, 2010. – 166 с.
10. Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the V4 Countries on the Occasion of the V4+EaP Informal Ministerial Meeting (Budapest, April 28-29, 2014) [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/statement-of-the>. – Date of publication : 29.04.2014.
 11. The Joint Statement of the Visegrad Group Foreign Ministers on Ukraine (Bratislava, October 30, 2014) [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/the-joint-statement-of>. – Date of publication : 30.10.2014
 12. Joint Statement of the Visegrad Group and Ukraine (Kyiv, December 16, 2014) [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/joint-statement-of-the-141217>. – Date of publication : 16.12.2014.
 13. Каплинский О.В. Роль Вишеградської четвірки в контексті національної безпеки України / О.В. Каплинский // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2(11). – С. 47–54.
 14. Joint Statement of the Ministers of Defence of the Visegrad Group Countries. Prague, 25th April 2008 [Electronic resource] // Visegrad Group : – Bratislava : IVF, 2000-2015. – Mode of access : <http://www.visegradgroup.eu/2008/joint-statement-of-the-110412-1>. – Date of publication : 25.04.2008.
 15. Кудряченко А.І. Україна та Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці / А.І. Кудряченко // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин : матеріали міжнар. конференції «Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин», 13–14 травня 2010 р. / Research Center of the Slovak Foreign Policy Association ; упоряд. В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава : АДІН, 2010. – С. 37–54.
 16. Оборонно-промислова політика України: можливості застосування досвіду Вишеградських країн: монографія / В.В. Головка, О.І. Їжак, Н.О. Ткачук, А.І. Шевцов. – Дніпропетровськ : ДФ НІСД, 2008. – 292 с.

17. Шелест Г. Вишеградська четвірка: у пошуках субрегіональної безпеки? Аналітична записка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://od.niss.gov.ua/articles/449/>
18. Євроінтеграція: досвід країн Вишеградської четвірки та українські реалії / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Угорський інститут міжнародних справ (Угорщина), Інститут центральноєвропейської політики СЕРІ (Словаччина), Інститут економічної політики EUROPEUM (Чехія); за ред. І. Коссе. – Київ : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – 88 с.
19. Report of the Polish Presidency of the Visegrad Group July 2012 – June 2013 [Electronic resource] // Visegrad Group : [site]. – Bratislava: IVF, 2000-2015. – Mode of access: <http://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=240>.
20. Зеленько Г. Суперечності процесів консолідації демократії у країнах Вишеградської групи / Г. Зеленько // Політичний менеджмент. – 2011. – №5. – С. 174–182.

Юрій МАТЕЛЕШКО,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВИХІД БРИТАНІЇ З ЄС: ПОЛІТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вихід Великобританії з Євросоюзу може децю ускладнити процеси євроінтеграції України, зокрема через втрату Києвом потужного прихильника своїх європейських устремлінь всередині ЄС. Також Brexit децю посилить позиції євроскептиків і тих, хто активно виступає за поновлення відносин з Москвою як всередині ЄС, так і в Україні. Вихід Сполученого Королівства може негативно позначитися на стані української зовнішньої торгівлі, яка тісно зв'язана з Європейським Союзом. В цілому після Brexit для України збільшилися ризики залишитися на певний час поза увагою Євросоюзу і самої Британії. Проте позиція останніх щодо європейського майбутнього нашої країни та російської агресії залишатиметься незмінною.

Ключові слова: *Brexit, Європейський Союз, Велика Британія, Україна, євроінтеграція.*

Выход Великобритании из Евросоюза может в некоторой мере усложнить процессы евроинтеграции Украины, в частности из-за потери Киевом мощного сторонника своих европейских устремлений в самом ЕС. Также Brexit может усилить позиции евроскептиков и тех, кто активно выступает за возобновление отношений с Москвой как в самой ЕС, так и в Украине. Выход Объединенного Королевства может негативно повлиять на состояние украинской внешней торговли, которая тесно связана с Европейским Союзом. В целом, после Brexita для Украины увеличится риск остаться на некоторое время без внимания Евросоюза и самой Британии. Однако позиция последних по поводу

европейского будущего нашей страны и российской агрессии остается неизменной.

Ключевые слова: Brexit, Европейский Союз, Великобритания, Украина, евроинтеграция.

Brexit can slightly complicate the European integration of Ukraine. In particular, Kyiv will lose a strong supporter of its European aspirations inside the EU. Brexit also will strengthen the positions of eurosceptics and supporters of the renovation of relations with Moscow. The exit of the United Kingdom can negatively affect the state of Ukrainian foreign trade, which is closely linked to the European Union. In general, after Brexit for Ukraine increased the risks to remain for an indefinite time without the attention of the EU and the UK. However, their position on the European future of our country and Russian aggression will remain unchanged.

Keywords: Brexit, European Union, United Kingdom, Ukraine, European integration.

23 червня 2017 р. минає рівно рік з того дня, коли громадяни Сполученого Королівства визначали не тільки майбутнє своєї країни, але і Європейського Союзу. На референдумі щодо Brexit («Br» (Британія) + «exit» (вихід)) 51,9 % учасників висловилися за вихід Великобританії з ЄС [15]. Вже 1 лютого 2017 року депутати Парламенту Сполученого Королівства в першому читанні 498 голосами проти 114 підтримали законопроект про вихід з ЄС, а 2 лютого уряд опублікував так звану «Білу книгу» (остаточний варіант програми уряду) щодо виходу з Євросоюзу [13]. Пізніше законопроект був схвалений обома палатами британського парламенту і 16 березня 2017 р. підписаний королевою Єлизаветою II. 29 березня 2017 року прем'єр-міністр Великобританії Тереза Мей підписала лист на ім'я глави Європарламенту Дональда Туска з повідомленням властей Європейського Союзу про початок процедури виходу Сполученого Королівства з ЄС [14]. Очікується, що переговори про вихід Великобританії з Євросоюзу триватимуть близько двох років і, таким чином, країна може покинути об'єднання в 2019 році.

Brexit матиме вагомі наслідки не тільки для Великобританії та ЄС, але і для інших ключових гравців на міжнародній арені, зокрема США та Росії. Впливу результатів британського референдуму зазнає і Україна, яка, в умовах гібридної війни з РФ, останні кілька років проводить послідовну євроінтеграційну політику. Нижче, спираючись на думки визнаних експертів-міжнародників, спробуємо з'ясувати можливі зовнішньо- і внутрішньо-політичні та економічні наслідки Brexit для України.

В цілому після виходу Сполученого Королівства для України збільшилися ризики залишитися на невизначений час поза увагою Євросоюзу і самої Британії. Політолог і експерт по Східній Європі Андреас Умланд заявив, що «європейські політичні діячі, дипломати, журналісти та експерти будуть ще більше відволікатися від того, що відбувається в Україні і російсько-українського конфлікту» в результаті референдуму Brexit. «Істотна частина уваги в майбутньому, в тому числі сил і ресурсів ЄС, будуть поглинені побудовою нових відносин Британії з ЄС», – зазначив Умланд [17]. Безсумнівно, Brexit сформує багато внутрішніх проблем для Європейського Союзу, а це означатиме, що Україна може на деякий час зникнути з поля уваги своїх партнерів у ЄС.

Не викликає сумнівів, що з виходом Сполученого Королівства Київ втратить частину потужної підтримки своїх європейських устремлінь всередині ЄС. Великобританія, як відомо, була проти поглиблення інтеграції в рамках Євросоюзу, зате підтримувала його розширення за рахунок нових членів. Сполучене Королівство тривалий час є одним із ключових гравців, який підтримує європейські прагнення нашої держави. Крім того, Британія – одна з головних сил в Євросоюзі, яка виступає за збереження санкцій проти Росії.

Сполучене Королівство відіграє роль ядра в таборі європейських країн (Польща, країни Балтії, Румунія, Болгарія, Швеція), які з пересторогою ставляться до РФ після її агресії в Україні і не збираються йти на поступки щодо санкцій. Як вважає Г.Кухалейшвілі, Британія – єдина з європейських

країн, яка за своїм авторитетом і економічним впливом може на рівних вступати в дебати з франко-німецьким тандемом, а також з окремими політичними колами країн-членів, які сумніваються в доцільності продовження антиросійських санкцій (Італія, Греція, Словаччина) [7]. У підсумку, на думку О.Рябчина, ми втратимо одного з найсильніших друзів України в Євросоюзі, жорстка позиція якого у протидії російській агресії часто балансувала помірковану франко-німецьку позицію [10].

Як зазначає дипломат, експерт «Майдану закордонних справ» О.Хара, Великобританія як стратегічний союзник США відіграла важливу роль у формуванні єдиної позиції Вашингтона і Брюсселя щодо стримування Росії. Brexit же довірить долю європейських санкцій франко-німецькому тандему, в якому посилюються позиції прихильників «політики пряника». Французький сенат, наприклад, нещодавно виступив за поступове скасування санкцій. А Соціал-демократична партія Німеччини завжди критично висловлювалася щодо останніх. Так що без скрупульозного британського втручання, підсумовує аналітик, Росія цілком може домогтися якщо не скасування, то ослаблення санкцій [6].

Є і протилежні думки з цього приводу. Так, на думку експерта-міжнародника А.Шелест, Brexit не змінить позиції Європейського Союзу щодо російської агресії, а, тим більше, не вплине на позицію Великобританії, яка була однією з найжорсткіших в ЄС щодо підтримки України [12]. Навіть російські експерти переконані, що не варто переоцінювати вплив Brexit на зміну ставлення Євросоюзу до Росії. Зокрема, остання може виявитися тією єдиною «загрозою», яка зможе згуртувати країни всередині Євросоюзу і стати своєрідним «якорем» для «загальноєвропейської ідентичності» [3]. Тому вироблення політики на цьому напрямі може швидше об'єднувати, ніж роз'єднувати гравців на європейській арені.

Brexit може дещо посилити позиції євроскептиків і тих, хто активно виступає за «нормалізацію» відносин з Мо-

сквою, збільшити рейтинги опонентів європейської інтеграції як всередині ЄС, так і в Україні.

Антиєвропейська риторика також «підігривається» російськими ЗМІ, в яких одразу після британського референдуму з'явилася низка статей, присвячених цьому питанню. В одній з них зазначається, що після «витівки» Британії з Brexit в Україні виникає зовнішньополітичний парадокс: влада посилено транслює ідею про європейську інтеграцію, в той час, як інші країни від цього вектора відмовляються, вважаючи його дорогою в нікуди. «У Євросоюз країну обіцяли прийняти через 25 років, а тепер виходить, що раніше цього терміну не стане самого об'єднання», – зазначає автор статті [1]. Невдовзі після референдуму глава самопроголошеної Луганської народної республіки зауважив, що рішення про вихід Британії з Євросоюзу може «позбавити Україну від єврозалежності та протверезити гарячих фанатів ЄС, що сп'яніли від уявної близькості європейського раю». За його словами, красивий імідж Євросоюзу буде поступово розвиватися після того, як Великобританія не захотіла в ньому залишатися [4].

Також були небезпідставні побоювання, що у голландських євроскептиків з'явилися додаткові підстави вимагати від свого уряду не ратифікувати Угоду про асоціацію України з ЄС. Однак 30 травня 2017 р. Сенат Нідерландів все ж проголосував за її ратифікацію. Також, як свідчать останні події, Brexit не вплинув негативно і на процес надання нашій державі безвізового режиму, який запрацював з 11 червня 2017 р.

Хоча експерти стверджують, що прямих наслідків цієї події нашій країні побоюватися не варто, проте опосередковано Brexit все-таки позначиться на стані української економіки. Справа в тому, що Україна нині пов'язана з Британією експортом сільськогосподарської продукції – кукурудзи, макухи, пшениці, меслин (пшениця, змішана з житом), соняшникової олії. У зв'язку з виходом з ЄС абсолютно очікуваним варіантом подальшого розгортання подій в країні ста-

не масштабна політична та економічна криза, яка потягне за собою скорочення обсягів зовнішньої торгівлі. Українські ж виробники і експортери зазначених продуктів візьмуть на себе перший удар Brexit. Сьогодні товарообіг між державами регулюється Угодою про асоціацію нашої країни з ЄС. Якщо Британія вийде з гри, українців очікує зміна умов експорту вітчизняної продукції в цю країну. Результати можуть бути невтішними для України – потенційна втрата 31,2 мільйона долларів вітчизняного експорту [5].

Якщо вихід Великобританії позначиться на стані всього Європейського Союзу, похитнувши і його економічний потенціал через скорочення товарообігу з цією державою, в нових умовах кардинально може знизитися попит на українську продукцію на європейських ринках. Так, за прогнозами експертів, економічний приріст ЄС встановиться на рівні катастрофічно низької позначки – не більше 0,3% за рік (на тлі сьогоднішніх дуже скромних 1,9%) [5]. Європейський Союз для України – це найбільший торговий партнер з 34% в структурі загальнонаціонального експорту. У підсумку економічне зростання нашої держави може дещо ускладнитися.

Водночас вихід Британії з ЄС не вплине на валютні резерви України. Як заявила глава Нацбанку Валерія Гонтарева, «фунт ніколи не був головною валютою партнерів України з питань торгівлі, а його частка в українських запасах мала» [9].

Думки щодо впливу Brexit на українських мігрантів-заробітчан неоднозначні. Потрібно зазначити, що Британія ніколи не була учасницею Шенгенської угоди та проводить самостійну візову політику. Тому масовий відтік з Великобританії громадян інших європейських країн, що працюють там легально, на думку Г.Кухалейшвілі, сумнівний [7]. Відповідно, ймовірність того, що громадяни ЄС повернуться на материк і витіснять українських заробітчан з їх робочих місць, вкрай низька. Однак, як вважає аналітик, українцям варто побоюватися можливого посилення міграційної політики Євросоюзу. Щоб не допустити повторення референдумів про вихід з ЄС в інших країнах-членах, Єврокомісії рано

чи пізно доведеться ініціювати процес закриття зовнішніх кордонів Європейського Союзу для нелегалів і біженців з регіонів, де активний ісламський екстремізм. Під удар можуть потрапити і українці, які працюють в ЄС без дозволу на роботу. Європейські уряди почнуть робити ставку не на залучення дешевої робочої сили з-за кордону, а на працевлаштування своїх громадян, звільняючи для них робочі місця на ринку ЄС, щоб знизити невдоволення євроскептиків [7].

Отже, вихід Британії з Євросоюзу може дещо ускладнити процеси євроінтеграції нашої країни, а також двосторонню торгівлю та інвестиції, які поки що здійснюються за загальними європейськими правилами. Без Сполученого Королівства політична вага прихильників тиску на Росію всередині ЄС ослабне, що в майбутньому може призвести до перегляду санкційної політики щодо РФ. Також Brexit посилить позиції євроскептиків як всередині Європейського Союзу, так і в Україні. Хоча остання втратить потужного прихильника всередині ЄС, проте позиція Сполученого Королівства щодо європейського майбутнього нашої країни та російської агресії залишатиметься незмінною. В цілому, попри можливі ризики, для України вихід Британії з Євросоюзу безпосередньо не матиме суттєвих негативних наслідків.

Список використаних джерел

1. Андреев А. Brexit: последствия для Украины [Електронний ресурс] / Александр Андреев // Актуальные комментарии. – 2016. – 28 июня. – Режим доступа: <http://actualcomment.ru/brexit-posledstviya-dlya-ukrainy-1606281907.html>
2. Белоколог О. «Brexit»: наследки для Украины, ЕС і світової політики [Електронний ресурс] / Олег Белоколог // Майдан закордонних справ. – 2016. – 21 червня. – Режим доступа: <http://www-demo.mfa.ua.org/ru/publications/brexit-naslidki-dlya-ukraini-yes-i-svitovoi-politiki>
3. Геополитические последствия брексита [Електронний ресурс] // Независимая газета. – 2016. – 22 августа. – Режим доступа: http://www.ng.ru/world/2016-08-22/101_gebreksit.html

4. Глава ЛНР: Брексит может вылечить еврозависимость Украины [Електронний ресурс] // ФБА «Экономика сегодня». – 2016. – 25 июня. – Режим доступа: <https://rueconomics.ru/181262-glava-lnr-breksit-mozhet-vylechit-evrozavisimost-ukrainy>
5. Экономические последствия Brexit для Украины [Електронний ресурс] // VITANIT COMMUNITY. – Режим доступа: <http://vitanit.com.ua/blog/ekonomicheskie-posledstviya-brexit-dlya-ukrainy>
6. Купцова А. Заложники Brexit: как выход Великобритании из ЕС повлияет на Украину, Россию и Европу [Електронний ресурс] / Алина Купцова // Обозреватель. – 2016. – 24 июня. – Режим доступа: <https://www.obozrevatel.com/politics/50942-zalozhniki-brexit-kak-vyihod-velikobritanii-iz-es-povliyaet-na-ukrainu-rossiyu-i-evropejskuyu-tsvivilizatsiyu.htm>
7. Кухалейшвили Г. Операция «Брексит»: асимметричный удар по Украине [Електронний ресурс] / Георгий Кухалейшвили // Восточный Фарватер. – 2016. – 27 июня. – Режим доступа: <https://farwater.net/politika/operaciya-breksit-assimetrichnyj-udar-po-ukraine/>
8. Попко Є.В. Юридичний зміст «Brexit» та його перспективи для України / Є.В. Попко // Право і суспільство. – 2016. – № 5, частина 2. – С. 201–204.
9. Последствия Brexit для украинской валюты и экономики [Електронний ресурс] // INKORR. – 2016. – 29 июня. – Режим доступа: <http://inkorr.com/node/3001>
10. Рябчин О. Brexit без эмоций – урок та висновки для української влади [Електронний ресурс] / Олексій Рябчин // Європейська правда. – 2016. – 29 червня. – Режим доступа: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/06/29/7051325/>
11. Яковюк І.В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму / І.В.Яковюк // Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. – Харків, 2016. – С. 25–29.
12. Brexit: последствия для Украины [Електронний ресурс] // 24news. – 2016. – 25 июня. – Режим доступа: <http://24news.com.ua/15467-brexit-posledstviya-dlya-ukrainy/>
13. Brexit plan published in government White Paper [Електронний ресурс] // BBC. – 2017. – February 2. – Режим доступа: <http://www.bbc.com/news/uk-politics-38836906>
14. Brexit: UK officially on its way out of the European Union [Електронний ресурс] // BBC. – 2017. – March 29. – Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/newsround/39257799>

15. EU Referendum: Results [Електронний ресурс] // BBC. – Режим доступу: http://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results
16. Simms B. The world after Brexit. The crucial variable is not British power but the weakness of Europe [Електронний ресурс] / Brendan Simms // NewStatesman. – 2017 – March 1. – Режим доступу: <http://www.newstatesman.com/world/europe/2017/03/world-after-brexit>
17. Umland A. What Brexit Means for Ukraine [Електронний ресурс] / Andreas Umland // Atlantic Council. – 2016. – June 27. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/what-brexit-means-for-ukraine>

*Михайло ШЕЛЕМБА,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ОСНОВНІ ДОКУМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНІВ: ОЦІНКА ТА ПОРІВНЯННЯ З КРАЇНАМИ ЄС

У статті розкриваються основні підходи до стратегічного державного програмування, яке є основою успішного економічного, соціального та національного розвитку. Проаналізовано стан реалізації реформи органів державного управління та поетапного реформування органів місцевого самоврядування. Відбувається порівняння державного управління з країнами ЄС. Виокремлені проблеми та перспективи подальшого вдосконалення системи державного управління в Україні.

Ключові слова: *державне управління, стратегічний розвиток, децентралізація, місцеве самоврядування.*

В статье раскрываются основные подходы к стратегическому государственному программированию, которое составляет основу успешного экономического, социального и национального развития. Проанализировано состояние реализации реформы органов государственного управления, а также поэтапного реформирования органов местного самоуправления. Проведено сравнение государственного управления с соответствующими институтами стран ЕС. Выделены проблемы и перспективы дальнейшего совершенствования системы государственного управления в Украине.

Ключевые слова: *государственное управление, стратегическое развитие, децентрализация, местное самоуправление.*

This article defines the basic approaches to strategic public programming which is the basis for successful economic, social and national development. The state of implementation of the public administration reform and gradual reform of local government are analyzed. There is a comparison of governance between EU countries. Issues and prospects of further improvement of governance in Ukraine are singled out.

Keywords: *governance, strategic development, decentralization, local government.*

Постановка проблеми. Система стратегічного державного програмування є основним чинником забезпечення конкурентоспроможності економіки, розвитку підних соціальних стандартів, національної безпеки країни тощо. Стратегічне програмування забезпечує формування довгострокових пріоритетів діяльності держави, узгодженість та прозорість планів всіх рівнів державної влади, реалізацію великомасштабних завдань. Якість розробки стратегічних програм обумовлює перспективи їх реалізації і перспективний розвиток держави. Стратегічні документи щодо державного управління в країні є вкрай важливими для зовнішнього та внутрішнього розуміння курсу країни, подальшої підтримки влади громадянами та тісної співпраці на міждержавному рівні.

Основні стратегічні документи реформ в державному управлінні України

Сучасна система державного управління в Україні має ознаки існуючої раніше планової системи, заснованої на високій централізації функцій та повноважень влади. Недосконала система державного управління обумовлює розвиток та посилення корупції на всіх рівнях, проблеми у всіх сферах економіки, ставлення на міжнародному ринку як до країни, яка тривалий час знаходиться у стадії трансформаційного перехідного режиму.

Деякі фахівці вказують, що в сьогоdnішніх реаліях в Україні спостерігається певне управління в різних сферах

та галузях, але відсутня система державного управління. Можна підтримати підхід В. Грановського, С. Дацюка, які зазначають, що державне управління в Україні є гібридом радянської системи та нових окремих структур управління, які існують в умовах відсутності державного плану та єдиної державної економіки, де державний сектор не є основним, але збереглося втручання держави у всі сфери [5].

Актуальність реформування в зазначеній сфері, виклики міждержавного співробітництва постійно впливали на створення різних програмних документів, націлених на певні реформи. Нинішній стан справ свідчить, що Україна і досі потребує комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. З огляду на це, на законодавчому рівні в країні в останні роки було розроблено та прийнято низку стратегічних документів, націлених на вирішення проблеми реформування державного управління. Серед них можемо виділити Стратегію реформування державного управління України на 2016–2020 роки, Концепцію державної регіональної політики, Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Стратегію сталого розвитку «Україна-2020».

Опис об'єктивної цілі стратегічних документів та оцінка можливості їх реалізації на практиці

Перераховані стратегічні документи щодо реформування державного управління України можуть бути досліджені з точки зору об'єктивності цільових орієнтирів та можливості впровадження.

У тексті Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки [18] задекларовано, що її метою є вдосконалення системи державного управління і підвищення рівня конкурентоспроможності країни. Це, на нашу думку, достатньо широке та загальне визначення. На засіданні Кабінету Міністрів України, яке відбулося 24 черв-

ня 2016 р. з приводу прийняття цього програмного документу, заявлено, що його метою є побудова системи державного управління України на основі Європейських принципів державного управління [19]. У звіті про виконання вказаної Стратегії в 2016 р., опублікованому прес-службою Кабінету Міністрів України [13], зазначається, що метою цього стратегічного документа є формування ефективної системи державного управління, здатної розробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на сталий суспільний розвиток та адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики. Зважаючи на такі неузгоджені трактування цього документа, слід у більшій мірі орієнтуватись на достатньо широкі загальні положення та виходити із основних напрямів реформування.

Оцінка можливостей реалізації Стратегії, на нашу думку, може бути проведена за дослідженням перспектив основних напрямів реформування, визначених в цьому документі. Серед яких: 1) здійснення формування і координації державної політики; 2) проведення модернізації державної служби та управління людськими ресурсами; 3) забезпечення підзвітності органів державного управління (впровадження прозорості роботи, вільного доступу до публічної інформації, організація системи органів державного управління з чітким визначенням підзвітності, забезпечення можливості судового перегляду рішень); 4) надання адміністративних послуг (впровадження стандартів надання та гарантії щодо адміністративних процедур, якості адміністративних послуг, електронне урядування); 5) управління державними фінансами (забезпечення адміністрування податків, підготовка та виконання державного бюджету, управління системою державних закупівель, управління внутрішнім аудитом, обліком та звітністю, зовнішнім аудитом).

За цими напрямками в Стратегії визначені всі достатньо реальні можливості реалізації. Визначається, що всі заходи з реалізації стратегії заплановано фінансувати протягом 2016–2020 років за рахунок коштів державного бюджету та

інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі за міжнародної фінансової допомоги. Якщо оцінювати найбільш перспективні напрями Стратегії, впровадження яких мало місце в 2016 р. і схвально оцінювалось споживачами послуг публічних органів, то це, зокрема:

- процедури надання адміністративних послуг. Протягом 2016 р. в Україні спостерігалось більш стандартизоване, налагоджене надання послуг в адміністративному секторі, більшість органів державної влади на різних рівнях перейшли на електронне адміністрування, що додало зручності та швидкості до інформаційного забезпечення споживачів;
- управління державними фінансами в сфері забезпечення адміністрування податків. Внаслідок реформування спостерігається швидкий перехід податкових органів всіх рівнів, соціальних служб на електронне управління, в цих структурах значно зросла швидкість та якість обслуговування осіб.

У Стратегії вказано на такий напрям реформування, як поліпшення державних закупівель, що є складовою управління державними фінансами. Відповідні органи протягом 2016 р. постійно звітували про економію бюджетних грошових коштів внаслідок використання системи державних закупівель ProZorro.

Достатньо широкого публічного інтересу набув такий напрям Стратегії, як проведення модернізації державної служби та управління людськими ресурсами. Уряд країни в цьому контексті декларує створення так званих «команд реформаторів», які працюють у кожному міністерстві, відомстві і здійснюють реформи постійно. Необхідно відмітити ще одну позитивну перспективну ознаку цього напрямку – це визначення відповідальних осіб, які здійснюють керівництво реформами.

Слід відмітити позитивні зрушення за таким напрямом стратегії, як забезпечення підзвітності органів державного управління. Особливо слід відмітити досягнення щодо забез-

печення вільного доступу до публічної інформації. Як приклад, в 2016 р. було забезпечено вільний доступ до е-деклараций на сайті Єдиного державного реєстру декларацій [7].

Можна констатувати, що Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки заслуговує на достатньо високу оцінку щодо її практичної реалізації.

Основною метою, яка була задекларована Концепцією державної регіональної політики [10], є створення умов для збалансованого, динамічного соціально-економічного розвитку України і її регіонів, поліпшення рівня життя населення, забезпечення дотримання державних соціальних стандартів для громадян, незалежно від їх місця проживання, поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення рівня ефективності використання потенціалу регіонів, вдосконалення дієвості управлінських рішень, оптимізації роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Це, на нашу думку, достатньо розширене визначення мети державної регіональної політики країни. І, відповідно, якщо брати до уваги, що вказана Концепція є чинною на сьогоднішній день, можна було б рекомендувати уточнити головну мету як бажаного орієнтиру в перспективі і виділити найбільш пріоритетні завдання з огляду на проблеми в сфері регіональної політики країни. Достатньо вдале трактування мети цієї Концепції запропоновано М. Багметом, В. Лисовським. Ці автори зазначають, що метою Концепції державної регіональної стратегії України виступає створення умов для динамічного, збалансованого, сталого соціально-економічного поступу України від розвинутих регіонів до розвиненої країни [1, с.382].

Можна зауважити, що прийнята в 2001 р. Концепція була першим в історії України системоутворюючим концептуальним документом, який декларував впровадження соціально орієнтованої державної регіональної політики. Зокрема, передбачалось поліпшення рівня добробуту населення, підвищення соціально-економічного стану як країни в цілому, так і за регіонами, використання уніфікованих соціаль-

них стандартів для громадян країни, незалежно від місця їх проживання (столиця, регіони) тощо. Також цим документом декларувались потреби регіонів у сталому розвитку на одному рівні із загальнодержавним розвитком.

За твердженням багатьох дослідників, незважаючи на те, що від прийняття цієї Концепції пройшло багато часу, велика частка програмних заходів так і не була впроваджена [4, с.291]. Хоча існують важливі інституційні напрями роботи, які були реалізовані.

Державною Стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року [6] (скорочено ДСРР-2020) визначено такі цілі державної регіональної політики до 2020 року: підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток; ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку. Треба відзначити, що цілі ДСРР є чіткими, конкретними, зрозумілими. Цей документ враховує базові тенденції і динаміку соціально-економічного, управлінського та просторового розвитку регіонів України, перспективи їх модифікації, визначає стратегічні пріоритети і базові цілі регіонального розвитку в Україні, індикатори та механізми їх успішної реалізації на період до 2020 року. ДСРР-2020 передбачає створення дійового інституційного підґрунтя для стимулювання регіонального розвитку, узгодження стратегічних пріоритетів розвитку регіонів України із стратегічними пріоритетами регіонального розвитку країн ЄС як чинника прискорення євроінтеграції [2, с.42].

Як зауважують дослідники, прийняття ДСРР-2020 забезпечило успішне запровадження в Україні дійових координаційних механізмів щодо узгодження процесів розробки та реалізації державної регіональної політики [2, с.43]. Реалізація цілей, визначених в програмному документі, є достатньо можливою в перспективі. Координацією виконання ДСРР-2020 займається Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку, створена Постановою Кабінету Міністрів України від 05.09.2012 № 827, діяльність якої

орієнтована на забезпечення узгоджених дій місцевих та центральних органів виконавчої влади в процесі прийняття та виконання рішень у сфері державної регіональної політики, соціально-економічного розвитку регіонів, певних територій. Ця комісія успішно виконує програмні плани щодо доопрацювання та винесення на розгляд до Верховної Ради України законопроекту «Про засади державної регіональної політики» (прийнятий в 2015 р.), узгодження основних положень цього законопроекту з положеннями ДСРР-2020 і положеннями інших нормативно-правових документів, які регулюють розробку та впровадження державної регіональної політики в Україні тощо. Також сприяє досягненню визначених цілей ДСРР-2020 робота Ради регіонів, яка визначає взаємодію органів державної влади центрального та місцевого рівнів і органів місцевого самоврядування. Цей орган з часом довів спроможність ефективно впливати на формування й реалізацію державної політики.

Основна мета Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [11] – це визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для формування та підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання доступних та високоякісних публічних послуг, розвиток інститутів прямого народовладдя, забезпечення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідних територіях, узгодження інтересів між державою та територіальними громадами. Ця Концепція була уточнена 22.09.2016 р. згідно із Розпорядження Кабінету Міністрів України [14]. Кабінетом Міністрів України було затверджено нову редакцію плану заходів щодо реалізації цієї Концепції. Цей захід сприятиме оновленню завдань, строків їх реалізації, виконавців визначених завдань для подальшої реалізації положень Концепції. Серед позитивних аспектів нововведень слід відмітити те, що в новому плані є: чітко визначені відповідальні особи та строки виконання; передбачається здійснення відповідних

змін у сферах освіти, охорони, здоров'я, соціального захисту; визначається правове регулювання з ключових питань розвитку, а саме, визначення статусу старост, посилення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування щодо прийняття неправомірних рішень, розширення переліку послуг, які надаються ЦНАП тощо. В цілому, за твердженням фахівців, цей оновлений план реалізації Концепції повинен сприяти прискоренню здійснення децентралізації в країні [12]. Як Концепція, так і оновлений план її реалізації є чіткими, досяжними щодо впровадження. Основні ознаки Концепції, на нашу думку, це соціальна орієнтованість та впровадження децентралізації, як основи успішного розвитку територій в Україні.

Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [20] націлена на впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід держави на провідні позиції у світі. Тобто це чітка мета, яка включає два напрями, зокрема впровадження європейських стандартів життя та конкурентоспроможність країни. Незважаючи на чітке цільове орієнтування, сама Концепція, за справедливим твердженням фахівців, не є ґрунтовною, в ній не прописано концепту соціально-економічного розвитку України на наступні п'ять років, а визначено перелік реформ, які пропонується провести в країні. Як вказують дослідники, цей документ з низкою необхідних програм та реформ не визначає шляхів економічного зростання та виходу з кризи в державі, а є просто декларацією намірів [15].

У вказаній Стратегії виділено чотири вектори розвитку держави, якими передбачено реалізацію 62 реформ. Хоча, як зауважують аналітики, в Указі Президента «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» зазначається, що кількість та зміст реформ та програм розвитку країни можуть бути змінені з огляду на процес реалізації [17]. Відповідно це свідчить про те, що у випадку, коли певні реформи не будуть мати успіху, будуть змінені деякі пріоритети.

Зважаючи на об'єктивність критичних оцінок можемо зауважити, що досліджувана Стратегія має в більшій мірі

декларативний характер, низку програмних аспектів, які навіть поверхово видаються недосяжними, та не дає чіткої та досяжної програми для втілення добре сформульованої мети щодо підняття рівня життя до європейських норм і підвищення конкурентних позицій як держави в цілому, так і її регіонів.

Реформи державного управління та децентралізація. Оцінка та порівняння з країнами ЄС (тематичні дослідження)

Сучасні реформи державного управління України достатньо велику увагу приділяють проблемі впровадження децентралізації. Як свідчать науково-дослідницькі матеріали, на сьогоднішній день у практиці країн ЄС виділяють такі види децентралізації: технологічну (освоєних технологій та інформаційних технологій), урядову (територіальну, адміністративну), фіскальну, економічну або ринкову, екологічну та ідеологічну (лібертаріанську соціалістичну і вільного ринку) [9, с.4].

Щодо ідеологічної децентралізації можна зауважити, що Україна обрала напрям вільного ринку. Технологічна децентралізація в країні здійснюється як із використанням освоєних технологій, так й інформаційних технологій. Як приклад використання інформаційних технологій може виступати широке впровадження е-урядування.

В Україні на нинішньому етапі найбільш гостро стоїть питання урядової децентралізації, особливо в розрізі таких її видів, як адміністративна та територіальна. Також актуальними є фіскальна та економічна децентралізація, але вони знаходяться в залежності від вказаних вище основних видів цього процесу в державному управлінні.

В країнах ЄС з кінця ХХ ст. почалось переорієнтування політичних курсів у напрямі децентралізації на регіональних та місцевих рівнях, на яких потенціал горизонтальної взаємодії і ступінь розуміння фактичних проблем більш ви-

сокий, аніж на найвищому державному рівні. Головною метою у децентралізації стало чітке визначення місця регіонів у світовій економіці та сприяння розвитку економічних секторів, які характеризувались найвищим потенціалом і могли підтримувати функціонування інших секторів. Вказані тенденції було посилено нововведеннями у системі публічного управління в цілому, переходом від централізованих підходів і уніфікованих політик до диференціації, делегування і комплексних форм організації [3, с.12].

Цікавим є досвід Франції у адміністративній та територіальній децентралізації. А саме, цей процес обумовив: розподілення повноважень між державною владою на вищому рівні та місцевими органами влади; поділ функцій між різними адміністративними рівнями; кожен з децентралізованих рівнів управління отримав більшу автономію, але почав нести більший рівень відповідальності за власні дії та рішення; надання адміністративних послуг населенню стало більш якісним та успішним [16, с.51].

Аналізуючи зарубіжний досвід, можна зауважити, що основним та визначальним аспектом у розробці реформ в країнах ЄС щодо децентралізації влади було максимально можливе залучення громадськості до обговорення та вироблення політики державного управління. Це дало змогу всебічно зрозуміти потреби громадян у змінах, забезпечувало успішну реалізацію та підтримку реформ серед населення.

Щодо українських реалій зазначимо, що питання адміністративної децентралізації в країні отримало значний поштовх завдяки прийняттю Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки. А саме, в першому напрямі Стратегії, який передбачає формування і координацію державної політики, регламентується делегування права прийняття рішень від Кабінету Міністрів України міністерствам та центральним органам виконавчої влади. Тобто завдяки реформам в Україні спостерігається певна зміна орієнтирів і надання органам публічної адміністрації, які в більшій мірі, аніж вище керівництво, ознайомлені з

проблемами в певних галузях, приймати відповідні управлінські рішення.

Територіальна децентралізація є важливою проблемою в реформуванні державного управління в Україні. Дослідження програмних документів в розрізі територіальної децентралізації влади свідчить, що масштаб зобов'язань, визначених в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, був достатньо великим. При цьому подальші дії Кабінету Міністрів України (прийняття Плану дій Уряду «Відновлення України» від 03.09.2014 р., Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 11.12.2014 р., План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 22 вересня 2016 р.) фахівці вважають достатньо непослідовними [8]. В Коаліційній угоді (Партія «Блок Петра Порошенка», Політична партія «Народний фронт», Політична партія «Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка і Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина») було представлено чіткий перелік заходів та завдань стосовно реалізації реформування місцевого самоврядування, але в ній не визначались конкретні критерії виконання, що свідчить про складність здійснення контролю щодо виконання реформи. В Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» не міститься чітких часових меж та інструментарію проведення заходів децентралізації в країні. Відповідно, можна констатувати, що цілі, визначені в програмних документах в контексті децентралізації в Україні можуть бути не досягнуті.

Було виявлено, що основні документи швидкого (стратегічного) розвитку України в значній мірі орієнтовані на європейську інтеграцію, економічне зростання, збереження територіальної цілісності країни, забезпечення належних соціальних стандартів життя, захист основоположних прав та свобод людини. Як показує аналіз:

- в цих документах відсутній єдиний підхід щодо визначення переліку найбільш пріоритетних реформ,

які б забезпечили захист від економічної кризи, яка набуває з часом все більших масштабів. При цьому першочергові реформи згідно із дослідженими програмними документами здійснюються в «пожежному режимі» без реального узгодженого плану дій, хоча і за наявності окремих програмних документів. Фахівці вказують, що причинами вказаної ситуації є: відсутність консолідованого підходу влади, відсутність політичної волі щодо реалізації реформ, традиційний підхід створювати декларативні проектні документи тощо;

- непослідовність та неузгодженість нормативно-правового забезпечення;
- брак відповідальності з боку кадрів органів влади на всіх рівнях. Ця відповідальність закріплена тільки декларативно, але такі заходи не знаходять підтримки населення, не підтверджують фактичної можливості настання відповідальності уповноважених осіб держави за помилки та неправомірні рішення, дії. Відповідно, це впливає на неприйняття реформ в громадському секторі;
- координація дій всіх органів влади на різних рівнях задекларована, але є дуже складною, що утруднює реалізацію реформ.

Розглянуті вище програмні документи можуть на сьогоднішній день бути виконані, хоча і частково. Для цього слід:

- по-перше, консолідувати підходи влади на всіх рівнях до визначення уніфікованого переліку першочергових реформ щодо швидкого (стратегічного) розвитку України;
- по-друге, в цих документах потрібні корективи щодо цілей, напрямів, механізму реалізації. Всі програмні документи повинні бути узгодженими між собою, повинні бути відсутні декларативні і недосяжні аспекти;
- по-третє, для вироблення реальних програмних цілей та напрямів стратегічного розвитку країни необхідно

залучати населення, реально вивчати громадську думку, висвітлювати результати опитувань і рішення щодо вироблення стратегії та схвалення її громадянами;

- по-четверте, процес децентралізації для його повного прийняття по всій країні може бути реалізований на певних територіальних одиницях. Це повинно висвітлюватись у ЗМІ, результати стосовно подальшого впровадження в регіональному вимірі потрібно оприлюднювати та аналізувати.

Висновки. Досліджено основні програмні стратегічні документи які стосуються реформування державного управління в Україні (Стратегію реформування державного управління України на 2016–2020 роки, Концепцію державної регіональної політики, Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»).

Аналіз показав основні позитивні аспекти та недоліки цих документів. Виявлено необхідність подальшої роботи щодо узгодження переліку основних найбільш необхідних реформ, які б забезпечили ефективний перехід від закритого централізованого управління в бік децентралізації влади як на місцях, так і серед гілок влади різних рівнів, вихід з фінансової кризи, гідні соціальні стандарти.

Список використаних джерел

1. Багмет М. Загальні проблеми регіональної політики держави: сутність та зміст / М.Багмет, В.Лисовський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2005. — Вип. 7. — С. 382–390
2. Білик Р.Р. Завдання удосконалення інституційно-правового забезпечення регіональної політики в Україні / Р.Р. Білик // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2014. — № 4. — С. 40–45.
3. Величко В.О. Децентралізація влади: міжнародний досвід / В.О. Величко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. — 2014. — Вип. 28. — С. 12–22.

4. Гавура В.О. Аналіз законодавчого забезпечення конкурентоспроможності регіонів України / В.О. Гавура // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 5. – Т. 2. – С. 291–295.
5. Грановский В. Заметки о реформе государственного управления в Украине / В. Грановский, С. Дацюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uis.kiev.ua/discussion/state_management.html
6. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
7. Єдиний державний реєстр декларацій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://public.nazk.gov.ua/>
8. Єрмолаєв А. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування в Україні / А. Єрмолаєв, В. Лупацій, В. Потапенко, І. Клименко та інші. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/new/528>
9. Захарова О.В. Впровадження зарубіжного досвіду децентралізації управління: методичні матеріали / О.В. Захарова, В.В. Баштанник, А.П. Василюшина. – Дніпропетровськ, 2015. – 23 с.
10. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>
11. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
12. Оприлюднено оновлений план заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/3368>
13. Отчет о выполнении в 2016 году Стратегии реформирования государственного управления на 2016–2020 гг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=249778239&cat_id=244843950
14. План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в

- Україні, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 688-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249350402>
15. Профанація або Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nru.org.ua/blogs/bloh-vasylia-kuibidy/1503-profanatsiia-abo-pro-stratehiuu-staloho-rozvytku-ukraina-2020>
 16. Роман В. Досвід децентралізації та деконцентрації влади країн ЄС / В. Роман // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 2. – С. 51–58.
 17. Росохата Д. Стратегія сталого розвитку 2020: реальний план чи політична декларація? (частина 1) / Д. Росохата. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/strategiya-stalogo-rozvitku-2020-realniy-plan-chi-politichna-deklaratsiya-chastina-1/>
 18. Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>
 19. Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки, засідання Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249140701&cat_id=246711250
 20. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», затверджена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Юрій КОПИНЕЦЬ,
старший викладач кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МІГРАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЄВРОПИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядається питання сучасних міграційних процесів в Європейському Союзі. Особлива увага присвячена умовам та особливостям самого процесу міграції як феномену кінця ХХ – початку ХХІстст., адже сьогодні ми спостерігаємо безпрецедентні масштаби руху міграційних потоків у країни Європейського Союзу.

Ключові слова: міжнародна міграція населення, Європейський Союз, інтеграція, політичний притулок.

The article deals with the issues of modern migration processes in the European Union. Particular attention is paid to the conditions and peculiarities of the very process of migration as a phenomenon of the end of the 20th - the beginning of the XXI century, as today we are witnessing an unprecedented scale of migration flows into the European Union.

Keywords: international migration of the population, European Union, integration, political asylum.

У сучасному світі міжнародна міграція стає однією з найпотужніших рушійних сил, яка формує не лише контури глобальної економіки і політики, але й соціокультурний ландшафт майбутнього. З одного боку, міграційні процеси є результатом вступу окремих суспільств і національних економік у глобальні відносини, з іншого – вони можуть розглядатися як фактори подальших соціальних перетворень

у країнах, що приймають мігрантів, і у країнах їх виїзду. Причому динаміка міграційних процесів свідчить, що найближчими десятиліттями рухливість населення збільшуватиметься в обсягах, ставатиме дедалі різноманітнішою у своїх соціальних і культурних характеристиках.

Щорічно мільйони людей перетинають державні кордони в пошуках нового місця проживання або роботи, з метою навчання або різного виду стажувань, на відпочинок або лікування, рятуючись від політичних, національних, расових та іншого роду переслідувань або екологічних лих. Ці та інші види міграційного руху часто об'єднуються в поняття міжнародна міграція населення, яка в наш час набула справді глобального характеру і зачіпає практично всі країни світу.

В умовах розвитку глобальної економіки, політичних змін, поглиблення нерівності країн за добробутом, війнами, екологічними катастрофами та іншими явищами міжнародна міграція постала як комплексна глобальна проблема, що торкається інтересів усіх країн світу, незалежно від того, чи це країни походження, транзиту або місця призначення міграційних потоків. На глобальному рівні міжнародна міграція все більше сприймається як невід'ємна частина процесу глобального розвитку.

З падінням «залізної завіси» можна говорити про глобальний характер міжнародної міграції населення. Ці процеси змінюють сформовані механізми міграційної політики на міжнародному рівні [1].

Масова міграція як у межах ЄС, так і з третіх країн породила необхідність розроблення політики інтеграції задля повноцінної участі іммігрантів у житті суспільства. Держави-члени ЄС обрали різні підходи до інтеграції, і наразі, після кількох десятиліть застосування, можна робити певні висновки щодо їхньої ефективності.

Свобода пересування осіб сьогодні сприймається як невід'ємна складова європейського громадянства, адже виявляється фундаментальним принципом права Європейського Союзу. Інтенсифікація глобальних міжнародних мі-

грацій сьогодні повною мірою спостерігається особливо на Європейському континенті, адже з 232 млн земель, або 3 % світового населення, що проживають не в тих країнах, де вони народилися, тобто є мігрантами, більшість перебуває в Європі [2, с. 4]. Зазначене зумовлює визначення об'єктивних меж та реальне забезпечення цього права і гостро ставить перед нами потребу ґрунтовного осмислення та вирішення низки суттєвих політичних, економічних, правових та безпекових проблем.

Загальні правові засади вільного руху осіб визначають положення Договору про Європейський Союз (ДЄС) та Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Так, в ч.2 ст. 3 ДЄС передбачено, що: «Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю» [2, С.8]. Ч. 2 статті 67 ДФЄС закріплює положення щодо забезпечення Союзом відсутності контролю осіб на внутрішніх кордонах та формування спільної політики притулку, імміграції та контролю на зовнішніх кордонах на основі солідарності держав-членів та справедливого ставлення до громадян третіх країн [3, С.57].

Проте необхідно зазначити, що свобода пересування осіб в Євросоюзі в широкому контексті складається із кількох блоків правових норм:

1) норми, що регулюють свободу пересування громадян Євросоюзу (статті 18–25 ДФЄС, Директива 2004/38/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року);

2) норми, що регулюють свободу пересування робітників, а також членів їх сімей (статті 45–48 ДФЄС, статті 28–30 Договору про ЄП, Регламент ЄС 492/2011; Директива 2004/38/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року, Регламент 1251/70, Директива Ради 2003/86/ЄС і т. д.);

3) норми, що регулюють пересування осіб з третіх держав на території Євросоюзу (статті 67–76, 77–80, 81–89 ДФЄС,

Директива Ради 2003/86/ЄС, Директива Ради 2003/109/ЄС, Директива Ради 2005/71/ЄС, Регламент Ради (ЄС) № 859/2003, Регламент Ради № 1030/2002, Директива щодо умов в'їзду та проживання громадян третіх держав з метою працевлаштування на посади, що потребують високої кваліфікації і т. д.);

4) Шенгенські договори, інкорпоровані Лісабонським договором у ДФЄС, та їх право (статті 67–76 ДФЄС) [4, С.108].

Зосереджуючи свою увагу саме на міграційній політиці, необхідно наголосити, що вона лише поступово і з великими труднощами стала предметом спільних зусиль в рамках ЄС. У 1980-ті рр. інтеграція, міграційні питання вирішувалися здебільшого шляхом неформальних міжурядових відносин, у 1990-ті – набули формалізованих форм, і лише після 1999 р. розпочався період розробки і запровадження єдиної для ЄС міграційної політики і практики.

Важливим і якісно новим кроком у регулюванні міграційних процесів було підписання 1992 р. Договору про створення Європейського Союзу (Маастрихтської угоди). Політика у сфері притулку, правила перетину зовнішніх кордонів і контролю на них, імміграційна політика (умови в'їзду, перебування, проживання, об'єднання сімей, працевлаштування іноземців, запобігання несанкціонованій імміграції) були кваліфіковані Маастрихтською угодою як такі, що становлять спільний інтерес і мають вирішуватися на міжурядовій основі. Міграційні питання все ще залишалися в компетенції окремих країн. Більше того, у Маастрихтській угоді зазначалося, що ніщо не перешкоджає урядам застосовувати заходи, які вони вважають необхідними, з метою контролю над імміграцією з третіх країн, запобігання злочинності і контрабанді.

Значним кроком у формуванні єдиного європейського міграційного простору було створення шенгенської зони, основою якої стало підписання 19 червня 1990 року Конвенції про застосування Шенгенської угоди, що набрала чинності 26 березня 1995 року [5, С.216].

Вона забезпечує тісну співпрацю 32 країн, що приєдналися до Дублінської угоди. Серед них – усі країни-учасни-

ці ЄС, а також Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн та Швеція. На відміну від Амстердамського договору, який обмежується необхідністю визначення мінімальних стандартів у сфері притулку та щодо біженців, Лісабонський договір 2007 р. (набрав чинності 1 грудня 2009 р.) розширює перелік заходів, необхідних для створення спільної європейської системи притулку, серед яких, зокрема, спільні процедури надання й позбавлення одноманітного статусу притулку чи додаткового захисту; критерії та механізми визначення держави-члена, відповідальної за розгляд звернень про притулок чи додатковий захист.

Взагалі, особливо в умовах сьогодення, гармонізація процедур притулку має першочергове значення для формування спільної європейської системи притулку. По-перше, спільні процедури запобігають вторинному руху шукачів притулку, а по-друге, усувають дискримінацію, спричинену різними умовами розгляду заяв та надання того чи іншого статусу захисту.

На сьогоднішній день ми можемо казати про європейську міграційну кризу, яка розпочалася у 2015 році і являє собою гуманітарну катастрофу, викликану масовим напливом мігрантів у Європу із захоплених війнами країн Африки та Близького Сходу. Можливо стверджувати, що ця криза являє собою найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни, адже за 7 місяців 2015 року в Європу прибуло більше 300 тисяч мігрантів, з них понад 100 тисяч – у липні. Відсутність прозорих правил прийому та неконтрольоване переміщення біженців призводять до численних людських жертв на шляху до Європи та в Європі.

Для порівняння необхідно коротко висвітлити історію міграційних напливів біженців до ЄС. Так, наприклад, події «Арабської весни», війна в Сирії викликали додаткові потоки біженців у Європу. Кількість клопотань про надання захисту, поданих в ЄС-27 в 2001 р., становила 425 тис., скоротилася до 200 тис. в 2006 р., проте знову зросла в 2012 р., сягнувши 335 895. В 2013 р. шукачів притулку було майже на сто тисяч

більше, ніж попереднього року, – 434160 тис., що було максимальним показником до міграційної кризи 2015 [2, С.8].

З початком європейської міграційної кризи окремі країни ЄС стали відчувати надмірний тиск на свої кордони, адже деякі держави, що формують зовнішні кордони ЄС, припинили реєстрацію через неможливість прийняти відповідну кількість біженців. Все це говорить про неспроможність Дублінської угоди ефективно регулювати питання надання притулку.

Через нерівномірний розподіл мігрантів у Європейському Союзі і надмірне навантаження на Італію та Грецію з'явилась можливість застосування ч. 3 ст. 78 Лісабонського договору (Treaty of Lisbon), що стало частковим вирішенням означеної проблеми. Ця стаття передбачає, що у випадку, якщо один чи більше членів ЄС зіштовхнулися з надзвичайною ситуацією, пов'язаною з напливом громадян третіх країн, Європейська Рада за пропозицією Європейської Комісії може вжити запобіжних заходів [6]. Тому ЄС розробив принцип квотного розподілу мігрантів, виходячи з таких показників: кількість населення країни-члена (40 %), сукупний розмір ВВП (40 %), кількість звернень за отриманням статусу біженця протягом 2010–2014 років (10 %), показник безробіття (10 %).

Комісія поставила перед собою мету зробити участь у програмі переміщення обов'язковою для всіх країн-членів, крім Великобританії та Ірландії, які мають право відмовитися від розподілу мігрантів, відповідно до застережень до європейських договорів. Данія, згідно із застереженнями до Лісабонського договору, взагалі не братиме участі в розподілі.

Щоб попередити переїзд з бідніших країн ЄС до заможніших, Європейська Комісія пропонує здійснювати розселення тільки за умови, що особа (біженець) погодилася з заборонаю змінювати країну проживання протягом п'яти років, а також позбавити біженців можливості легалізації в інших країнах ЄС та доступу до соціальних прав. Для тринадцяти країн-членів квотний принцип розподілу бі-

женців означає значне збільшення кількості мігрантів. Тому багато з них наразі відкидають такий механізм, намагаючись додати до чотирьох показників, запропонованих Європейською Радою, свої суб'єктивні [6].

Всі види міжнародної міграції населення умовні і тісно переплітаються один з одним. Основна роль в сучасній міжнародній міграції населення належить трудовій міграції. Характерна закономірність сучасної міжнародної міграції населення – постійне збільшення її масштабів, залучення в світовий міграційний процес населення практично всіх країн світу.

На сучасному етапі світове співтовариство переходить до координації зусиль багатьох країн для розв'язання гострих ситуацій і колективного регулювання міграційних потоків. Організаційно-інституційні, нормативно-правові та фінансові механізми регулювання, створені в минулі роки на глобальному (в рамках ООН та інших організацій), регіональному (регіональні економічні організації) і національному (в основному промислово розвинені країни) рівнях, дозволяють поступово послаблювати гостроту в сфері міжнародної міграції населення і нормалізувати міграційні потоки.

У перспективі ЄС повинен впровадити загальний та обов'язковий механізм перерозподілу мігрантів у випадку повторення міграційної кризи. Такий механізм мав би вже діяти відповідно до Директиви тимчасового захисту (Temporary Protection Directive), прийнятої у відповідь на гуманітарну кризу, спричинену війною в колишній Югославії. Проте ЄС наразі утримується від її впровадження. Узагальнюючи, важливо підкреслити, що відсутність одностайного врегулювання Союзом питань надання притулку веде до неможливості легальних способів міграції в ЄС, що стає, в свою чергу, першопричиною організованої злочинності в сфері міграції. На сьогоднішній день владнання нелегальної міграції та вимушеного переселення можливе не тільки шляхом удосконалення правового врегулювання в рамках Союзу, а й глибшої співпраці з країнами-партнерами, розташованими в регіоні Європейської політики сусідства.

Список використаних джерел

1. Вишне夫斯基 А. Постсоветское демографическое пространство: Восточная Европа или интегративная часть Европы / А. Вишне夫斯基 // *Мировая экономика и международные отношения*, 2008, №5. – С.122–127.
2. Малиновська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2014. – 48 с.
3. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / за заг. ред. М. В. Буроменського. – Х.: Право, 2015. – 328 с.
4. Мушак Н. Б. Свобода пересування осіб як одне із фундаментальних прав громадян Європейського Союзу / Н.Б. Мушак // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – Київ: Ін-т міжнар. відносин, 2013. Вип. 117, Ч. 1. – С. 105–113.
5. Макаруха З Гармонізація процесуального права притулку в рамках ЄС / З. Макаруха // *Вісник Академії правових наук України*. – 2010. – № 1. – С. 215–225.
6. Солодько А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики // *Довідкова інформація офіційного сайту Аналітичного центру CEDOS* / А. Солодько, А. Фітасова [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/migration/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>.

Катерина ПОПОВИЧ,
*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

БРЕХІТ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Розглядаються деякі правові аспекти виходу Сполученого Королівства зі складу Європейського Союзу. Проведено короткий аналіз правового забезпечення Брекзиту, зокрема статті 50 Договору про Європейський Союз.

Ключові слова: *Брекзит, стаття 50, Договір про Європейський Союз, Директива Європейської Ради.*

Рассматриваются некоторые правовые аспекты выхода Объединенного Королевства из состава Европейского Союза. Проведен короткий анализ правового обеспечения Брекзита, в частности статьи 50 Договора о Европейском Союзе.

Ключевые слова: *Брекзит, статья 50, Договор о Европейском Союзе, Директива Европейского Совета.*

Some legal aspects of United Kingdom's withdrawal from the European Union are examined. The Brexit legal base, inter alia Article 50 of the Treaty on European Union is analyzed.

Keywords: *Brexit, Article 50, The Treaty on European Union, European Council guidelines.*

Відколи Велика Британія у 1973 році вступила до Європейського економічного співтовариства (далі – ЄЕС) [1], у британській політиці завжди мали місце євроскептичні позиції: вже у 1975 році – перший референдум щодо залишення ЄЕС [2, с. 25], пізніше – гучна заява тодішнього прем'єр-міністра Маргарет Тетчер “I want my money back” [3], далі у 1992 році – “opt out”¹

¹ Output (англ. – відхилення, відмова) – положення, стан, в якому член групи обирає не приєднуватися або бути залученим до певної діяльності, заходів [11].

із Економічного та Валютного Союзу [4], а також подальші “opt outs” із Шенгенської угоди у 1997 році [5], із Хартії основних прав людини у 2007 році [6] та із Простору свободи, безпеки та справедливості у 2013 році [7], а сьогодні, як логічна кульмінація євроскептицизму – Brexit¹ (далі – Брексит) [8, с. 131].

23 червня 2016 року громадяни Сполученого Королівства створили унікальний прецедент в історії розвитку об'єднаних держав, віддавши свої голоси за вихід Великої Британії зі складу Європейського Союзу (далі – ЄС) [9]. Безумовно, такий прецедент змінює хід еволюційних взаємовідносин не лише між європейськими державами, однак впливає також і на геополітичне становище як Великої Британії, так і Європейського Союзу та беззаперечно підлягає правовому регулюванню у різних площинах: національній, наднаціональній та міжнародній.

Передусім правовою підставою для виходу держави-учасниці зі складу ЄС є стаття 50 Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС)² [10]. До підписання Лісабонських договорів така можливість не була нормативно забезпеченою. Стаття 50 ДЄС передбачає право держави-учасниці на вихід зі складу ЄС та його процедуру, однак не встановлює жодних матеріально-правових умов, за яких держава-учасниця буде здатною застосувати це право [13, с. 3]. Стаття 50 також не містить вимог щодо обґрунтування причин рішення щодо виходу або необхідності схвалення та акцепту іншими державами-учасницями [14, с. 5]. Окрім цього, стаття не забезпечує встановлених умов щодо виходу відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [15, с. 10], а ДЄС все ж таки за правовою природою є міжнародним договором. Єдиною вимогою, яку визначає

¹ Brexit (Britain + exit (англ. – вихід)) – термін, який використовується для скороченого позначення виходу Великої Британії із складу ЄС [11].

² Цікавим є той факт, що автором цієї статті є колишній британський дипломат лорд Керр Кінлохард [12].

стаття 50, є те, що вихід зі складу організації повинен відбуватися «в унісон із конституційно-правовими приписами держави» [10]. Однак, для Сполученого Королівства, яке не має єдиної кодифікованої писаної конституції, така диспозиція статті не є чіткою та вимагає окремих правових процедур.

Наступним кроком у процесі Брекзиту, згідно із п. 2 ст. 50, є нотифікація до Європейської Ради стосовно намірів залишити ЄС, яку президент Європейської Ради вже отримав 29 березня 2017 року від голови уряду Великої Британії [16]. Повноваження прем'єр-міністра щодо нотифікації визначає Білль Європейського Союзу (Нотифікація про вихід), схвалений Палатою громад [17]. Разом з тим стаття 50 не встановлює жодних вимог щодо форми нотифікації та не містить припису щодо строків подачі повідомлення з моменту реалізації права щодо виходу, вказаного у п. 1.

З моменту офіційного отримання листа щодо залишення Європейського співтовариства «на підставі Директиви Європейської Ради Союз доходить згоди щодо подробиць із державою та підписує угоду, умови якої будуть враховуватися в рамках майбутніх відносин між Союзом та державою» [10]. 29 квітня 2017 року Європейська Рада опублікувала Директиву відповідно до ст. 50 ДЄС згідно із нотифікацією, отриманою від Сполученого Королівства [18]. Цією Директивою затверджується період переговорів та кінцевий термін виходу Британії зі складу ЄС, яким є 29 березня 2019 р., тобто через 2 роки з моменту офіційного повідомлення про вихід згідно із ст. 50 ДЄС [18; 10]. Разом з тим, стаття 50 встановлює, що «угода укладається відповідно до статті 218 Договору про функціонування Європейського Союзу» [10], положення якої, у свою чергу, передбачають домовленість та підписання договорів із третіми країнами та міжнародними організаціями. Тобто ЄС повинен укласти договір з Великою Британією як з третьою державою, яка на момент укладення договору залишається державою-учасницею.

У випадку, якщо сторони не укладуть угоду до відповідно встановленого терміну, установчі договори втрачають силу на

території держави-учасниці. Проте п. 3 ст. 50 ДЄС встановлює також можливість пролонгації терміну процесу переговорів, у випадку, якщо «Європейська Рада у погодженні із відповідною державою одногосно вирішить його продовжити» [10]. Цим пунктом також визначено, що «Договори застосовуються на території зацікавленої держави до дня вступу в дію Угоди щодо виходу» [10]. Положення цього пункту, як і всієї статті у цілому, безумовно повинні стати предметом тлумачення Суду Європейського Союзу, оскільки, по-перше, стаття не визначає конкретних підстав для подовження терміну дії статті у частині періоду перемовин щодо виходу зацікавленої держави-учасниці. По-друге, норми права Європейського Союзу не визначають особливого правового статусу зацікавленої держави на цей період. До прикладу, у 2019 році закінчується термін дії повноважень депутатів Європарламенту і відповідно повинні бути проведені наступні вибори. Термін, коли Договори втрачають законодавчу силу на території Сполученого Королівства встановлений, як вище зазначено, 29 березня 2019 року. Чергові вибори до Європейського парламенту, згідно із ст. 14 ДЄС, відбуваються кожні 5 років [10] та припадають на травень 2019 року. Однак, у разі продовження строку перемовин, відповідно продовжується термін дії установчих договорів ЄС на території Великої Британії. У такому випадку неврегульованим залишається питання виконання зобов'язань щодо виборів держави-учасниці: тобто обов'язки щодо делегування представників до Європейського парламенту діють, однак з якою метою, якщо громадяни вирішили залишити наднаціональне утворення і триває процес виходу держави зі складу організації? Таким чином, процес виходу держави-учасниці зі складу Союзу на даний момент не є чітко врегульованим законодавством ЄС та потребує додаткових правових засобів.

Отже, з огляду на існуюче сьогодні правове забезпечення «екзиту» із складу ЄС, видається все ж таки сумнівним той факт, що упродовж двох наступних років «розлучення» стане справді реальним, зважаючи також безпосередньо і на непе-

редбачувані світові тенденції розвитку та глобальні виклики сучасності, які могли б вплинути на пролонгацію перемовин щодо виходу частини британських островів з ЄС або, навіть, анулювати його, підписавши, до прикладу, окремий акт між Великою Британією та Європейським Союзом про надання їй вкотре «ексклюзивного» статусу як держави-учасниці. Однак європейське законодавство не передбачає можливості ані зупинення, ані анулювання нотифікації щодо виходу держави-учасниці зі складу ЄС.

На сьогоднішній день Брекзит є переважно політичним процесом, аніж правовим, але все ж таки потребує, насамперед, ретельного юридичного забезпечення, оскільки безпосередньо зачіпає права та свободи, перш за все громадян по обидва боки.

У свою чергу політичні заяви обох сторін вказують на певні розбіжності у поглядах щодо умов майбутньої угоди: прем'єр-міністр Тереза Мей у передмові до «Білої книги»¹ зазначила, що «першочерговою метою уряду після узгодження нового глибокого та особливого партнерства з Європейським Союзом є забезпечення бізнесу, публічного сектора та кожного в нашій державі...» [19, с. 5]. Натомість першочерговим завданням представники ЄС виокремлюють захист прав та свобод громадян як ЄС, так і Сполученого Королівства [20].

Зважаючи на це, вкрай важливою у процесі Брекзиту буде поведінка політичних акторів ЄС, яка у подальшому вплине на розвиток Європейського Союзу та його статус як на внутрішньому ринку, так і на геополітичній арені, його склад, а також бажання реалізувати право на демократич-

¹ Біла книга (англ. - white paper) – політичний документ, розроблений урядом щодо намірів його пропозицій для майбутнього законодавства. Часто публікується як книга-команда (наказ) та повинна включати проект Біллу, який планується до затвердження. Біла книга забезпечує основу для подальших консультацій та дискусій із зацікавленими групами та такими, на які вона має вплив, та допускає остаточні зміни перед формальною презентацією Білля в парламенті [21].

ну легітимацію наднаціонального утворення громадянами інших його держав-учасниць. Значну увагу до Брекзиту варто сфокусувати країнам Вишеградської групи, в яких дедалі більше зростають євроскептичні настрої та на практиці Великої Британії зробити висновки для власних держав: чого саме може коштувати реалізація 50 статті ДЕС для їх нації. Безумовно, державам, які прагнуть вступити до ЄС, зокрема Україні, також потрібно пильно спостерігати за розвитком подій у процесі Брекзиту, адже підстави для невдоволення значної кількості громадян однієї із наймогутніших держав на континенті все ж таки знайшлися.

Список використаних джерел

1. Treaty concerning the Accession of the Kingdom of Denmark, Ireland, the Kingdom of Norway and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the European Economic Community and the European Atomic Energy Community. Brussels, 22 January 1972: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1973/TS0001%20\(1973\)%20CMND-5179-1%201972%2022%20JAN,%20BRUSSELS%3B%20TREATY%20CONCERNING%20ACCESSION%20OF%20DENMARK,%20IRELAND,%20NORWAY,%20UK,%20&%20NI%20TO%20EEC%20&%20EUROPEAN%20ATOMIC%20ENERGY%20COMMUNITY_1.pdf](http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1973/TS0001%20(1973)%20CMND-5179-1%201972%2022%20JAN,%20BRUSSELS%3B%20TREATY%20CONCERNING%20ACCESSION%20OF%20DENMARK,%20IRELAND,%20NORWAY,%20UK,%20&%20NI%20TO%20EEC%20&%20EUROPEAN%20ATOMIC%20ENERGY%20COMMUNITY_1.pdf)
2. Miller, Vaughne (2015). *The 1974-75 UK Renegotiation of EEC Membership and Referendum*. Briefing paper, N.7253. House of Commons library. 28 pp.
3. Thatcher, Margaret. Press Conference after Dublin European Council (1979). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.margarethatcher.org/document/104180>
4. Protocol (No 25) on certain provisions relating to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (1992), annexed to the Treaty establishing the European Community. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:l25060>
5. Protocol on the provision of the United Kingdom and Ireland. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the

- Treaties establishing the European Communities and certain related Acts (1997). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>
6. Protocol on the application of the Charter of fundamental rights of the European Union to Poland and to the United Kingdom. Treaty of Lisbon amending the Treaty of European Union and the Treaty establishing the European Community (2007). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0156:0157:EN:PDF>
 7. Decision pursuant to Article 10(5) of Protocol 36 to the Treaty on the Functioning of the European Union (2014). HM Government, London. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/326698/41670_Cm_8897_Accessible.pdf
 8. Bronger, Björn / Scherer, Peter / Söhnchen, Markus: *Brexit: Rechtliche Auswirkungen im Falle der Fälle*, in: *Europäisches Wirtschafts- und Steuerrecht (EWS)*, 2016. Heft 3, pp. 131-136
 9. EU referendum results. The Electoral Commission. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.electoralcommission.org.uk/find-information-by-subject/elections-and-referendums/past-elections-and-referendums/eu-referendum/electorate-and-count-information>
 10. Konsolidierte Fassungen des Vertrags über die Europäische Union und des Vertrags über die Arbeitsweise der Europäischen Union, (2016/C, 202/01): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2016.202.01.0001.01.DEU&toc=OJ:C:2016:202:TOC
 11. *Cambridge Dictionary*. Cambridge University Press, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/opt-out>
 12. Gray, Andrew (2017). *Article 50 author Lord Kerr: I didn't have UK in mind*. Politico, Bruxelles. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politico.eu/article/brexit-article-50-lord-kerr-john-kerr>
 13. Poptcheva, Eva-Maria (2016). *Article 50 TEU: Withdrawal of a Member State from the EU*. European Parliamentary Research Service (EPRS), European Union. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577971/EPRS_BRI%282016%29577971_EN.pdf
 14. Carmona, Jesus / Cirliq, Carmen-Cristina / Sgueo Gianluca (2017). *UK withdrawal from the European Union: legal and procedural issues*.

- European Parliamentary Research Service (EPRS), European Union. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/599352/EPRS_IDA%282017%29599352_EN.pdf
15. Cremades, Miguel Tell / Novak, Petr (2017). *Brexit and the European Union: general institution and legal considerations*. Committee on Constitutional Affairs, European Union. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571404/IPOL_STU\(2017\)571404_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/571404/IPOL_STU(2017)571404_EN.pdf)
16. Prime Minister letter to Donald Tusk triggering Article 50. 29 March 2017, London. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/604079/Prime_Ministers_letter_to_European_Council_President_Donald_Tusk.pdf
17. European Union (Notification of Withdrawal) Bill (Bill 132). 26 January 2017, House of Common. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.publications.parliament.uk/pa/bills/cbill/2016-2017/0132/17132.pdf>
18. Leitlinien im Anschluss an die Mitteilung des Vereinigten Königreiches gemäß Artikel 50 EUV. EUCO XT 20004/17. 29. April 2017, Brüssel. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.consilium.europa.eu/de/press/press-releases/2017/04/29-euco-brexit-guidelines
19. Legislating for the United Kingdom's withdrawal from the European Union. Department for Exiting the European Union, March 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/604516/Great_repeal_bill_white_paper_accessible.pdf
20. Brexit: Parlament legt Bedingungen für Zustimmung zu Austrittsabkommen fest. Europäisches Parlament: Aktuelles, 30 März 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/news/de/news-room/plenary/2017-04-03/1>
21. White Paper. Glossary, UK Parliament. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.uk/site-information/glossary/white-paper>

*Світлана ЗУБ,
аспірант кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій,
співробітник НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

УКРАЇНА–ВИШЕГРАД: НОВИЙ ФОРМАТ ВІДНОСИН

У статті розкрито особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин. Обґрунтовано потребу переосмислення функцій Вишеграду та проаналізовано основні інструменти розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна–«Вишеград+». Розглянуто можливість використання Україною євроінтеграційного досвіду країн Вишеградської четвірки. Наведено висновки та рекомендації країн Вишеградської групи та України щодо вироблення взаємовигідного формату співпраці.

Ключові слова: *Україна, Вишеградська група, євроінтеграція, регіональна співпраця, формат Україна–«Вишеград+».*

В статье раскрыты особенности партнерства между Украиной и Вышеградской группой на современном этапе развития международных отношений. Обоснована необходимость переосмысления функций Вышеграда и проанализированы основные инструменты развития взаимовыгодных отношений в формате Украина–«Вышеград+». Рассмотрена возможность использования Украиной евроинтеграционного опыта стран Вышеградской четверки. Приведены выводы и рекомендации стран Вышеградской группы и Украины по выработке взаимовыгодного формата сотрудничества.

Ключевые слова: *Украина, Вышеградская группа, евроинтеграция, региональное сотрудничество, формат Украина–«Вышеград+».*

The article deals with the features of a partnership between Ukraine and the Visegrad Group in the current development of international relations. Substantiates the need to reconsider functions of the Visegrad and analyzes the main development instruments of mutually beneficial relations in the format Ukraine–“Visegrad+”. Author has examined the opportunity of the Visegrad Four Eurointegration experience using for Ukraine. Also, the article shows conclusions and recommendations of the Visegrad Group and Ukraine on developing mutually beneficial forms of cooperation.

Keywords: *Ukraine, Visegrad Group, European integration, regional cooperation, Ukraine–“Visegrad+” format.*

Відносини з країнами Вишеградської четвірки (В4) для України завжди мали фундаментальне значення. По-перше, три з чотирьох країн Вишеградського об'єднання є сусідніми для України державами, з якими вона мала історично дружні відносини [1]. А, по-друге, всі чотири країни стали прикладом успішного набуття членства в ЄС, а відтак підтримка та авторитет об'єднання для просування євроінтеграційних прагнень України перетворилися на цінне джерело запозичення корисного досвіду.

Подальша співпраця між Україною та державами В4 є важливим чинником, який сприятиме успішній реалізації одного з основних пріоритетів зовнішньої політики України – курсу на європейську інтеграцію. У середньостроковій перспективі відносини між Україною та державами Вишеградської четвірки все більше набувають економічного характеру (з огляду на близьке географічне розташування) та сприяють налагодженню бізнес-зв'язків. Однак взаємодія із центральноевропейськими країнами може набути нової якості після розв'язання чи принаймні пом'якшення етнічних, історико-культурних конфліктів, що виникли між суспільствами [6, с. 4]. За цих умов міжлюдські контакти, традиційно розвинені у цьому регіоні, в подальшому сприятимуть реалізації спільних гуманітарних проєктів, формуванню атмосфери т.зв. центральноевропейського духу, переосмисленню функ-

цій Вишеграду та визначенню основних інструментів розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна-«Вишеград+».

Специфіка діяльності та перспективи розвитку Вишеградської четвірки неодноразово були предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Доволі часто зазначена тема обговорюється на міжнародних форумах, що сприяє не тільки теоретичному осмисленню ролі центрально-європейських країн у сучасній системі міжнародних відносин, а й має важливе практичне значення для впровадження регіональних інтеграційних проєктів, демократизації суспільних процесів та засвоєння механізмів реалізації національних інтересів в умовах глобалізації. Діяльність країн Вишеградської групи відображається в науково-теоретичних напрацюваннях багатьох дослідників, а саме: П. Вагнера, Є. Кіш, І. Артьомова, А. Кудряченка, М. Лендбел, Я. Логінова, Г. Месежнікова, С. Мітряєвої, Т. Стражая, В. Пулішової та ін. [7].

Водночас поза увагою вчених залишилося питання про перспективи розвитку країн В4 у зв'язку з новими геополітичними викликами. Власне переосмислення функцій Вишеградської четвірки та виявлення найсприятливіших механізмів співпраці з Україною і є метою запропонованого дослідження.

Процес економічної інтеграції та політичної асоціації України з Європейським Союзом неможливий без надійної підтримки з боку наших європейських друзів і справжніх адвокатів України всередині ЄС, якими без перебільшення є країни В4. Тим більше, що така інтеграція має будуватися саме на посиленні регіонального складника співробітництва [8]. Лише в такий спосіб, використовуючи євроінтеграційний досвід Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини, отримуючи експертну, дорадчу та технічну допомогу цих держав, ми матимемо можливість впевнено споглядати європейське майбутнє України.

Значний потенціал має також секторальна інтеграція з країнами Вишеградської групи, особливо в таких важливих напрямках, як судова реформа та реформа правоохоронних

органів; наближення до галузевих політик ЄС; розвиток регіональних енергоринків; заходи з енергозбереження; розширення контактів між людьми [6, с. 114].

У руслі політики Східного виміру ЄС, яка була запропонована Польщею у 2003 році, Вишеградською групою був запроваджений формат «В4+», який полягає у запрошенні представників України на робочі засідання «четвірки», зустрічі прем'єр-міністрів центральноєвропейських країн. У другій половині 2000-х років, окрім визначення як пріоритету підписання асоціації між Європейським Союзом та східноєвропейськими країнами, об'єднання надавало допомогу у реалізації Плану Україна – ЄС, розробці ідеї створення зони вільної торгівлі.

Водночас упродовж останніх років ініціативи країн В-4 вже стали об'єктом уваги європейських «важковаговиків» та наднаціональних інститутів, зокрема беручи до уваги їх прагнення поєднати євроатлантичні та європейські інтереси в умовах латентного геоекономічного та політичного конфлікту, що сформувався між США та Європою [4].

За час співробітництва у форматі «Вишеград плюс» держави Вишеградської групи зробили чималий внесок у справу успішності просування східноєвропейських країн євроінтеграційним курсом. Слід нагадати, що наприкінці 2012 – на початку 2013 рр. країни Вишеграду в офіційних заявах закликали Європейську Комісію та Європейську службу зовнішніх дій включити у «Дорожню карту» Східного партнерства, яка готувалася до Вільнюського форуму, таке середньострокове завдання, як інтеграція найбільш успішних східноєвропейських партнерів у внутрішній європейський ринок і створення спільної економічної зони, передбачивши для реалізації відповідні інструменти та ресурси.

Найважливіші пріоритети у співробітництві нашої держави в рамках формату «Вишеград плюс» [6, с. 119]:

- 1) просування спільних довгострокових інтересів щодо укладання взаємовигідних контрактів у сфері енергетики, враховуючи потребу України в диверсифікації поставок

енергоносіїв із Росії й вивільнення ресурсів українських газосховищ, кооперацію в перспективних проектах добування сланцевого газу, поклади якого є на території Польщі, Угорщини, Литви, Румунії, Болгарії та України;

2) розширення співробітництва у сфері оборони та безпеки, зокрема залучення України до Вишеградської бойової групи ЄС, яка має стати повноцінним воєнно-політичним механізмом із формально окремими від НАТО повноваженнями, до участі в якій вже була запрошена наша держава;

3) подальше просування ініціатив «Вишеград плюс» у рамках програми «Східного партнерства» у східний та південний регіони України з широким залученням організацій громадянського суспільства, зокрема відповідного форуму Східного партнерства, а також наукових та навчальних закладів і неурядових структур України до формування та реалізації європейської політики;

4) відкриття для партнерів агентств і програм, зокрема молодіжних та освітніх, культурного обміну тощо.

З іншого боку, політична співпраця також повинна опікуватися зняттям існуючих бар'єрів. З цієї точки зору застосування інструменту Вишеград+, запрошення українських найвищих політичних представників на деякі засідання і саміти В4, ведення діалогу в форматі В4 + Україна (та інші партнери залежно від теми і зацікавленості сторін), є важливим для визначення дійсних потреб і вирішення проблем. Брюссель несе частину відповідальності за вирішення проблем [3]. Відповідно Вишеградські офіційні діячі повинні продовжувати сприяти розширенню відносин між ЄС та Україною, лобіюючи простіший доступ українських громадян до ЄС та допомагаючи Україні виконувати необхідні умови, які висуває ЄС.

Разом з тим, політична (на високому рівні) взаємодія між В4 та Україною повинна створити – і вона справді створює – інструменти та можливості для такої взаємодії на нижчому рівні, на рівні громадянського суспільства. Міжнародний Вишеградський фонд відіграє в цьому важливу роль. Програми (гранти, стипендії), які пропонує Фонд, значною

мірою сприяють взаємодії між громадянськими суспільствами країн В4 та України. Українські організації, наприклад, мають можливість подавати заявки на отримання грантів від Фонду, якщо вони співпрацюють в реалізації своїх проєктів з партнерами принаймні з двох Вишеградських країн. Інший ефективний інструмент, що широко використовується студентами з України, – це українська стипендіальна програма. Завдяки цій схемі фінансування українські студенти мають можливість протягом деякого часу навчатися в університетах країн В4. Популярність цих стипендій відображена у постійно зростаючій кількості заявників [5, с. 19].

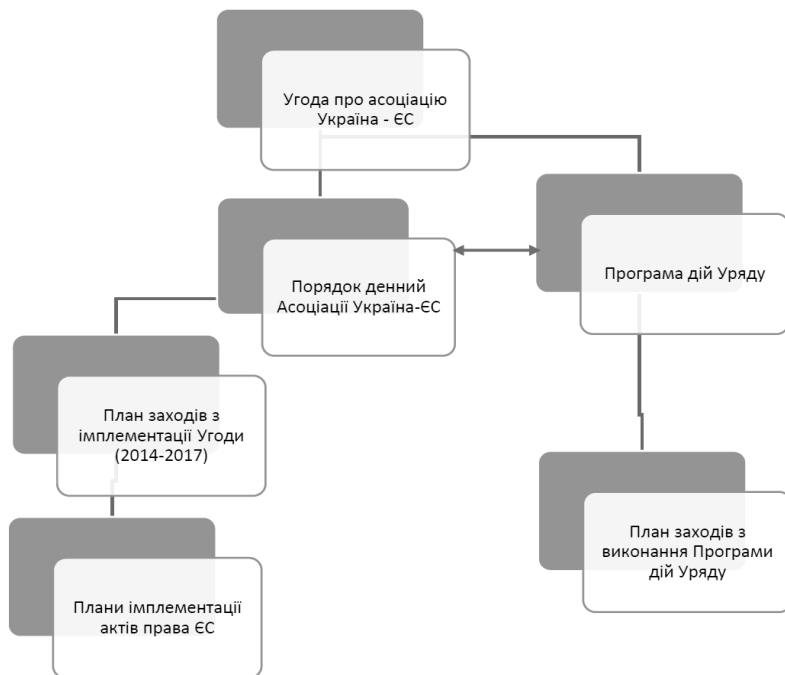

Рис.1 Програмні документи у сфері євроінтеграційної політики України

Джерело: Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488

Отже, використовуючи інструментарій програми «Східного партнерства» у співробітництві з країнами Вишеградської групи, ми зможемо відкривати канали для втілення інтеграційних проектів на терені України. Хоча сьогодні такі проекти ще не до кінця прописані, але сам формат таких відносин сприятиме їх наповненню у міру знаходження спільних інтересів між Європейським Союзом і Україною [9, с. 34]. Тобто це, власне, є стратегія євроінтеграції малих кроків, коли не ставиться (і в цьому, звісно, є свої вади) кінцева загальна мета, а стоїть питання, як підтягнути Україну ближче до економічного та політичного клімату ЄС.

Зважаючи на проведений аналіз, можна з упевненістю визнати, що країни Вишеградської четвірки розвинули доволі гнучкі та різноманітні зовнішні стосунки й співробітництво з Україною в рамках вироблення й реалізації добросусідської політики ЄС. Мова йде про такі основні напрями співробітництва України та Вишеграду:

- 1) забезпечення солідарної підтримки країнами Вишеграду європейських інтеграційних прагнень України;
- 2) передача країнами Вишеграду досвіду їх європейської інтеграції України;
- 3) координація зовнішньополітичної діяльності України і Вишеградської групи на дво- та багатосторонній основі;
- 4) формування багаторівневого механізму співробітництва Вишеграду і України у формі участі українських представників у засіданнях різних вишеградських структур та спеціально створених комісіях;
- 5) поширення програм Вишеградського фонду на Україну [1, с. 232].

Посилення співробітництва з В4 дасть змогу Україні інтегруватися до Європи через його культурну, політичну, економічну та безпекову складові. Водночас для реалізації поставлених завдань потрібна політична воля та узгодженість позицій як нашої держави, так і країн-членів Вишеградської четвірки [3]. Бажаним є узгодження пріоритетів програм міжнародної допомоги країн В4 щодо України, що посилить

ефект від їх реалізації та сприятиме підвищенню рівня ефективності використання виділених фінансових ресурсів. Зокрема, для українського суспільства і політикуму корисним є досвід налагодження діалогу між різними соціальними групами та політичними акторами щодо європейської інтеграції, що вдалося здійснити центральноєвропейським країнам.

Список використаних джерел

1. Артёмов І.В. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України / І.В. Артёмов // Український історичний збірник. – 2014. – Вип. 17. – С. 226–235.
2. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488
3. Зуб С.В. Інструменти розвитку взаємовигідних відносин у форматі Україна-«Вишеград+» / С.В. Зуб // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 147–150.
4. Лендъел М.О. Сучасний потенціал впливу Вишеградської групи на формування політики Європейського Союзу щодо України [Електронний ресурс] / М.О. Лендъел. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1127/>.
5. Пулішова В. На шляху до зміцненої співпраці: оцінка моделей партнерства між Україною та Вишеградською групою [Електронний ресурс] / Вероніка Пулішова, Томаш Стражай // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин / упор. В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава, 2010. – С.13–36. – Режим доступу: <http://www.sfpa.sk/surec/static/pdf/kniha-ua-shengen-ua.pdf>.
6. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналіт. доп. / С.І. Мітряєва, М.О. Лендъел, А.Д. Стряпко, А.М. Крижевський та ін. – К.: НІСД, 2014. – 128 с. (Сер. «Міжнародні відносини», вип. 3).

7. Турчин Я. Особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою у контексті сучасних геополітичних викликів [Електронний ресурс] / Я. Турчин. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28434/1/023-144-152.pdf>
8. 10 Lat czlonkostwa Polski w Unii Europejskiej [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msz.gov.pl/resource/dc2c1be8-a198-4246-a4e8-140bd7881ba5:JCR>.
9. Orzechowski M. Polska wobec wydarzeń na Ukrainie / M. Orzechowski // Активізація громадянського суспільства на Україні. Події на Євромайдані в Києві. – Щецін, 2014. – С. 31–43.

Тетяна ХОХОЛ,
співробітник НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВПЛИВ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ НА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено вплив політики країн Вишеградської четвірки на поточний стан справ у Європейському Союзі. Особливу увагу автор звертає на позицію країн Вишеграду щодо міграційної політики ЄС.

Ключові слова: Вишеградська четвірка, Європейський Союз, Брекзит, мігранти, криза, квоти.

В статье исследовано влияние политики стран Вышеградской четверки на текущее состояние дел в Европейском Союзе. Особое внимание автор обращает на позицию стран Вышеграда относительно миграционной политики ЕС.

Ключевые слова: Вышеградская четверка, Европейский Союз, Брексит, мигранты, кризис, квоты.

This article explores the impact of Visegrad countries policy on the current situation in the European Union. Special attention is drawn to the position of Visegrad on EU migration policy.

Keywords: Visegrad Four, European Union Breksit, migrants, crisis, quotas.

Ідея вишеградської співпраці виникла під кінець 1989 р., після того як у Польщі, Чехословаччині й Угорщині відбулися демократичні перетворення, а нова влада проголосила курс на євроінтеграцію. Скоро стало зрозуміло, що шлях до Європи й НАТО буде непростим: поляків, угорців, словаків і чехів у 1989 р. там не дуже хотіли. Тим часом розрив економічних зв'язків із Радянським Союзом призвів до проблем, і

виникла потреба пошуку нових ринків збуту та нових можливостей для економічної співпраці. Логічним рішенням стала внутрішня консолідація й економічна інтеграція тих посткомуністичних країн, котрі на той момент здавалися найбільш зрілими і послідовними на шляху до Європи [2].

Вишеградська група була заснована 15 лютого 1991 р. в угорському місті Вишеград Президентом Чехословаччини Вацлавом Гавелом, Президентом Польщі Лехом Валенсою і Прем'єр-міністром Угорщини Юзефом Анталем. Вони проголосили декларацію про політичну співпрацю трьох держав. Після розколу Чехословаччини в 1993 р. до складу групи вже входило чотири члени (V4).

Пік активності Вишеградської четвірки припав на 1990-ті й закінчився у 2004 році, коли всі чотири країни стали членами Європейського Союзу. Власне, це і було основною метою Вишеградської групи – об'єднати зусилля країн-членів у процесі підготовки до інтеграції в ЄС.

Сьогодні Вишеградська четвірка є потужним регіональним утворенням у межах ЄС, яке конструктивно впливає на процес європейської інтеграції. Співпраця між членами V4 проводиться через регулярні контакти і погодження спільних позицій з різних питань, які згодом презентуються на форумах ЄС [4]. Її активна діяльність спрямована на розвиток Центральної Європи як на рівні регіональної кооперації, так і Євросоюзу загалом, відстоювання спільних інтересів держав перед Брюсселем, а також збереження ідентичності регіону в межах ЄС та НАТО [13, С. 40]. Відтак об'єднання центральноєвропейських країн насамперед виконує роль інституції, метою діяльності якої є захист і просування власних національних чи спільних інтересів країн Вишеграду. Пріоритетними в діяльності Вишеградської групи є питання, які стосуються обсягів та розподілу дотацій з європейського бюджету, від чого залежить розвиток країн-членів ЄС [4].

Впродовж останніх двох років Європейський Союз встиг зіштовхнутися з низкою серйозних викликів, які поставили під сумнів його подальше існування. Складається вражен-

ня, що європейська конструкція, яку так ретельно вибудували протягом десятиліть, тріщить по швах. Боргова криза, грецька проблема, міграційна криза, криза управління – увесь «ланцюжок» криз яскраво демонструє неспроможність європейських держав та інститутів. Симптоми «єврохвороби» особливо проявилися саме у 2016 році: спершу Брекзит, потім кількатижневе блокування угоди про вільну торгівлю між ЄС та Канадою (СЕТА) з боку бельгійського регіону Валлонії і фактичний зрив великої торговельної угоди про трансатлантичне торгове партнерство зі США – ТТІР. Існують й інші пункти внутрішніх розбіжностей, у тому числі щодо питання антиросійських санкцій, проти яких виступає все більша кількість країн на чолі з Італією. А також тривала міграційна криза, в ході якої саме країни Вишеградської четвірки (Чехія, Словаччина, Угорщина і Польща) відкрито зайняли антиєвропейську та антинімецьку позиції.

Між іншим, Європейський Союз вже розпочав скорочення допомоги країнам Східної Європи. Ще донедавна дотації структурних фондів ЄС забезпечували близько 20% ВВП країн Балтії. Після виходу Великобританії, яка вносила до загального бюджету щорічно 8,5 млрд фунтів, обсяг допомоги «молодим європейцям» додатково скоротиться. Програма структурної підтримки нових членів ЄС в будь-якому випадку повинна бути припинена до 2020 року. І що тоді? Справа в тому, що гігантські фінансові вливання в країни Східної Європи та Грецію не виправдали своїх сподівань, вирівнювання розвитку так і не відбулося. Більше того, до списку економічних проблем додалися ще й соціальні: до розвинутих країн Європи почався стрімкий наплив мільйонів гастарбайтерів і просто «соціальних туристів», утримання яких лягло на плечі платників податків. Що стосується політики, то «молоді європейці» «відбилися від рук» зовсім і відмовляються слухатись «старших товаришів». Так, угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан, який з радістю користується європейськими фондами розвитку, в той же час не збирається відмовлятися від національного суверенітету і буде на

південних кордонах відгороджуючу від мігрантів стіну. Не відстає від Угорщини і та ж Польща, де консерватори з партії «Право і Справедливість» вперто ігнорують «базові цінності» ЄС. Крім того, всі країни Вишеградської четвірки кидають виклик Брюсселю, категорично заперечуючи вимоги взяти на себе відповідальність з прийому частини біженців.

У минулому 2016 році керівництво ЄС прийняло програму розселення по різних країнах хоча б однієї десятої частини хвилі мігрантів, яка прорвалася в Європу (в основному Німеччину) ще у 2015-му. В кінцевому підсумку було вирішено розподілити 160 тисяч осіб, більша частина яких припадала на західноєвропейські країни, до яких міграційний наплив не дійшов (Іспанія, Португалія та інші). Країни Східної Європи повинні були досить легко впоратися, особливо в порівнянні з Німеччиною, в яку прибуло 1,5 млн, чи Швецією з її 180 тис. мігрантів. До прикладу, Чехія, населення якої майже таке ж, як у Швеції, отримала квоту прийняти лише 2,7 тис. біженців. Польщі призначили 7 тис., Угорщині та Словаччині – по 2 тис. прибулих мігрантів. Велике здивування західноєвропейських країн викликало саме різке обурення країн Вишеграду, чотирьох колишніх соціалістичних республік Східної Європи щодо впровадження ідеї з розселення мігрантів.

Інші країни-члени Євросоюзу фактично теж не є прихильниками такого рішення і не проявляють великої активності у його впровадженні, про що свідчать цифри: дедлайн програми припадає на вересень, зараз червень, а зі 160 тис. мігрантів розселено лише 18,5 тис. Проте, на відміну від всіх інших країн, наприклад Португалії, які гальмують процес прийняття мігрантів тихо і без емоцій, країни Вишеградської групи відмовляються виконувати накази Брюсселя публічно та із гучними заявами.

Прем'єр-міністр Польщі Беата Шидло у понеділок 5 червня, відразу після чергового теракта у Великобританії, виступила із заявою, що «між тероризмом і міграційною політикою Євросоюзу є прямий зв'язок і його неможливо заперечувати».

У свою чергу прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан назвав мігрантів «отрутою» і наголосив на тому, що «кожен мігрант загрожує громадській безпеці й підвищує ризик виникнення нових терактів».

Ще на початку 2000-х років багато політиків та експертів виступали із застереженнями щодо перспектив ЄС, вказували на ризики, з якими може зіткнутись проєкт вже у найближчому майбутньому. Як приклад, можна пригадати тези виступу тодішнього президента Чеської Республіки Вацлава Клауса на врученні премії інституту Фрезера у Ванкувері (Канада) 10 листопада 2004 року, тобто у рік масштабної хвилі розширення ЄС на Схід. Він зокрема зазначав, що «нещодавнє розширення ЄС матиме неоднозначний зміст. Оскільки все стане більше та складніше, сучасні проблеми ЄС також будуть наростати, стаючи все більш відчутними.

Як дефіцит демократії, так і брак відповідальності існуючих інститутів Євросоюзу стануть більш помітними, ніж раніше; процедури напрацювання рішень і далі будуть зсуватись від демократії до ієрархії; влада ядра ЄС буде посилюватись» [5].

Дуже симптоматично на цьому тлі виглядають тези нинішнього президента Чеської Республіки Мілоша Земана, проголошені в інтерв'ю китайському телеканалу CCTV (28.03.2016 р.) перед початком візиту до Пекіна. Він, зокрема, зазначив, що «сьогодні Чехія звільнилась від політичного впливу партнерів із Заходу. Нині ми знов незалежна країна та самі формуємо зовнішню політику, засновану на наших власних інтересах» [5].

В унісон із заявами президента Чехії лунають заяви і лідера Угорщини Віктора Орбана, висловлені у контексті міграційної проблеми. У своєму виступі в лютому 2016 року прем'єр-міністр Угорщини зазначав: «наші загрози йдуть з двох напрямів — (від політики) Брюсселя та неконтрольованої міграції з півдня» [5].

Масштабною політичною кризою відзначаються також відносини керівництва ЄС із новою владою Польщі. У відпо-

відь на законодавчі ініціативи польської влади 13 січня 2016 р. Європейська Комісія вирішила вдатися до процедури контролю верховенства закону. Ініційована по відношенню до Польщі процедура, у кінцевому підсумку, може призвести до того, що Варшаву позбавлять права голосу в ЄС, якщо керівництво країни проігнорує пропозиції Європейської Комісії згідно зі ст.7. Договору ЄС.

Ситуація, що склалась, розкриває одразу дві фундаментальні «невдачі», що проявились у процесі розвитку Європейського Союзу. По-перше, нинішній стан багато в чому є наслідком незавершеного процесу конституювання Об'єднаної Європи. Лісабонська угода не змогла повноцінно замінити собою спільну Європейську конституцію, яка поряд із принципами та цінностями мала закріпити компетенції влади на різних рівнях. Конституція сформувала би надійні підвалини для формування спільної європейської ідентичності, прискорила б цей процес. Водночас знизила б рівень конфліктності у відносинах між владою на різних рівнях об'єднаного політичного проекту, створила механізми та інститути врегулювання управлінських суперечностей та конфлікту компетенцій.

По-друге, очевидним стала зміна вектора політичного та гуманітарного, в широкому розумінні, впливу нових країн-членів на розвиток Європейського Союзу. На початку 2000-х інтеграція країн Східної Європи надавала нового імпульсу до укріплення спільних європейських інститутів. Прагнення країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) до набуття повноцінного членства, готовність до реформ та змін посилювала доцентрові тенденції, відкривала горизонт для перетворення ЄС з наддержавного союзу із розширеними компетенціями до федеративного (конфедеративного) державного утворення. Натомість сьогодні, під тиском економічних та соціальних проблем, міграційних хвиль, які накочують на Європу, країни ЦСЕ все частіше обирають власні національні стратегії реагування: припинення безвізових режимів, посилення режиму кордонів та навіть зведення прикордонних мурів на кордонах із своїми європейськими сусідами.

З огляду на центробіжні тенденції в ЄС, низка європейських політиків пропонує обмежити повноваження окремих (занадто «неслухняних») країн і посилити роль Європейської Комісії. Іншими словами – почати реальне об'єднання чи створення Сполучених Штатів Європи. В іншому випадку про європейський проект, на їх думку, можна назавжди забути. В загальному на даному етапі умови для реалізації такої ідеї є сприятливими, зважаючи на вихід зі складу ЄС Великобританії – головного противника інтеграції [5].

Однак наразі реалізацію таких планів важко собі уявити. Велика кількість експертів вважають, що момент історично втрачено: націоналістичні та антиєвропейські настрої в ЄС вже занадто сильно розпалилися. Одна з причин цього – поспішне розширення ЄС на Схід. «Молоді європейці» практично не поділяють базових цінностей Старої Європи, ними керує національний егоїзм і бажання збагатитися за рахунок допомоги з Брюсселя. Найяскравіший приклад – Польща, яка отримує величезні суми зі структурних фондів ЄС, проте навіть відмовляється купувати зброю у своїх європейських партнерів, надаючи перевагу США. На початку жовтня 2016 року тепер вже колишній президент Франції Франсуа Олланд відмінив свій візит в Польщу після того, як польський уряд розірвав контракт на купівлю французьких вертольотів на суму 3 млрд доларів і вибрав американських конкурентів. Перші тривожні «дзвіночки» пролунали ще в далекому 2003 році, коли Польща та інші країни Східної Європи підтримали американську інтервенцію в Ірак всупереч позиції Німеччини та Франції. Саме тоді президент Франції Жак Ширак виголосив знамениту фразу, що «молоді європейці» втратили чудову можливість промовчати».

Стосунки з Росією – ще один фактор розбрату для народів Європи. Протягом наступного десятиліття внутрішня та зовнішня політика Росії буде змінюватися. Не можна виключити, що агресивність цієї країни буде наростати, допоки сконструйована президентом Росії Володимиром Путіним система або адаптується до конфронтації з Заходом, або буде

демонтована зсередини. У контексті російської загрози безпечний вимір євроінтеграції набуває особливого значення для таких країн, як Польща, Румунія, Прибалтійські держави. Для інших – безпекові компоненти виявляються менш привабливими з огляду на політичні, соціокультурні, економічні реалії. Відтак акцентування таких країн, як Угорщина, Чехія, Словаччина та ін., на економічній вигоді не тільки посилює ризики для європейської системи безпеки, але й підриває фундамент європейської солідарності, перетворює російський фактор на елемент дезінтеграції та ерозії інституцій Євросоюзу [5].

На додаток до сказаного фактором розмежування в Євросоюзі є географічна дивергенція, що посилює розмежування Центральної і Східної Європи на дві групи, одна з них націлена на економічні чинники, а інша – на чинники безпеки. Центральні європейці (чехи, угорці, румуни, болгари і словаки) прагнуть уникати конфронтації з Росією, зберігаючи при цьому міцні економічні зв'язки з західноєвропейськими країнами. Проте, якщо економічна потуга Німеччини вступить у фазу циклічного ослаблення, інституційна слабкість Євросоюзу лише стимулюватиме проросійські налаштовані країни до відмежування від старих членів ЄС та легітимації «проросійських» групових уподобань [1].

Список використаних джерел

1. Зуб С.В. Політико-економічні трансформації Європейського Союзу: загрози та виклики для країн В-4 / С.В. Зуб // Таврійські історичні наукові читання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 27-28 січня 2017 р. – Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2017. – С. 62-66.
2. Логінов Я. Вишеградська четвірка: кінець ілюзій / Я. Логінов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/international/vishegradska-chetvirka-kinec-ilyuziy-.html>
3. Теорія міжнародних відносин: термінологічний словник / М. П. Гетьманчук, О. С. Івахів, О. В. Кукарцев та ін. – Львів: Тріада плюс, 2011. – 318 с.

4. 10 Lat czlonkostwa Polski w Unii Europejskiej [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://astana.msz.gov.pl/resource/dc2c1be8-a198-4246-a4e8-140bd7881ba5:JCR>
5. Ukraine – EU: next 25 years [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/media/news/612/file/Ukraine%20EU.pdf>

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інститут є структурним підрозділом Ужгородського національного університету, що спеціалізується на проведенні досліджень базових геостратегічних орієнтирів України, стану реалізації євроінтеграційних пріоритетів держави в умовах виконання Угоди про асоціацію України з ЄС.

Основні завдання Інституту

- Комплексне дослідження тем: «Актуальні проблеми зовнішньої політики України в глобальному вимірі сучасності», «Геополітика України: історія і сучасність», «Євроінтеграція: український вимір»; «Єврорегіональне співробітництво України»; «Актуальні проблеми співпраці України з НАТО»;
- наукове розроблення, видання і впровадження в навчальний процес підручників і навчально-методичних посібників нового покоління з проблематики євроінтеграції України та зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації.

Науково-дослідна діяльність

У 2007 - 2013 рр. інститут неодноразово виходив переможцем конкурсів наукових проєктів, що їх оголошувало МОН України на виконання науково-дослідних робіт із державним фінансуванням:

2007 - 2009 рр. «Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю «Міжнародні відносини» у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні»;

2011 - 2013 рр. «Концептуальні та інституціональні засади єврорегіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності».

Протягом останніх років інститут працював над реалізацією європейських проєктів:

2013 - 2014 рр. «Кордони очима людей» за Програмою ЄС ЄСП «Угорщина - Словаччина - Румунія - Україна» (як партнер);

2015 - 2016 рр. «Інноваційний університет - інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір» (стандартний грант Вишеградського фонду).

Реалізація наукового проекту, що фінансувався Міжнародним Вишеградським фондом, стала важливим етапом на шляху задекларованої ДВНЗ «УжНУ» стратегічної мети – створення дослідницько-інноваційного університету європейського рівня.

Важливість і актуальність проблематики проекту зумовили необхідність розроблення програмних документів – Концепції інноваційного розвитку УжНУ на 2015-2025 рр. та Концепції наукового парку ДВНЗ «УжНУ», доповненої Каталогом інноваційних проектів.

Зазначені програмні документи пройшли комплексну апробацію на двох круглих столах та двох міжнародних конференціях в Ужгороді (Україна) і Кошице (Словаччина) за участі європейських експертів, а також на міжнародній виставці «Освіта та кар'єра – 2015» у Києві.

Отримання найвищої нагороди виставки – Гран-прі за презентацію «Інноваційний університет та інноваційна педагогіка» – міжнародне визнання вагомості представленого інститутом наукового доробку.

Видавнича діяльність

Серія видань «Євроінтеграція: український вимір», започаткована у 2007-му, налічує на сьогодні 30 випусків, 12 із яких рекомендовано Міністерству освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів.

Робота інституту відзначена подяками від МЗС України (лист №412/17-185 від 31.01.08 р.) та секретаріату Президента України (№42/02-13 від 17.01.08 р.). Видання інституту з проблематики євроінтеграції України удостоєні Диплома Всеукраїнського конкурсу «Університетська книга-2010», золотої медалі міжнародної виставки «Сучасна освіта України -2011» в номінації «Видання підручників нового покоління для профільних вищих навчальних закладів», «Освітнянського Оскара» у 2012 році та Гран-прі на двох міжнародних виставках «Освіта та кар'єра» у номінаціях «Інноваційний розвиток освіти та сучасні педагогічні технології» (2015 рік) і «Видання підручників та навчальних посібників нового покоління» (2016 рік).

Інститут заснував і видає два періодичні друковані видання – збірники наукових праць «Геополітика України: історія та сучасність» та «Міжнародний науковий вісник», які мають міжнародний стандартний серійний номер ISSN.

Наукове видання

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Збірник наукових праць

Випуск 1 (18)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Відповідальний редактор: *Кляп М.І.*

Коректура: *Алексеева Т.М., Серeda Л.І.*

Технічна редакція: *Іванова М.І., Крижанівська Я.Я.*

Комп'ютерна верстка, обкладинка: *Кокіної Р.С.*

Підписано до друку 12.07.2017. Гарнітура Palatino Linotype.
Формат 60x84/16. Ум.друк.арк.11,4. Зам.№ _____. Тираж 100 прим.

Віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Г36 **Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць.** Вип. 1 (18). /ред. кол.: І.В.Артюмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. – 196 с.

ISSN 2078-1431

У збірнику наукових праць вміщено статті учасників Міжнародного круглого столу експертів «Роль країн Вишеградської четвірки в контексті трансформації ЄС та глобальних викликів сучасності», проведеного 5 травня 2017 р. НН Інститутом євроінтеграційних досліджень спільно з НДІ Центральної Європи та відділом міжнародних зв'язків Ужгородського національного університету.

УДК 327 (477)